

Proceedings of the International Students Social Sciences Congress III

(15-16 October 2024)

EDITOR

Prof. Dr. Murat KAYACAN
Gülcan OLÇUM SELEK

This Congress is supported by The Scientific and Technological Research Council of
Turkey (TÜBİTAK) under the 2223-B Grant Program

Proceedings of the International Students Social Sciences Congress III

(15-16 October 2024)

EDITOR

Prof. Dr. Murat KAYACAN
Gülcan OLÇUM SELEK

Çizgi Kitabevi Publishing (e-book)

©Çizgi Kitabevi
October 2024

ISBN: 978-625-396-374-3

Certificate No: 52493

- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editor

Prof. Dr. Murat KAYACAN | Gülcan OLÇUM SELEK

Proceedings of the International Students Social Sciences Congress III

(15-16 October 2024)

Preparation for Printing

Çizgi Kitabevi Publishing

Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mah.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mah.
Gül Sk. No:15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

📞 / cizgikitabevi

CONTENTS

FOREWORD	6
SUNUŞ.....	7
ENVIRONMENTAL POLLUTION MANAGEMENT IN TOURISM SECTOR FOR A DYNAMIC GROWTH IN BANGLADESH ECONOMY	12
Nafisa NAUSHİN JOYEETA	
Dr. Omar FARUQUE	
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİKTE ETİK İLKELER.....	24
Ayşe Nur ALPEREN CİNGÖZ	
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI	
AZERBAIJAN'DA SOVYET DÖNEMİNDE YASAKLANAN ŞARKILAR.....	34
Gülsüm KARİMOVA	
KUR'AN'DA SABIR VE DİRENİŞ: GAZZE'DEKİ GÜNCEL OLAYLAR ÜZERİNE ŞER'İ BİR UYGULAMA ÇALIŞMASI .	40
Rana SULEİMAN ATA ALMUHİSEN	
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DURSUN	
ERGENLERDE MANEVİYAT VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	50
Ümit ÇİL	
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI	
GÜNÜMÜZ FUTBOLUNDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: VAR'IN EN FAZLA ETKİLEDİĞİ POZİSYONLARLA İLGİLİ ANALİZ	58
Rovshan GULMAMMADOV	
TOPRAKLARIN BÖLÜNMESİ VE HALKIN PARÇALANMASI: İŞGAL ALTINDAKİ FİLİSTİN'İN GERÇEKLİĞİ	67
Enas B. F. OBAID	
Rana SULEİMAN ATA ALMUHİSEN	
TÜRKÇEDE BOŞ FİİL VE YARDIMCI FİİL ÜZERİNE	79
Hagar ISLAM GIBRİL ABDELAZIZ MAHOUB	

FOREWORD

This congress proceedings book covers a wide range of topics such as economics, banking and finance, digital technologies, spiritual counseling and guidance, marketing, Turkish language and literature, and religion-oriented social research, with contributions from researchers specialized in different fields of social sciences. Taking a multidimensional approach to economic, social, historical, environmental and religious issues, these studies offer in-depth analyses on a wide range of topics from economics to theological studies. The book aims to provide readers with new perspectives through original research in these areas.

The 3rd International Students Social Sciences Congress and this valuable peer-reviewed congress book have been organized by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK), İzmir International Student Association, İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Theology, Istanbul Medipol University and the İzmir Branch of İlim Yayma Foundation. In addition, we would like to express our deepest gratitude to our referees who contributed with their evaluations and to all the researchers who contributed to our congress with their valuable studies.

December 2024

Prof. Dr. Murat KAYACAN

Chair of the Congress Organizing Committee – Editor

SUNUŞ

Bu kongre bildiri kitabı, sosyal bilimlerin farklı alanlarında uzmanlaşmış araştırmacıların katkılarıyla, ekonomi, bankacılık ve finans, dijital teknolojiler, manevi danışmanlık ve rehberlik, pazarlama, Türk Dili ve Edebiyatı ve din odaklı sosyal araştırmalar gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Ekonomik, sosyal, tarihi, çevresel ve dini meseleleri çok boyutlu bir yaklaşımla ele alan bu çalışmalar, ekonomiden teolojik incelemelere kadar geniş bir yelpazede derinlemesine analizler sunmaktadır. Kitap, bu alanlarda yapılan özgün araştırmalar sayesinde okuyuculara yeni bakış açıları kazandırmayı hedeflemektedir.

3. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi'nin düzenlenmesinde ve bu kıymetli hakemli kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), İzmir Uluslararası Öğrenci Derneği, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul Medipol Üniversitesi ve İlim Yayma Cemiyeti İzmir Şubesi'ne içtenlikle teşekkür ederiz. Ayrıca, değerlendirmeleriyle katkılarını esirgemeyen hakemlerimize ve kongremize değerli çalışmalarıyla katkıda bulunan tüm araştırmacılara en derin şükranlarımızı sunarız.

Aralık 2024

Prof. Dr. Murat KAYACAN

Kongre Düzenleme Kurulu Başkanı- Editör

COMMITTEE

HONORARY PRESIDENT

Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi University, Rector

KEYNOTE SPEAKERS

Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI (Moderator) İzmir Kâtip Çelebi University

Prof. Dr. Muhsin HALİS Kocaeli University

Assoc. Prof. Gökmen ARSLAN Mehmet Akif Ersoy University

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi University, Rector

Prof. Dr. Murat KAYACAN Congress Chair

Gülcan OLÇUM SELEK Congress Secretary, İzmir Kâtip Çelebi University, PhD. Student

Furkan EMREM Technical Manager

Prof. Dr. Ali BÜYÜKASLAN İstanbul Medipol University

Prof. Dr. Asena ALTIN Manisa Celal Bayar University

Prof. Dr. Bekir BİÇER Necmettin Erbakan University

Prof. Dr. Mehmet ÇEVİK İzmir Kâtip Çelebi University

Prof. Dr. Mine HALİS Kocaeli University

Prof. Dr. Muhsin HALİS Kocaeli University

Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI İzmir Kâtip Çelebi University

Assoc. Prof. Abdullah OĞRAK Bursa Teknik University

Assoc. Prof. Ahmet Ayhan KOYUNCU Afyon Kocatepe University

Assoc. Prof. Bahaeddin BUDAK International University of Applied Science Amsterdam

Assoc. Prof. Coşkun BABA İzmir Kâtip Çelebi University

Assoc. Prof. Cünayd AYDIN Sinop University

Res. Asst. Muhammed Fatih EREN İzmir Kâtip Çelebi University

Dr. Oluwaseun Adeoye OYEBAMİJİ Ege University

Dr. Ziad Muhammad NURİ Charmo University

Abibulla MUMDZHİ İzmir Dokuz Eylül University, PhD. Student

Ana Lavinia POPA İzmir Kâtip Çelebi University, PhD. Student

Angelika LOGINOVA Lomonosov Moscow State University

Mohammed Muntaka ABDUL RAHMAN İbn-i Haldun University

Selvet ÇETİN Ministry of Youth and Sports, PhD. Student

Yılmaz ERTAŞ İlim Yayma Cemiyeti İzmir, Manager

Reyhan DAĞHAN İzmir Kâtip Çelebi University, MA Student

Rana SULEİMAN ATA ALMUHİSEN İzmir Kâtip Çelebi University, MA Student

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Murat KAYACAN İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Ali KARATAŞ Sakarya University
Prof. Dr. Asena ALTIN Manisa Celal Bayar University
Prof. Dr. Bekir BİÇER Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Lokman GÜNDÜZ Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
Prof. Dr. Mine HALİS Kocaeli University
Prof. Dr. Muharrem Burak ÖNEMLİ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Şaban DOĞAN İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI İzmir Kâtip Çelebi University
Asst. Prof. Bzhar Nasradeen MAJEED Charmo University
Assoc. Prof. Abdullah MERT Kahramanmaraş İstiklal University
Assoc. Prof. Abdullah OĞRAK Bursa Teknik University
Assoc. Prof. Ahmet Ayhan KOYUNCU Afyon Kocatepe University
Assoc. Prof. Aytaç AYDIN Ankara Yıldırım Beyazıt University
Assoc. Prof. Bekir EMİROĞLU İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Burcu GÖREN Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Coşkun BABA İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. H. Merve ÇALIŞKAN İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Sema KÜSKÜ İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Süleyman AYDENİZ Muş Alparslan University
Assoc. Prof. Şebnem PARLADIR İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Turan GÜLER Muş Alparslan University
Assoc. Prof. Ruhi Can ALKIN İzmir Kâtip Çelebi University, Vice Dean
Assoc. Dr. Samira ALOMARI Yarmouk University, Jordan
Assoc. Prof. Cünayd AYDIN Sinop University
Dr. Akmaral OSPANOVA Alihan Bökeyhan University, Kazakhstan
Dr. Amna ABDELAZİZ Ain Shams University, Egypt
Dr. Anwar KOMA Prince of Songkla University, Thailand
Dr. Ardalan AHMED Salahaddin University, Iraq
Dr. Asmaa ALSHBOOL Yarmouk University, Jordan
Dr. Baglan SHORAEV Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan
Dr. Bahaeddin BUDAK University of Applied Sciences Amsterdam

Dr. Batoul AL- MUHAÏSSEN Yarmouk University, Jordan
Dr. Chalak Ali MOHAMMED AMEEN Charmo University, Iraq
Dr. Dastanbek Razak UULU Kyrgyzstan
Dr. Ekeledirichukwu C. NJOKU Kingsley Ozumba Mbadiwe University, Nigeria
Dr. Ensherah Al YABROODY Yarmouk University, Jordan
Dr. Ibrahim Mohammed Ali MURAD Charmo University, Iraq
Dr. Mevlüt KOÇ Oranj Instituut Manager, Netherlands
Dr. Mohammad Jaber THALGI Yarmouk University, Jordan
Dr. Muhammad ALĪ Cardiff University
Dr. Nader AL-REFAĪ Yarmouk University, Jordan
Dr. Naheel SALEH Yarmouk University, Jordan
Dr. Omar FARUQUE Stamford University, Bangladesh
Dr. Öznur DURGUN İstanbul Medeniyet University
Dr. Selman DURAN İstanbul Medipol University
Dr. Zhanbolat TOLOGON Nur-Mubarak University, Kazakhstan
Dr. Ziad Muhammad NURĪ Charmo University, Iraq
Dr. Ayşe ŞAFAK İbn-i Haldun University
Dr. Filiz EREN BÖLÜKTEPE Bursa Uludağ University

REFEREES

Prof. Dr. Ali BÜYÜKASLAN İstanbul Medipol University
Prof. Dr. Ali KARATAŞ Sakarya University
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Muharrem Burak ÖNEMLİ İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Muhsin HALİS Kocaeli University
Prof. Dr. Nezih Metin ÖZMUTAF İzmir Kâtip Çelebi University
Prof. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Atif AKGÜN Ege University
Assoc. Prof. Coşkun BABA İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Hilal kahraman İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. İbrahim YILDIZ Mersin University
Assoc. Prof. İzzet MARANGOZOĞLU İzmir Kâtip Çelebi University
Assoc. Prof. Ruhi Can ALKIN İzmir Kâtip Çelebi University, Vice Dean
Assoc. Prof. Süleyman AYDENİZ Muş Alparslan University
Assoc. Prof. Turan GÜLER Muş Alparslan University
Assoc. Prof. Yılmaz ARI Eskişehir Osmangazi University
Assoc. Prof. Abdullah OĞRAK Bursa Teknik University
Assoc. Prof. Ahmet Ayhan KOYUNCU Afyon Kocatepe University
Assoc. Prof. Cünayd AYDIN Sinop University
Dr. Abdurrahman AKBOLAT İzmir Kâtip Çelebi University
Dr. Servet ŞENGÜL Muş Alparslan University
Dr. Res. Asst. Şule YÜKSEL ARICI İzmir Kâtip Çelebi University
Dr. Aysun BAHADIR
Dr. Ayşe ŞAFAK İbn-i Haldun University
Dr. Filiz EREN BÖLÜKTEPE Bursa Uludağ University
Dr. Hüseyin DURSUN İzmir Kâtip Çelebi University
Dr. Omar FARUQUE Stamford University, Bangladesh
Dr. Öznur DURGUN İstanbul Medeniyet University
Dr. Ziyad Muhammad NURİ Charmo University, Iraq

ENVIRONMENTAL POLLUTION MANAGEMENT IN TOURISM SECTOR FOR A DYNAMIC GROWTH IN BANGLADESH ECONOMY

Nafisa NAUSHIN JOYEETA¹

Stamford University Bangladesh, BSS in Economics, Department of Economics,
nafisajoyeeta@gmail.com, ORCID:0009-0002-1467-3946

Dr. Omar FARUQUE²

Stamford University Bangladesh Assistant Professor, Department of Economics,
o.faruque@stamforduniversity.edu.bd, ORCID: 0000-0002-5142-9259

Abstract

This article explores the relationship between sustainable tourism and economic growth in Bangladesh. Environmental management in the tourism sector is really important for the overall growth of the tourism sector. Bangladesh has great potential in this sector as Bangladesh is full of natural beauty. But its tourism sector still couldn't reach the tourist interest. If sustainable tourism is practiced and environmental pollution is managed properly then the tourism sector can have a great impact on the country's GDP growth. This study explores the current problems of the tourism sector in Bangladesh, what is sustainable tourism, how Bangladesh can manage environmental pollution and develop sustainable tourism, and lastly if sustainable tourism will have any impact on economic growth.

Keywords: Sustainable Tourism, Environment Management, Economic Growth.

INTRODUCTION

Humans naturally crave beauty. That is why people travel to different places in search of natural beauty, and recreation, sometimes for medical purposes, educational purposes, business or religious purposes. But people are naturally drawn to beautiful, attractive destinations. The recent generation is attracted to those places that are less expensive, photogenic, and eco-friendly. That is why tourism is becoming one of the fastest-growing industries all around the world and contributing so much to the world economy. Similarly, the tourism sector of Bangladesh in recent years has been contributing so much to the national economy of our country. Trends in the literature indicate that tourism received a lot of attention as a minimally disruptive, non-consumptive growth option in developing nations. (Gössling, 2000) Since the tourism industry has the potential to create jobs, revenue, and hard currency, it is anticipated that it will help developing and underdeveloped nations meet their Millennium Development Goals and ensure a sustainable future. Although there are concerns about the expanding socioeconomic disparities and environmental costs associated with tourism, it is acknowledged as a source of income, employment, and export money (Hall, 2019). Due to its exceptional potential for generating foreign cash, tourism is viewed as a lifesaver for emerging economies (Richardson, 2004). This idea causes tourism to grow uncontrollably, placing a great deal of strain on the environment and causing deforestation, extreme urbanization, and air and water pollution in these nations. (Hardy & Beeton, 2001). As our country is full of natural beauty it is easy for us to make development in this sector by protecting our environmental resources and promoting sustainable tourism.

The term “sustainable tourism development” refers to ensuring the sustainability of tourism through sociocultural, economic, and environmental concerns, wherein these issues should be effectively maintained by reducing their level of negativity. It addresses topics related to management, the environment, the economy, and society’s culture. While increasing tourism leads to environmental degradation and social issues, it also stimulates economic growth through visitor visits and cultural exchanges. (Sajjad et al., 2014). The travel and tourism sector is very vulnerable to several internal and external influences. Unpredictable events like health, financial, and natural calamities harm the performance of the tourism industry. Compared to other industries, the tourism and travel sectors are more prone to these situations (Lim & McAleer, 2001). Globally, the tourism industry is acting decisively

to solve environmental issues. For many organizations, environmental protection strategies are becoming crucial. Environmental management in tourism entails preserving ecological equilibrium, safeguarding biodiversity, conserving resources, and advocating sustainable practices to mitigate adverse effects on natural and cultural settings. (Nicolae et al., 2023). The Sustainable Development Goals (SDGs) advocate for policymakers to leverage tourism to eradicate poverty, and hunger, enhance food security, and improve environmental conditions by reducing reliance on non-renewable energy sources. Developing strategies for sustainable tourism necessitates a deeper comprehension of the connections between host economies, energy consumption, CO2 emissions, and environmental effects. (Chen et al., 2018). Green tourism fosters sustainability by supporting local communities and tourists, safeguarding natural and cultural assets, advocating for local cuisine, history, and heritage, and employing environmentally conscious marketing strategies. (Lucia et al., 2024). The main objective of this study is to show how sustainable tourism and environmental pollution management have a positive impact on the growth of Bangladesh's economy.

LITERATURE REVIEW

The tourism sector is crucial to the economies of both developed and developing nations. One of Bangladesh's most lucrative industries is tourism (Elena et al., 2012). The term "tourism" has numerous definitions. According to Guyer Feuler who gave the first definition of tourism in 1905 said "A compilation of activities, services, and sectors that offer a travel experience, including transportation, lodging, dining establishments, retail outlets, and various hospitality services for individuals or groups going away from their residences." Different organizations and scholars gave many different definitions regarding tourism. The United Nations World Tourism Organization defines tourism as "the activities of a person traveling to and staying in the locations other than their typical surroundings for no more than a year in a row for travel, business, and other objectives." (UNWTO report, 1987). The social, cultural, and environmental contexts of the nations where travellers originate and end are impacted by tourism.(Basu, 2005). Human behaviour and the multitrillion-dollar service and product sector combine to form tourism. Tourism affects society as well as the environment (Buckley, 2011). Tourism nowadays is a great problem because its only focus is on growth without efficiently managing the environment and resources.

Its addiction to expansion makes it incompatible with the objectives of sustainability (Higgins-Desbiolles, 2018).

Widespread tourism is a product-driven sector with little regard for the environment (Kousis, 2000). The overuse of tourist attractions greatly contributes to the destruction of ecosystems through damage to cultural assets, and landscapes, and the improper handling of garbage. This disarray jeopardized socioeconomic gains, endangered local resources, disturbed ecological processes, and affected public health (Kousis, 1998). Alternative tourism approaches were created to address the vulnerabilities of tourism, with sustainable tourism development catalyzing to mitigate the worst environmental effects. The World Tourism Organization states that sustainable tourism leads to resource management that meets economic, social, and aesthetic demands while maintaining biological diversity, essential ecological processes, cultural integrity, and life support systems (WTO Report 2002: 7). Currently both governmental and private entities in many countries are investing in green tourism. The main issues facing modern societies, however, are global warming, climate change, emissions, pollution, depletion of natural resources, food shortages, erosion, and other dangers. (Grosseck, 2019).

Numerous researchers conducted multiple studies on this subject. One study was conducted to show the relationships between CO₂ Emissions and economic development, FDI, and energy consumption in the tourism sector (Rahaman et al., 2022). Another study shows the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis for Bangladesh is reexamined in this research, taking economic growth and greenhouse gas (GHG) emissions (that includes CO₂, CH₄, and N₂O) into account (Islam et al., 2023). There are many factors—natural, and man-made pollution that affect sustainable tourism (Rimi & Al Hossain Rafi). Sustainable tourism development is seen by state-level and international organizations as a means of combating poverty, promoting responsible production and consumption, protecting the environment and its people, ensuring equitable employment opportunities, and fostering peace (Hall, 2019). Sustainable development, according to the Bruntland Commission, is “development that meets the demands of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” Sustainable tourism is defined by the World Tourism Organization (WTO) as travel that protects and enhances future opportunities while meeting the needs of present visitors and host communities. The seven facets of sustainable

tourism—economic, political, social, managerial, cultural, environmental, and governmental—were covered by Bramwell and Richards. (Bramwell et al., 1996).

Furthermore, according to Butler (1999) tourism is “developed and maintained in an area (community, environment) in such a manner and at such a scale that it remains viable over an infinite period and does not degrade or alter the environment (human and physical) in which it exists to such a degree that it prohibits the successful development and well-being of other activities and processes.” Adopting the sustainable development plan has the most potential to alter the nature of tourism of any concept. More than any other idea, the adoption of the sustainable development strategy has the power to change the character of tourism. Nevertheless, putting this strategy into practice calls for fundamental adjustments to several aspects of tourism, including legislation, industry marketing strategies, policy declarations, and, most importantly, visitor behavior. The guiding principles of sustainable tourism align with the fundamentals of responsible resource and environmental management, making this notion appealing to individuals who are concerned about the environmental abuses of tourism (Khan et al., 2020). The concept of sustainable tourism achieves a good balance between the needs and desires of visitors, environmental protection, the interests and advantages of locals, and the growth of the economy associated with tourism (Hunter, 2002).

METHODOLOGY

The type of study used in this research report is descriptive. In this case, secondary data are used to address the study’s goal. A comprehensive review of the literature has been done for this aim. Several journals, magazines, books, acts, guidelines, policies of Bangladesh, websites, yearly reports, and papers of various agencies were carefully studied to acquire trustworthy secondary data.

Popular Tourist Destination in Bangladesh

Bangladesh is full of natural beauty. It has many tourist spots in almost every district. The nature of rural Bengal is full of unique beauties. These places take different forms in different seasons. Mainly winter and rainy seasons are best for visitors to visit these places. Bangladesh’s tourism

industry is expanding daily, leading to the discovery of numerous new tourist destinations. The most visited tourist destinations in Bangladesh are displayed in the following Table 1. and some places have been recognized as World Heritage sites by UNESCO, which is shown in Table 2.

Table 1. Popular Tourist Destination of Bangladesh

Category	Name of places
Beaches	Cox's Bazar Sea beach, Inani beach, Kuakata sea beach, Saint Martin Island, Potenga Sea beach etc
Hill tracts, valleys, and waterfalls	Chittagong Hill Tracts- 1. Bandarban Hill Tracts:- Nilgiri hill, Nilachol hill, Chimbuk hill, Tazing dong, Keokradong, 2. Rijuk Waterfall, Shoilo Propat Waterfall, Nafakhum Waterfall Rangamati- Shuvolong Waterfall, Konglak Tipra Hill 3. Khagrachori – Hajachora Waterfall, Sajek valley 4. Sylhet- Madhabkunda Waterfall, Hum Hum Waterfall etc.
Forests	Sundarban, Ratargul Swamp Forest,
Lakes	Jaflong, Boga Lake, Prantic Lake, Kaptai lake, Foy's Lake, Madhabpur Lake, Mahamaya Lake, Dhanmondi Lake, Ramna Lake, etc.
Religious sites	Golden Temple, Kantajew Temple, Star Mosque, Sixty Dome Mosque, Dhakeshwari Temple etc.
Historical and Archaeological	Lalbugh Fort, Ahsan Manzil, Shompura Mahavira, Mahasthangarh, Panam Nagor, National Parliament House(Jatoya Sangsad Bhaban), Curzon Hall etc.
Memorial and Museums	National Martyrs Memorial, Central Shahid Minar, National Poet's Graveyard, National Museum, Liberation War Museum, National Museum of Science and Technology, Bangabandhu Military Museum, etc.
Man-made Places and other attractions.	Ramna Park, Heritage Park, National Zoo, Hatirjheel, Safari Park, etc.

Source: Author

Table 2. World heritage sites that have been recognized by UNESCO in Bangladesh

Name of Place	Category	Year of Recognition
The Sundarbans	Natural	1997
Paharpur Buddhist Vihara	Cultural	1985
Mosque City of Bagerhat	Cultural	1985

Source: Whc.UNESCO.org

Current Challenges of Tourism Industries in Bangladesh

Bangladesh has many popular and attractive tourist places. Cox's Bazar in Bangladesh possesses one of the world's longest seashores. It has the world's largest mangrove forest known as the Sundarbans, which was recognized as a world heritage site by UNESCO. Other than that, it is full of natural beauty,

which attracts so many tourists from different places of Bangladesh and also from different countries of the world. Bangladesh's tourism industry is still in stages of development. It faces many challenges naturally, financially, and also politically.

Firstly, the transportation system to visit these places is still underdeveloped. For a comfortable journey, the visitors have to spend too much on transportation. Some places don't have a direct transport system. Furthermore, traffic jam is a major problem for traveling. As a result, tourists are not attracted to visit these places (Hossain & Islam, 2019). Secondly, in many rural places, especially hills and forests, and even rural villages, there is a lack of network and internet. It is difficult for people to communicate if they visit those rural places (Hossain & Wadood, 2020). Thirdly, for most travellers, the cost of the accommodation is high. Only five-star hotels give the best service but other hotels still couldn't give proper service to the customers. Food costs are also high in tourist spots.

All the tourist places are being polluted because of visitors. The sea beaches are full of garbage causing water pollution. The effects of these pollutants remain unknown to the public (Martial et al., 2023). They are not aware of the bad impact on nature because of mass- tourism. Additionally, many locations lack supervision and maintenance. Urbanization and industrialization are good for the development of the country but at the same time, it is harmful to nature. Every year people are destroying forests and failing to protect biodiversity. As Bangladesh is still a developing country, it is not able to use its resources properly. We have a diverse marine resource that can be utilized in a proper way to attract more tourists (Bir et al., 2020).

Bangladesh every year faces many natural calamities. Every year there are floods, river erosion, cyclones, storms, and heavy rainfall. The tourist industry every year takes a huge blow because of these natural calamities. One of the biggest challenges is that- most entrepreneurs and businessmen invest in those sectors, where they can easily earn profit or the sectors which are developing fast. They are not interested to invest in the tourism sector (Rahman et al., 2021). That is why, even with so much potential this sector is not able to grow. Also, many political problems affect the tourism industry. People lose interest in travelling because of this disturbance. Even though Bangladesh faces so many challenges in this sector- proper management, little investment, and people's awareness can help this industry to develop in the future.

Contribution to GDP

The direct contribution of tourism to GDP in 2018 was BDT255.72 billion (Amin, 2021). According to the World Travel and Tourism Council (2020), the total contribution to GDP was about USD 9113.2 million in 2019. After the COVID-19 pandemic case was confirmed in 2020, the tourism sector of Bangladesh was heavily affected (Amin & Taghizadeh-Hesary, 2023). The country suffered a loss of about USD 3.1 billion which was BDT 26,490 crore. (WTTC,2020). The tourism industry then experienced a gradual rebound in 2021. After that time the tourism industry began to rebound, and the Bangladesh Bureau of Statistics estimates that it contributed BDT76,690.7 crore to GDP in 2022. The WTTC projects that the GDP contribution of the tourist sector will rise even higher in 2024, reaching USD 10.2 billion, up 26.4% from 2019 and 7.2% from 2023. If we summarize the information then according to the data from the Bangladesh Bureau of Statistics (BBS) the contribution of the tourism sector to our GDP from 2018-2024 is – The sector contributed roughly 4.2% of GDP in 2018, and in 2019, that amount rose little to 4.3%. There was a huge decline to 2.8% in 2020 because of the Covid-19 pandemic. However, the contribution rose to 3.6% in 2021, as travel restrictions were eased and the sector was recovering little by little from the loss in the previous year. It recovered further in 2022, contributing almost 4.0%. In 2023, the contribution rose even further, reaching almost 4.6%. And, it is expected to increase more in 2024. This year because of many political disturbances the tourist industry took a blow. Still, according to the WTTC report (2023), The industry is expected to develop at a compound annual growth rate of +5% from 2024 to 2034, contributing BDT 1.77 trillion/USD 16.7 billion.

The information and findings from various surveys unequivocally demonstrate that Bangladesh's tourism industry has significant potential to increase its GDP contribution and has some space for growth. It can be one of the major sectors that can earn foreign currency which can later contribute to the growth of our economy. As it is a service-providing sector, it will be able to help household income at the community level and increase government revenue. It will be able to increase the level of employment and reduce our poverty level.

DISCUSSION

How Bangladesh can Manage Environment and Promote Sustainable Tourism:

If the country's tourist sectors adopt recommendations like community-based ecotourism, investments in environmentally friendly infrastructure, and certain laws and rules to encourage travel, Bangladesh can encourage sustainable tourism. If Bangladesh could incorporate local communities into ecotourism initiatives would yield economic advantages and contribute to the preservation of natural resources. For instance, in the Sundarbans, community-based ecotourism has demonstrated the ability to both preserve the natural ecosystem and promote local economic opportunities (UNDP, 2022).

The environmental effect of tourism can be decreased by creating eco-friendly infrastructure, such as green hotels and renewable energy sources. Sustainable practices can be promoted by educating visitors and residents about the value of environmental preservation. Additionally, the application and enforcement of environmental rules and regulations can help to preserve natural resources. It is possible to encourage eco-friendly company practices and draw in eco-aware travellers by implementing certification programs for travel agencies that fulfil sustainability standards. Partnering with international organizations, such as the United Nations Development Programme (UNDP) and the World Bank, can provide funding and expertise for sustainable tourism initiatives.

By taking advantage of blue tourism's potential, such as sea cruises and marine activities, tourism offers can be more diverse and the sustainable use of marine resources can be encouraged. The wildlife and biodiversity should be protected. Natural resources should also be appropriately preserved and maximized. Bangladesh ought to make an effort to employ renewable energy sources such as hydropower, solar, wind, and biomass. If Bangladesh Parjatan Corporation can take the necessary steps to make policies to manage environmental pollution and promote sustainable tourism, then this sector can contribute to our GDP more and be one of the main sectors to bring foreign money. The government needs to give more importance to this sector for its betterment and development.

CONCLUSION

The primary metric used to quantify the direct economic effects of tourism development is visitor spending on lodging, attractions, entertainment, food and drink, and transportation for both domestic and foreign travel. But there are also important induced and indirect effects that need to be quantified. These include the jobs and revenue produced by businesses that supply the industry, as well as the repurchasing of that spending within local economies. Bangladesh has a great deal of room to grow its tourism industry. It has a variety of natural attractions in addition to a wealth of fascinating social and cultural events. If these are effectively created and promoted, the travel and tourism sector will be able to draw in more foreign visitors and support the expansion of travel within the nation. If Bangladesh could properly optimize its resources and promote sustainable tourism then this sector's contribution to GDP growth will increase more.

REFERENCES

- Amin, S. B. (2021). Economic prospects of tourism industry in Bangladesh. In S. B. Amin (Ed.), *The economy of tourism in Bangladesh: Prospects, constraints, and policies* (pp. 83–113). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-72900-4_4
- Amin, S. B., & Taghizadeh-Hesary, F. (2023). Tourism, sustainability, and the economy in Bangladesh: The innovation connection amidst Covid-19. *Economic Analysis and Policy*, 79, 153–167. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2023.06.018>
- Basu, P. (2005). Roots tourism as return movement: Semantics and the Scottish diaspora. In *Emigrant homecomings: The return movement of emigrants, 1600-2000*.
- Bir, J., Golder, M. R., Al Zobayer, M. F., Das, K. K., Zaman, S., Chowdhury, L. M. D., & Paul, P. C. (2020). A review on blue economy in Bangladesh: Prospects and challenges. *International Journal of Natural and Social Sciences*, 7, 21–29.
- Bramwell, B., Henry, I., Jackson, G., Prat, A. G., Richards, G., & van der Straaten, J. (1996). *Sustainable tourism management: Principles and practice*.
- Buckley, R. (2011). Tourism and environment. *Annual Review of Environment and Resources*, 36, 397–416. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-041210-132637>
- Butler, R. W. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, 1(1), 7–25. <https://doi.org/10.1080/14616689908721291>
- Chen, L., Thapa, B., & Yan, W. (2018). The relationship between tourism, carbon dioxide emissions, and economic growth in the Yangtze River Delta, China. *Sustainability*, 10(7), 2118. <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/7/2118>
- Elena, M., Lee, M. H., Suhartono, H., Hossein, I., Abd Rahman, N. H., & Bazilah, N. A. (2012). Fuzzy time series and SARIMA model for forecasting tourist arrivals to Bali. *Jurnal Teknologi*, 57(1).
- Gössling, S. (2000). Sustainable tourism development in developing countries: Some aspects of energy use. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(5), 410–425. <https://doi.org/10.1080/09669580008667376>
- Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044–1060. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
- Hardy, A. L., & Beeton, R. J. S. (2001). Sustainable tourism or maintainable tourism: Managing resources for more than average outcomes. *Journal of Sustainable Tourism*, 9(3), 168–192. <https://doi.org/10.1080/09669580108667397>
- Higgins-Desbiolles, F. (2018). Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more? *Tourism Management Perspectives*, 25, 157–160. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.017>
- Hossain, B., & Wadood, S. N. (2020). Potential unexplored? Tourism and economic growth of Bangladesh. *Journal of Tourismology*, 6(1), 63–77. <https://doi.org/10.26650/jot.2020.6.1.0031>

- Hossain, M. K., & Islam, S. (2019). An analysis of destination attributes to enhance tourism competitiveness in Bangladesh. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 8(2), 1–17.
- Hunter, C. (2002). Sustainable tourism and the touristic ecological footprint. *Environment, Development and Sustainability*, 4(1), 7–20. <https://doi.org/10.1023/A:1016336125627>
- Islam, M., Alam, M., Ahmed, F., & Al-Amin, A. Q. (2023). Economic growth and environmental pollution nexus in Bangladesh: Revisiting the environmental Kuznets curve hypothesis. *International Journal of Environmental Studies*, 80(1), 68–92.
- Khan, A., Bibi, S., Ardito, L., Lyu, J., Hayat, H., & Arif, A. M. (2020). Revisiting the dynamics of tourism, economic growth, and environmental pollutants in the emerging economies—Sustainable tourism policy implications. *Sustainability*, 12(6), 2533.
- Kousis, M. (1998). Ecological marginalization in rural areas: Actors, impacts, responses. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 86–108. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00065>
- Kousis, M. (2000). Tourism and the environment: A social movements perspective. *Annals of Tourism Research*, 27(2), 468–489. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00083-3](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00083-3)
- Lim, C., & McAleer, M. (2001). Cointegration analysis of quarterly tourism demand by Hong Kong and Singapore for Australia. *Applied Economics*, 33(12), 1599–1619. <https://doi.org/10.1080/00036840010014012>
- Martial, A. A. A., Dechun, H., Voumik, L. C., Islam, M. J., & Majumder, S. C. (2023). Investigating the influence of tourism, GDP, renewable energy, and electricity consumption on carbon emissions in low-income countries. *Energies*, 16(12), 4608.
- Rahaman, M. A., Hossain, M. A., & Chen, S. (2022). The impact of foreign direct investment, tourism, electricity consumption, and economic development on CO2 emissions in Bangladesh. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(25), 37344–37358.
- Rahman, M. K., Rana, M. S., & Hassan, A. (2021). Development and investment in core niche tourism products and services in Bangladesh. In A. Hassan (Ed.), *Tourism in Bangladesh: Investment and Development Perspectives* (pp. 127–139). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-1858-1_9
- Richardson, O. (2004). Could tourism be the economic saviour of UK vineyards? *International Journal of Wine Marketing*, 16(1), 101–117. <https://doi.org/10.1108/eb008768>
- Rimi, R. A., & Al Hossain Rafi, J. S. (n.d.). Factors affecting sustainable resource management in Bangladesh.
- Sajjad, F., Noreen, U., & Zaman, K. (2014). Climate change and air pollution jointly creating nightmare for tourism industry. *Environmental Science and Pollution Research*, 21(21), 12403–12418. <https://doi.org/10.1007/s11356-014-3146-7>
- WCED, S. W. S. (1987). *Our common future*. World Commission on Environment and Development.
- United Nations Development Programme (n.d.). Community-based ecotourism: A potential solution for protecting the Sundarbans. Retrieved from <https://www.undp.org>

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİKTE ETİK İLKELER

Ayşe Nur ALPEREN CİNGÖZ¹

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı,
ayse.alperen.cingoz@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3188-465X

Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI²

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı,
umit.akti@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4301-1813

Özet

Manevi danışmanlık, bireye dini, teo-psikolojik ve etik unsurlar barındıran beden, zihin ve ruh kapsamında bütüncül bir yaklaşım ile sunulan destek yardımlar hizmeti olarak tanımlanmıştır. Bu hizmetlerin amacı, stresle başa çıkma ve ruhsal iyilik hali sağlama süreçlerinde dini manevi destek ve rehberlik hizmetlerinin kullanılmasını sağlamaktır. Manevi destek hizmeti üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, manevi rehberliğin profesyonel bir hizmet olarak önemini vurgulamış ve gelişimini desteklemiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti bireylerin stresle başa çıkmalarına ve ruhsal dengeyi korumalarına yardımcı olabilecek bir meslek grubudur. Bu meslek grubunun etik ilkeleri, gizlilik, mahremiyet, saygı, empati, dürüstlük, şeffaflık, adalet, eşitlik, profesyonellik, kültürel duyarlılık, kapsayıcılık ve sorumluluk gibi değerleri içermektedir. Etik standartlara uymak, rehberlik uzmanlarının mesleki itibarlarını korumakta ve etkin bir destek sunmaktadır; ancak etik değerlerin ihlali, güven kaybı, hukuki sorunlar ve mesleki itibar kaybı gibi ciddi sonuçlara yol açabilmektedir. Etik standartlara uygun rehberlik, danışman ve danışan arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini sağlayabilmektedir. Literatür incelendiğinde etik ve manevi danışmanlık ilişkisini konu alan çalışmalar henüz istenilen düzeyde bulunmamaktadır. Bu çalışma, manevi danışman ve rehberlerin meslek esaslarının etik uygunluğunu ve etğin önemini incelemektedir. Araştırma, manevi danışmanlık ve rehberliğin tanımı, etik kavramı, manevi danışmanlık ve etik, danışmanların uyması gereken kurallar ve bu kuralların etik uyumunu kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Saygı, Empati, Mahremiyet, Dürüstlük.

GİRİŞ

İnsan, biyolojik olmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve psikolojik bir varlıktır. Biyolojik ihtiyaçların yeterince karşılanmaması, sosyal ve psikolojik boyutlarda da sorunlara yol açabilmektedir. Modern dünya, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını gidermek için geleneksel manevi değerlerin yerini alacak yeni değerler sunma çabası içindedir. Modern yaşamın sunduğu yeni değerler, bireylere beklenen mutluluğu ve huzuru sağlayamamış; bu da insanların sorunlarını aşmada zorluk çekmesine neden olmuştur. Hayatın zorluklarıyla yüzleşen bu bireyler, dine yönelme ihtiyacı içindedirler. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal buhranlarla başa çıkmak için dinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır.

Manevi ve dini danışmanlık, bu bağlamda bir arayışın sonucu olarak ortaya çıkmış bir meslek grubudur (Ceylan & Özyaydın, 2020). Toplumdaki her meslek grubunun kendine özgü etik ilkeleri ve standartları bulunur (Terzi vd., 2016). Bu meslek etiğinin temel amacının, toplum ve meslek mensuplarını mesleki konularda eğitmek ve bilinçlendirmek olduğunu belirtirken (Aydın, 2023), hizmet sunulan bireyleri meslek elemanlarının etik dışı uygulamalarından korumanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda, dünyanın herhangi bir yerinde aynı mesleği icra eden bireylerin bu etik kurallara uyması gerektiği ifade edilmektedir. Amerikan Dinî Danışmanlar Birliği tarafından ortaya konulmuş etik ilkeler şöyledir: (Dilen, 2019)

- Dinî inanç ve değerler karşısında kesin bir saygı sergilenmelidir.
- Dinî ve psikolojik alanlarda bilgi düzeyi artırılmalıdır.
- Toplumdaki dinî yapılarla ilgili sorumluluklar mevcuttur.
- Ayrım yapmaktan kaçınılmalıdır.
- Birey-toplum ve toplum-birey etkileşimi göz önünde bulundurulmalıdır.
- Çeşitli kültürel ve ulusal unsurlar hesaba katılmalıdır.
- Profesyonel yaklaşım her zaman öncelikli olmalıdır.
- Bireysel haklara hürmet ve gizlilik ilkeleri önemsenmelidir.
- Danışanın yararları ve çıkarları esas alınmalıdır.
- Manevi danışmanlık ve hümanistik psikoloji yaklaşımları arasındaki farklılıklar dikkate alınmalıdır.

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Yapılan çalışmalarda manevi danışmanlık ve rehberlik ile ilgili ortak bir tanım bulunmamaktadır (Taşkın, 2021). Yapılan tanımlar ise şunlardır: Manevi danışmanlık ise bireye dini, teo-psikolojik ve etik unsurlar barındıran beden, zihin ve ruh kapsamında bütüncül bir yaklaşım ile sunulan destek yardımlar olarak tanımlanır (Söylev, 2020). Manevi danışmanlık, bireylerin, çiftlerin, ailelerin ve grupların iyileşmesine yardımcı olan bir danışmanlık veya psikoterapi yöntemidir. (Vandenbos, 2015) Manevi danışmanlık, dini ve psikolojik sorunların çözümünde, dini sorulara yanıt arayışını da içeren bir danışma süreci olarak tanımlanabilir. Manevi danışmanlık, danışma çeşitlerinden olup teolojik sorulara yanıt arayan bir rehberliktir (Şahin, 2014). Manevi danışmanlık, din merkez alınarak bireyler, aileler ve gruplar için verilen bir danışmanlıktır (Vandenbos, 2015).

ETİK

Etik sözcüğü Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde, farklı meslek gruplarının uyması veya yapılmaması gereken iş eylemleridir. (TDK, t.y.) Etik, birey ve toplum ilişkilerinde sergilenen bir sosyal bilinçtir (Hançerlioğlu, 1982). O hâlde etik, fertlerin ve grupların hakikat ve hatalarını belirleyen, doğru ve dürüst davranışlar sergilemeyi öncelikli hale getiren bir disiplindir. Bu alan, insanın davranışları yoluyla analiz edilmesi ve hakikat ile hata arasında bir karara varmasıyla ilgilidir (Cevizci, 1999).

Manevi Destek ve Rehberlikte Etik Değerlerin Önemi

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin bütüncül gereksinimlerine yanıt arayan kritik bir sürekliliktir. Bu sürecin temel taşlarını güven, saygı ve etik kuralları oluşturur. Etik ilkelere uygun davranış sergilemek danışma hizmeti alan insanların güvenini kazanmak, onlara saygı ile yaklaşmak, sorumluluk bilinci ile hareket etmek ve adaleti esas almak gibi ilkelerle danışmanların mesleki saygınlıklarını devam ettirmelerine katkı sağlar. Aksi takdirde etik değerlerin ihlali ciddi sonuçlar doğurabilir; bu da güvensizlik, etik ikilemler, hukuksal eksiklikler gibi olumsuzlukları beraberinde getirebilir. Etik değerlere riayet edilerek yürütülen rehberlik hizmeti danışan ile danışman arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasını sağlar. Bunun sonucunda ise da manevi danışmanların bireylerin hayatlarında olumlu durumlar yaratmalarına ve etik bir kültür oluşmasına katkıda bulunur (Uzun, 2022).

Manevi Destek ve Rehberlikte Bazı Etik Değerler

Amerikan Dinî Danışmanlar Birliği, manevi danışmanlık alanında çalışanlar ve uzmanlar için aşağıdaki etik ilkeleri belirlemiştir (Dilan, 2019): Etik ilkelerin korunması, güvenilir, sağlıklı ve başarılı bir rehberlik sürecinin sağlanabilmesi için büyük bir değere sahiptir. Danışanların psikolojik ve mental sağlıklarını sürdürmek, güvenli bir danışmanlık imkânı sağlamak ve sürecin etik ilkelere uygun yürütülmesi, olumlu sonuçlar elde etmelerine katkıda bulunabilir. İyi bir danışma ortamı sağlamak için çok sayıda etik ilkeler bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları ise şöyledir: (Sulmasy, 2012)

a. Gizlilik ve Mahremiyet: Danışma süresi boyunca şahsi bilgilerin saklanması ve kimseyle paylaşılmaması gerekir (Ceylan & Özaydın, 2020, s. 287). Diğer danışma kuramlarında gizlilik ilkesi, danışanın paylaştığı bilgilerin korunmasını ve gizlenmesini gerektirir. Danışman, oturumlarda bu güvenceyi sağlamalıdır. Danışan bazı duygularını paylaşmak istemeyebilir veya bilgilerin başkalarıyla paylaşılmasını talep edebilir; bu durumlara ısrar etmek danışmanlıkta kabul edilemez (Camadan, 2018). Danışanın mahremiyetine saygı göstermek önemlidir. Mahremiyet, özellikle kadın-erkek ilişkilerinde ve cinsel dokunulmazlık bağlamında özel bir anlam taşır (Kirkwood, 2005).

b. Şeffaflık: Etik ilkelerin merkezinde şeffaflık yer almaktadır. Rehber, danışmanı ile dürüst ve açık bir şekilde iletişim kurmalı ve beklentilerini kesin bir biçimde aktarabilmelidir. Etik ilkelerin önemli temellerinden iki değer olan dürüstlük ve şeffaflık danışma ve danışman ilişkisini dengelemektedir (Ceylan & Özaydın, 2020).

c. Saygı ve Empati: Manevi danışman, hastanın bireyselliğine ve tercihlerine saygı göstermeli; onu herhangi bir konuda zorlamamalıdır. Danışmanın amacı, hastanın psikolojik iyilik hâline ulaşmasına yardımcı olmaktır. Maneviyattan uzak olan veya dini inançlara yakın hissetmeyen hastalara karşı yargılayıcı olmamalı ve onların düşüncelerine koşulsuz bir saygı göstermelidir (Kirkwood, 2005) Empati, başkalarının perspektiflerine derinlemesine anlayış gösterme, duygusal hallerini ve düşüncelerini hassas bir şekilde anlama yeteneğidir. Bu anlayışı etkili bir şekilde ifade edebilme becerisi de empatiyi tanımlar. Empati, insanları bir araya getiren önemli bir beceridir (Birinci, 2020).

d. Profesyonellik: Profesyonellik, rehberin mesleki sınırlarına ve etik kurallara saygı göstermesi ile sürekli gelişim çabalarını içerir. Rehberlik uzmanları ve manevi liderler, etik değerleri göz önünde bulundurarak

danışanlarla güvenilir bir ilişki kurmalıdır. Bu temel ilkeler, manevi destek süreçlerinin etik bir çerçevede nasıl yürütüldüğünü anlamaya yardımcı olur ve sağlıklı danışmanlık ilişkileri kurarak bireylerin güvenini kazanmada önem taşır.(Ceylan & Özaydın, 2020).

e. Adalet ve Eşitlik ve İlkelerin İhlali Durumunda Sorumluluk:

Adalet etik, adil davranış ve karar verme üzerine odaklanır. Manevi destek süreçlerinde, bireylere eşit yaklaşmak ve ayrımcılıktan kaçınmak esastır; bu da adaletin sağlanması için eşit fırsatlar sunmayı gerektirir (Beauchamp & Childress, 2001). Etik ilkelerine uyulmaması durumu ortaya çıktığında, manevi danışman ve rehberlik hizmeti sağlayan danışmanın sorumluluğu üstüne alması önem taşır (Ceylan & Özaydın, 2020).

g. Kültürel Duyarlılık: Kültürel duyarlılık, cinsiyet, dil, din gibi bireysel çeşitlilik ve kültürel zenginliklere bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklara karşı adilce davranmak anlamına gelmektedir (Ceylan & Özaydın, 2020). Danışanı daha iyi anlamak ve sorunlarını netleştirmek için kültürel bilgiye ve danışanların kültürel arka planlarına duyarlı uygun müdahale yöntemleri ile teknikler uygulayabilmek amacıyla kültürel yetkinlik geliştirilmesi gereklidir (Kağnıcı, 2013).

ETİK DEĞERLERİN İHLAL EDİLMESİ

Etik değerlerin ihlal edilmesi manevi danışmanlar açısından istenilmedik stres durumlarına yol açabilir. Danışmanlar bu olumsuz durumlarla mücadele etmek kaybedilen statülerini yeniden tesis etmek ve profesyonel standartlara geri dönmek için çaba göstermek durumunda kalabilir (Karlık, 2022); ancak bazen belirtilen etik değerler ile sergilenen davranışlar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkabilir. Bu durumda danışmanlar etik ilkelerle yasalar arasında hangisini esas alacakları konusunda kararsızlık yaşayabilir ve sonuç olarak etik bir ikilemle karşılaşabilirler (Camadan, 2018).

Güven Kaybı

Var olan etik ilke ve kuralların korunması, danışan ile danışman arasındaki sağlıklı ilişkilerin devam ettirilmesi ve sağlanan güven duygusunun devamlılığı için önemlidir. Kişinin davranışlarının temeli olan ahlak ilkelerine uygun davranışlar, başarı ve güvenilirliğin devamı için kritiktir bir öneme sahiptir (Ceylan & Özaydın, 2020). Çayköylü ise danışana ait bilgilerin paylaşımında dikkat edilmesi gereken bazı noktaları

vurgulamıştır. Gizlilik ilkesi ve bu ilkenin sürdürülebilirliği hakkında danışanların bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bilgilerin kontrolü ve paylaşımı söz konusu olduğunda, danışanı merkeze alarak ona daha fazla sorumluluk vermek, uzman ile danışan arasındaki güveni artıracaktır (Çayköylü, 2002).

Hukuksal Sorunlar

Danışanların gizliliğinin ihlal edilmesi veya profesyonel sınırların aşılması, hukuki sorunların doğmasına neden olabilir. Bunun sonucunda ise manevi danışman ve rehberler için hukuksal sorumluluklar oluşmaktadır. Dolayısıyla bu meseleler, danışmanlık süreçlerinde dikkat edilmesi gereken önemli unsurlar arasında yer alır (Ceylan & Özaydın, 2020).

Danışan Açısından

Belirtilen Etik İlkelerin aksi yönünde verilen kararlar, manevi danışmanlık hizmeti alan danışmanlara zarar verebilir. Örneğin, Gizlilik ilkesine uygun hareket edilmemesi veya imtiyazcı davranışlar, danışmanlık hizmetinin zarar görmesine ve danışanın mental sağlık durumuna zarar verebilir (Ceylan & Özaydın, 2020).

Duygusal Hasar ve Moral ve Motivasyon Kaybı

Etik ilkelere aykırı davranışlar, danışma sürecindeki bireyin ruhsal iyilik hali üzerindeki durumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle gizli bilgilerin paylaşılması, rehberlik alan kişinin güvende olma duygusunu zayıflatır ve psikolojik bir yaralanma yaşamasına sebep olabilir (Ceylan & Özaydın, 2020). Etik dışı iş ve davranışlar rehberlik alan kişinin motivasyon düşüklüğü yaşamasına neden olabilir. Bu olumsuz deneyim, danışanın süreçteki motivasyonunu da olumsuz yönde etkileyebilir. Sonuç olarak, bu durum, danışanın danışmanlık sürecine devam etme isteğini önemli ölçüde azaltabilir. Danışanın hissettiği bu moral ve motivasyon kaybı, sürecin etkinliğini düşürerek hedeflerine ulaşmasını zorlaştırabilir (Karlık, 2022).

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİKTE ETİĞİN GELİŞTİRİLMESİ

Meslek ilkeleri ve standartlar, manevi destek ve rehberlik alanında etik değerlerin korunması ve geliştirilmesi, rehberlik uzmanlarının belirlenen meslek ilkeleri ve standartlara uygun hareket etmelerini zorunlu

kılar. Bu ilkeler ve standartlar, rehberlik uzmanlarının etik bir uygulama geliştirmelerine yardımcı olur ve mesleki etik yükümlölüklerini tanımlar. Manevi destek ve rehberlik profesyoneli, genellikle belirlenmiş mesleki ilkeler ve standartlar çerçevesinde yönlendirilir. Rehberlik uzmanları, bu ilkelere ve standartlara sadık kalarak etik değerkere uygun davranmalıdır. Meslek ilkeleri ve standartlar, rehberlik uzmanlarına etik seçimler yapma ve profesyonel tutumlarını değerkendirme konusunda bir çerçeve sunar. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti veren danışanlar aşağıda belirtilen konularda temel becerilere sahip olmalıdır ve bu duruma uygun çalışmalar yapmalıdır (Kayadibi, 2011).

a. Kişisel Gelişimine Önem Verilmeli: Ulusal Meslek Standartları'na (2019) göre manevi danışman, mesleğıyle ilgili gelişmeleri akademik kaynaklardan takip eder. Çalışacağı kurum ve kuruluşlardan yönlendirme eğitimi alır. Kişisel eğitim ihtiyaçlarına göre ilgili kuruluşlar tarafından düzenlenen kurslara katılır. Meslek ve hizmet alanıyla ilgili sempozyum, konferans gibi etkinliklere iştirak eder. Verdiğı hizmetler, mesleki ilerlemesi ve özgeçmişi hakkında bilgi içeren tanıtım materyallerini yasal ve etik standartlara uygun olarak hazırlar. Kayadibi'ne göre eğitim ve mesleki gelişim, yalnızca teknik bilgileri değilk, rehberlik uzmanlarının kişisel ve duygusal olgunluklarını da içermesi gerekir. Rehberlik uzmanları, kendi değerklerini, önyargılarını ve duygusal tepkilerini anlamak amacıyla sürekli bir öz değerkendirme süreci yürütmelidir. Bu durum, etik ilkeleri daha iyi kavrayabilmelerine ve danışanlarına daha etik bir hizmet sunmalarına olarak tanıyabilir (Kayadibi, 2011).

b. Eğitim Alınmalı: Beceri, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinin amaçlarına ulaşmak için kullanılan temel ve ileri düzey teknikler ile müdahale yeteneklerini içerir. Danışanların inanç sistemlerinin yaşamları üzerindeki etkilerini anlamalarına yardımcı olma süreci; tutum, din veya maneviyatla bağılantılı sorunlarıyla başa çıkmalarında bütünsel bir yaklaşım benimseyerek modern danışmanlık yöntemleri ile dini ve manevi yaklaşımları bir araya getiren hizmetler, danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağılamak amacıyla yürütölen danışmanlık faaliyetlerini ifade eder

(Ulusal Meslek Standartı, 2019).

c. Süpervizyon Gerçekleştirilmeli: Daha deneyimli ve yetkin bir uzman, az deneyimli manevi danışmanın mesleki yeterliliğini artırmak ve sunduğı hizmeti gözlemlemek amacıyla planlı, bilinçli ve sistematik bir eğitim süreci ile gelişim odaklı müdahale ve değerkendirme yapmalıdır (Erkan Atik & Yıldırım, İbrahim, 2017).

d. Verilen Hizmetler İzlenmeli: Yürüttüğü çalışmalara ait iş kayıtlarını karşılaştırarak kendi gelişimi için sonuçlar çıkarır. Yürüttüğü çalışmaların sonuçlarından hareketle kendi iş ve işleyişi ile ilgili öz değerlendirme yapar. Elde ettiği sonuçları mesleki gelişimi ve hizmet süreçlerinin iyileştirilmesi için kullanır (Ulusal Meslek Standartı, 2019).

e. Ölçme, Değerlendirme ve Belgelendirme Yapılmalı: Manevi Danışman (Seviye 6) meslek standardını esas alan ulusal yeterliliklere göre belgelendirme amacıyla yapılacak ölçme ve değerlendirme, gerekli şartların sağlandığı ölçme ve değerlendirme merkezlerinde yazılı ve/veya sözlü teorik ve uygulamalı olarak gerçekleştirilecektir. Ölçme ve değerlendirme yöntemi ile uygulama esasları bu meslek standardına göre hazırlanacak ulusal yeterliliklerde detaylandırılır. Ölçme ve değerlendirme ile belgelendirmeye ilişkin işlemler 15/10/2015 tarihli ve 29503 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Mesleki Yeterlilik Kurumu Sınav, Ölçme, Değerlendirme ve Belgelendirme Yönetmeliği çerçevesinde yürütülür (Ulusal Meslek Standartı, 2019).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti, bireye dini, teo-psikolojik ve etik unsurlar barındıran beden, zihin ve ruh kapsamında bütüncül bir yaklaşım ile sunulan destek yardımlar sunan kritik bir süreçtir. Etik ilke ve kurallara uygun olarak yürütülen bu süreç, rehberlik hizmeti alan bireyin güvenilir bir destek hizmeti almasını öngörmektedir. Ayrıca, Etik ilkelerin esas alındığı bu danışmanlık hizmetinin danışan ve danışman arasında olumlu ilişkiler kurulmasına katkı sağlamaktadır. Sevgi, saygı, sorumluluk, güven, adalet gibi etik ilkeler manevi danışmanların mesleki anlamda profesyonelliklerini artırır. Öte yandan, bu değerlerin ihlali güven zedelenmesi, hukuki hak kayıpları, terapötik ilişki kopmaları, mesleki onur ve statü kaybı gibi ciddi sonuçlar doğurabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlikte etik değerlere vurgu yapmak manevi danışmanların iş etiği kriterlerine uyumunu sağlar ve bu durum danışan ve danışman açısından istenilen bir danışma süreci geçirilmesine katkı sağlar. Aynı zamanda bu durum nitelikli ve devam ettirilebilir bir danışmanlık anlayışı oluşturur. Dolayısıyla, etik değerlere uygun davranmak, danışan güvenini kazanmak ve istenilen sonuçlara ulaşabilmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Kısacası manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etik meslek normlarına uygun olarak yapılabilmesi için etik ilkelerin bilinmesi ve uygulanması gereklidir. Bu anlamda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunacak olan danışmanların teorik ve uygulamalı eğitim süreçlerinden geçirilmesi ve yapılan yanlışlıkların düzeltilmesi, belirlenen eksikliklerin giderilmesi amacıyla hizmet içi eğitim çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (2023). *Eğitim ve Öğretimde Etik Eğitim Yönetimi* (13. bs). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2001). *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press.
- Birinci, E. (2020). Yaşlı Bakım Teknikeri Adaylarının Empati Düzeylerinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(10), 165-173.
- Camadan, F. (2018). Psikolojik Danışmanın Yaşadığı Çatışma: Etik İkilem. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 76-94. <https://doi.org/10.19126/suje.333613>
- Cevizci, A. (1999). Ahlâk Yasası. İçinde *Felsefe Sözlüğü* (3. bs). Paradigma Yayınları.
- Ceylan, Y., & Özaydın, M. (2020). Manevi/Dini Danışmanlıkta Değer Algısı. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16), Article 16. <https://doi.org/10.34085/buifd.807825>
- Çayköylü, A. (2002). Psikiyatride Gizlilik İlkesi. *Klinik Psikiyatri*, 5, 248-256.
- Dilen, H. (2019). *Manevi Danışmanlık ve Varoluşçu Psikoterapi*. Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Erkan Atık, Z. & Yıldırım, İbrahim. (2017). Süpervizyonda Değerlendirme Süreci Envanteri Türkçe Formu'nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 18, 146-173. <https://doi.org/10.12984/eggefd.328380>
- Hançerlioğlu, O. (1982). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Kağnıcı, D. Y. (2013). Çok Kültürlü Psikolojik Danışma Eğitiminin Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Lisans Programlarına Yerleştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40), 222-231.
- Karlık, Z. (2022). Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Temelleri. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6, Article 6. <https://doi.org/10.56432/tmdrd.1176242>
- Kayadibi, F. (2011). Sürekli Eğitim Açısından Zamanı İyi Değerlendirmenin Önemi. *Sosyoloji Konferansları*, 77-103.
- Kirkwood, N. A. (2005). *Pastoral Care In Hospitals 2nd* (2. bs). Morehouse Publishing.
- Söylev, Ö. F. (2020). *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi* (2. bs). | Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://www.diyanetvakfiyayin.com.tr/tr/urun/manevi-bakim-ve-danisma-psikolojisi>
- Sulmasy, D. P. (2012). *Ethical principles for spiritual care* (M. R. Cobb, C. M. Puchalski, & B. Rumbold, Ed.). Springer International Publishing.
- Şahin, Ağılkaya, Zuhale. (2014). Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori—Eğitim—Uygulama. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı*, 670.

- Taşkın, H. H. (2021). Lise Öğrencilerindeki Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İlişkisi. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 192.
- Terzi, Ş., Tekinalp, B. E., & Leuwerke, W. (2016). Psikolojik Danışmanların Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Modeline Dayalı Olarak Geliştirilen Kapsamlı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programını Değerlendirmeleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 51-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pegegog/issue/22596/241351>
- Ulusal Meslek Standartı, 19UMS0728-6 Ulusal Meslek Standartı Manevi Danışman Seviye 6 14 (2019).
- Uzun, F. (2022). Eğitimde Etik ve Ahlaki Değerlerin Artan Önemi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11(31), Article 31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/71141/1118231>
- Vandenbos, G. R. (2015). *APA Concise Dictionary of Psychology*. American Psychological Association.

AZERBAJCAN'DA SOVYET DÖNEMİNDE YASAKLANAN ŞARKILAR

Gülsüm KARİMOVA¹

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı,
gulsumkarimova0@gmail.com, ORCID: 0009-0003-5870-5767

Özet

Azerbaycan, 1920-1991 yılları arasında 71 yıl boyunca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) etkisi altında kalan devletlerden biri olmuştur. Bu etki kendisini hemen hemen her alanda göstermiş ve hâlâ göstermektedir. Şarkının, sözün gücünün etkisinin farkında oldukları için şarkılar, onların sözleri, bestelerde kullanılan çalgı aletlerinin SSCB filtresinden geçmesi gerekmektedir ve bazen kabul görüldüğü halde bazen siparişle değiştirilen ya da geri çevrilen veya tamamen yasaklanan eserler de oluyordu. Sovyetlerin ideolojisine uymayan negatif ifadeler, millî unsurlar, birlik, Türklük, Güney Azerbaycan, bağımsızlık konulu eserler senelerce yasaklanmış, mazmunu değiştirilmişti. “Çırpınırdın Karadeniz”, “Sarı Gelin”, “Azerbaycan”, “Şuşa'nın Dağları”, “Laleler”, “Arazım”, “Kelebek” vb. gibi şarkılar onların bir kısmıdır. O dönemler yasaklar olmasına rağmen bu şarkılar, her zaman sevilirdi ve günümüzde de halk arasında sevilen eserlerdendir. Devre karşı çıkan, onu eleştiren politik şarkılara yasak getiriliyor hatta yazar ve bestecileri “pantürkist”, “panislamist” şeklinde adlandırılarak sürgüne gönderiliyordu. Çerçevesi, engeller olsa bile Azerbaycan, yıllarla kendi acısını, tarihini, kültürünü, bağımsızlık arzusunu şarkılar yoluyla, sembollerle anlatmaya çalışmıştır. Bu kadar yasak, baskı ve sansüre rağmen Sovyet Döneminde Azerbaycan'dan birçok başarılı, yetenekli şarkıcının yetiştiği yadsınamaz bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet, Azerbaycan, Bağımsızlık, Şarkı, Yasak.

AZERBAYCAN'DA SOVYET ASIMILASYONU

Kafkasya, özellikle de Azerbaycan, her zaman Rusya için büyük öneme sahip olmuştur ve bu durum hâlâ devam etmektedir. Azerbaycan, Çarlık Rusya'nın etkisinden çıktıktan sonra 28 Mayıs 1918 tarihinde cumhuriyeti kazandı. Bundan sonra ister Rusya isterse de Rus Dilinin etki ve kültüründen yeni yeni çıkılmaya, birçok alanda değişiklikler yapılmaya başlamıştı; ancak sadece 23 ay süren bağımsızlığın ardından 1920 senesinde yeniden Rusların, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin esaretine giren ülke için bu durum 1991 yılına kadar sürdü. Bu süreçte görülen işlerin hızlı ve anlık değil, daha uzun vadeyi kapsayacak şekilde yapılması planlanmaktaydı. Böylece 71 yıllık Sovyet Döneminde halk, "Kızıl Komünist" adlandırıldı, ülke ise "Sovyetleştirildi" (Mustafayev, 2013: 55). SSCB etkisinde olan 15 devletten biri olan Azerbaycan'a bu süreç, dil, alfabe, eğitim, bilim, kültür, sanat, tarih, din, sosyal hayat ve diğer alanlarda da etki bırakmıştır. Hatta sadece o döneme müdahale olmamış Sovyet Devrinden önce yaşayan Azerbaycanlıların tanıtımı da gerçekten olması gerektiği gibi değil, zamanın ruhuna uyarlanarak yapılmıştır. Örneğin, Fuzûlî gibi bir deha basitleştirilerek, dünya seviyesinde öğretilirken, SSCB ideolojisine, komünizme, dönemin önemli sayılan şahıslarına övgü şiirleri yazan, traktör, pamuk, tarla gibi konuları ele alan şairler ön plandaydı. O kişilere ev, araba, madalya veriliyor, eserlerine gereğinden fazla telif ücreti ödeniyordu. L. İ. Brejnev zamanının ideoloji kâtibi M. A. Suslov, SSCB'nin devlet rehberlerine gönderdiği talimatta "Yapay muhalefetler yaratmayın, onları teşvik edin." yazmıştır (Yaqublu, 2018: 13). Sovyetler, halka kimliğini unutturarak "Homo Sovieticus" yani "Sovyet İnsanı" yaratmak niyetindeydiler. Geleceğe yön vermekten ziyade geçmişini de değiştirmeye çalışan Sovyetler Birliği, ulusun, geçmişinden haberdar olmaması için Türklüğe, Türkçülüğe dair yazıları tarih kitaplarından kaldırmış, Eski Türk alfabesiyle yazılan yazıların çoğunu yakmış, Pantürkizm taraftarlarını, tek Türk-Tatar devletinin kurulmasına yönelik faaliyetlerde bulunanları, Türkçe bilimsel makaleler yazarları sürgüne göndermişti. Halkın millî kimliğini, folklorunu hafızasından silmeye çalışıyordu.

SSCB kendi propagandasını yaymak için bilimsel makalelerden sokak oyunlarına kadar her şeyi bir araç olarak görmüştür. Bu ideolojiyi yaymak için filmler, şiirler, şarkılar en etkili yollardandır. Radyo, televizyon gibi iletişim araçları da bu konuda önemli role sahip olmuştur. SSCB, sözün, görselin etki ve öneminin farkında oldukları için o dönemde herhangi bir

eserin halka ulaşmadan önce Moskova'nın onayını alması gerekiyordu. Şiirler, şarkılar, filmler, kitaplar da aynı şekilde bu "filtre"den geçilmeliydi. O nedenle de bu sansürden geçemeyerek geri çevrilen eserlerle beraber, bazen siparişli eserler de yazılıyordu. Bazı filmlerin yayımına izin verilmiyor, bazılarının beğenilmeyen, uygun görülmeyen sahneleri değiştiriliyor veya çıkartılıyordu. Sosyalizm; kendini eserlerin, filmlerin, şarkıların, şiirlerin vb. ister adlarında isterse de konularında da göstermekteydi. O zamanlar bir halka, devlete, millete ait kimlik değil, "Sovyet sanatçısı", "Sovyet şarkıcısı" ifadeleri kullanılıyordu. Keman, tar, kaval, balaban gibi millî müzik aletleri yasaklanmıştı. SSCB Döneminde sadece onun etkisinin altında olan devletlerin uygun görülmeyen şarkıları değil, dünya şarkılarının dinlenilmesi de birçok nedenlerden dolayı yasaklıydı. Örneğin, "zararlı" jazz müzik grupları, antikomünizm, şiddet, din, ırkçılık içerikli şarkılar yasaklanmıştı. Rock ve jazz türüne ait şarkıları röntgenlere basılıp ülkeye sokulmaya çalışılıyordu. Başlı başına evrensel dil olan müzik, bunu iyi bilen SSCB için kendi ideolojilerini yaymak doğrultusunda da kullanılmıştır. Çarlık Rusya'sı döneminde temeli atılan besteciliğin Cumhuriyet Dönemindeki "Türkleşmek, modernleşmek, İslamlaşmak" ruhu, Sovyetlerde "sosyalist" bir yol almıştı (İsmayılova, 2023: 7). Maksat, müzik dahil, her yolla Sosyalizmin en ideal toplum olması düşüncesini aşlamaktır.

SSCB'DE YASAKLANAN AZERBAIJAN ŞARKILARI

Film, edebiyat örnekleri gibi Sovyet sansüründen geçemeyen birçok şarkı örnekleri, soruşturmayla, sürgüne maruz kalan sanatçılar, yazarlar da olmuştur. Bu tarz eleştirilere maruz kalan sanatçılardan olan Flora Kerimova, Ogtay Kazımî'nin bestesi olan "Gəl, qaytar eşqimi" şarkısının "baş ağrısı" şarkılarından biri olduğunu söylemiştir. Kerimova, şarkıyı ilk versiyonundan farklı olarak daha isyankâr tarzda okumuştur ve Sovyet rehberliği, "Sovyet kadınına yakışan tarzda okunmadığını, bu şarkıda yalvarış, çekingenlik (yani daha pasif ve geleneksel bir eda) gerekmektedir." diyerek şarkıyı yasaklamıştı. F. Kerimova ise "burada "sevgi dilenen bir kadın görmediğini" diyerek onların bu eleştirisini kabul etmemiştir. Bundan başka konserlerin birinde Ermeni sanatçıdan sonra sahne alan Flora Hanım, ondan 2 oktava daha yüksek tonda okuduğu için sahneye çıkma yasağı almış, bazı şarkıları arşivlerden silinmişti.

Hatta Mirza Babayev'in Sovyet ideolojisine hiçbir şekilde aykırı olmayan "Kelebek" şarkısı, şarkıda geçen "Güllər üstə uçan, qaçan, Bir

qayğısız kəpənəkdin” ifadesinin “çiçəkten çiçəğe özgürce konarak her çiçekte kendi keçmişinin izlerini bıraktığı” gerekçesiyle defalarca yapılan soruşturmalardan sonra devlet televizyon kanalında yayınlanmıştı (Guliyev, 2004, 55). Üzeyir Hacıbəyli’nin Ahmed Cevat’ın “Türkün Bayrağı” şiirinin sözlərinə bestelediği “Çırpınırdın Karadeniz” şiiri, içeriğindən, metnindən dolayı 1920 yılından sonra ilk kez ancak 1992 yılında seslendirilmişti (Eliuz, Güneş, 2016: 68). Bu şiirindən dolayı şairin başı çok derde girmiştir. “İncilər tək, gəl yoluna, Sırmalar səp sağ, soluna! Fırtınalar dursun yana, Salam Türkün bayrağına! Dost elindən əsən yellər, Bana şeir, salam söylər, Olsun Turan bütün ellər, Qurban Türkün bayrağına!” mısralarıyla şair, bütün Türklerin birleşmesini, beraberliyi arzularını dile getirmiştir. Kendi etkisi altında olan Türk halklarının bile birlik-beraberlik içinde olmasını istemeyen SSCB için tabi ki bu eser kabul görülemezdi.

Sözleri ve bestesi Xan Şuşinski’ye ait olan “Şuşa’nın Dağları” şarkısı ise “Sovyet Şuşa’sının dağlarının başı dumanlı olamaz.” denilerek ve metnindeki “ölürem” gibi kelimelerin Sovyet’in pozitif atmosferine uygun olmaması sebebiyle soruşturmaya maruz kalmıştır. Sovyetlerde yazılan şarkılarda negatif ifadeler, keder olmamalıydı; çünkü o dönemin insanların mutlu bir şekilde Komünizme doğru ilerlemekte olduğunu gösterilmesi gerekmektedir. Vatan konulu eserlerde de Komünizm, Komsomol, Pioner, devrin rehber şahıslarına övgü söz konusuydu. Xan Şuşinski, bu şarkıda kadın güzelliğinden bahsedildiğini söylese de sembollerle bayrağa işaret olduğu fikirleri de mevcuttur. (O dönem Azerbaycan bayrağı yasaklanmıştı). “Şuşanın dağları başı dumanlı, Qırmızı koftalı, yaşıl tumanlı, Dərdindən ölməyə çoxdur gümanlı, Ay qız, bu nə qaş-göz, bu nə tel, Ölərəm dərdindən bunu bil.”- burada bayrağın mavi, kırmızı, yeşil renklerine, kaş ve gözse, hilal ve yıldıza işarettir (Hürriyyət, 2021: 14). 29 yaşında “Büyük Temizlik” kurbanı olan Mikayıl Müşfik’in “Oxu, tar, səni kim unudar?!” ifadesi de gelenekleri, milliliği yaydığı için yasaklanmıştı.

“Lalelər” şarkısı da bu listeye eklenen eserlerdendir. Şarkı önce yasaklanmış, sonradan ise içeriği ve yazılma nedeni çarpıtılarak yayınlanmasına izin verilmişti. Gence’ye yardıma yetişen başlarındaki kırmızı fes ve onun püskülleriyle gelincik, lale tarlasına benzetilen Nuri Paşa ve askerlerine ithafen “Yazın əvvəlində Gəncə çölündə” mısrasıyla başlayan şarkının son kıtasındaki “Nə vaxtdır Bakının gözü yoldadır” mısraları da eserin ilk şarkıcısı Reşit Behbudov’un adıyla “Nə vaxtdır Rəşidin / aşiqin

gözü yoldadır” şeklinde değiştirilmiştir; çünkü Bakü, kimseyi beklemiyor ve gözü yolda olmazdı. Şarkı, aslında kardeşlerini kurtarmaya gelen Türk askerlerine ithaf edilse ve Bakü için de yardıma çağırılsa da sanki güle-çiçeğe, doğaya yazılmış şarkı gibi öğretilmişti.

Güney ve Kuzey Azerbaycan arasında köprü olan Araz nehrinin şiirlerde, şarkılarda övülmesi de yasak konulardandı. Fikret Emirov’un 1946 yılında bestelediği “İki Sahil” eseri, politik nitelikte olduğu için yasaklanmıştı. Bu eserde, hasret, birbirilerinden ayrı kalmaya mecbur edilen insanların üzüntüsü var ve bu, politik karakterden başka Sovyetlerin optimizmine de uymuyordu; çünkü o dönemde sadece politik sansür değil, genel olarak insanların günlük yaşamlarındaki keder, üzüntüyü yansıtan eserler de kabul görülmüyordu. Ramiz Mirişli’nin Fikret Goca’nın sözlerine bestelediği “Arazım” şarkısı, bu nedenlerden dolayı yasaklanmış veya tamamen değiştirilip mazmunundan çıkartılarak kabul edilmişti (İsmayılova, 2023: 8-10). Aslında şarkı, hiçbir politik detay taşımıyordu, sade sözleri vardı. Sadece 1828 yılındaki Türkmençay Antlaşmasıyla Rusya ve İran arasında bölünen Azerbaycan’ın Kuzeyi Rusya’ya, Güneyi İran’a verildi ve Araz, Güney ve Kuzey Azerbaycan’ı ayıran nehir oldu. Şarkının sözlerinden daha çok Araz nehrinin adının çekilmesi bile Sovyetleri rahatsız ediyordu.

SONUÇ

Göründüğü üzere Sovyet ideolojisi, hayatın her alanı gibi sanatı, müziği, şarkı sözlerini de etkilemiştir; çünkü sanat ve ideolojinin birlikte yürütülünce daha etkili ve en önemlisi uzun vadeye yönelik olduğunu bilen Sovyet rehberliği, bundan yararlanmıştır. Yaratmak isteği Homo-Soveticus insanı, şarkılarda da her zaman mutlu, geleceğe umutlu, ideolojiye sadık gösterilmiştir. Halkların kendi kimliklerini, kökenlerini bilip öğrenmesi değil, Sovyet adı altında birleşmesi için çalışılıyordu. Dönemin şarkılarında da rejime, kişilere övgüler ön plandaydı. Millî kimlik, kültür, geleneklerin terennümüye yasaklanmıştı. Aslında sanat adı altında egemenlik politikası yürütülmekteydi. Özgür sanat olan müzik, sadece kendi çerçeve ve yasalarına göre değil, zamanın ruhuna, sansürlere de uymak zorundadır ki Azerbaycan’ın SSCB etkisinde kaldığı 71 sene boyunca olan süreç de bunun bir örneğidir. Artık bağımsız olan Azerbaycan, bu şarkılarını sadece kendi ülke sınırları içinde değil, sınırdan kenarda da özgürce okuyabiliyor.

KAYNAKÇA

- Eliuz, Ü., & Güneş, E. (2016). Mitten anlama: Çırpınırdın Karadeniz şiirini gösterebilimsel açıdan okuma. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2, 64–78.
- Guliyev, E. (2004). *Televiziya: Nəzəriyyə, İnkişaf Meyilləri*. Bakı: Şərq-Qərb.
- Hürriyet Gazetesi. (2021, 27–28 Nisan). *Hürriyet Gazetesi*, s. 14.
- İsmayılova, G. (2023). Bədii mədəniyyət: Sovet ideologiyasının təsir mexanizmi çərçivəsində. *Qədim Diyar Uluslararası Onlayn Bilimsel Dergi*, 5, 6–11.
- Mustafayev, B. (2013). Sovyetlər döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ politikası. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 39, 53–68.
- Yakar, Ü. (2018). 1920–1930 yıllarında Azərbaycan'ın milli və maneви değerlerine karşı Sovyet Rusya tarafından yürütölen asimilasyon siyaseti. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1.
- Yaqublu, N. (2018). *Azərbaycan Milli Azadlıq Hərəkatı Ensiklopediyası (Sovet Rejiminə Qarşı Mübarizə 1920–1991)*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı.

KUR'AN'DA SABIR VE DİRENİŞ: GAZZE'DEKİ GÜNCEL OLAYLAR ÜZERİNE ŞER'Î BİR UYGULAMA ÇALIŞMASI

Rana SULEİMAN ATA ALMUHİSEN¹

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,
rana.almhesn100@gmail.com, ORCID: 0009-0004-6472-7759

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DURSUN²

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı,
hdursun769@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3125-791X

Özet

Gazze halkının sabır ve direnişi, özellikle Kur'an'daki sabırla ilgili öğretilerle yakın bir bağa sahiptir. Bu çalışma, Gazze halkının yaşadığı zorluklar karşısında gösterdiği sabır ve direnişin, Kur'an'daki sabır ve direniş kavramları ile nasıl ilişkilendirilebileceğini incelemektedir. Kur'an'ın, özellikle Bakara Suresi'nin 153-157. ayetleri, Âl-i İmran Suresi'nin 200. ayeti ve Bakara 190. ayeti, zor zamanlarda sabır ve direnişi nasıl öğütlediğini vurgulamaktadır. Bu ayetlerde Allah'a güvenmenin ve sabrın, zorluklarla başa çıkmanın temel yolları olarak sunulduğu görülmektedir. Gazze halkı, bu ayetleri sürekli hatırlayarak içsel bir güç bulmakta ve yaşadıkları acıların üstesinden gelmektedir. Sabır ve direniş arasındaki ilişki, yalnızca acıya karşı bir tür tahammül değil, aynı zamanda bir direniş biçimidir. İslam'ın öğretilerinde sabır, sadece fiziksel acılara dayanmak değil, aynı zamanda manevi ve ruhsal bir mücadeleye de işaret eder. Gazze halkı, işgal, ablukalar ve bombalamalar karşısında yalnızca bedensel acı çekmekle kalmayıp, aynı zamanda manevi bir güçle bu zorluklarla yüzleşmektedir. Kur'an'daki sabır ayetleri, onlara ruhsal bir dayanıklılık kazandırmakta ve direnişlerinin temelini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, sabır ve direnişin sadece dini bir anlam taşımadığını, aynı zamanda halkın psikolojik ve ruhsal gücünü pekiştiren bir araç olduğunu söylemek mümkündür. Gazze halkının gösterdiği bu sabır ve direniş, onların varlıklarını sürdürmelerini sağlayan manevi bir direncin örneğidir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Gazze, Sabır, Direniş.

GİRİŞ

“Sabır iç, çünkü eğer seni öldürürse, seni şehit olarak öldürür; eğer yaşatırsa, seni onurlu bir şekilde yaşatır.” (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996). Bu güç onlara nereden geliyor? Bu bir insan doğası mı? Hayır, yoksa genetik yapılarından mı? Bizim gibi insanlar mı? Bu, sabır ayetlerinin üzerlerinde bir etkisi mi? Yoksa başka bir şey mi? Bu, inançtır; Allah’ın kalplerine yerleştirdiği, insanın dayanamayacağı şeylere sabretmelerini sağlayan, direniş gecelerini aydınlatan bir ışıktır. Bu çalışma, Gazze halkının sabır ve direnişinin özünü anlamayı amaçlamakta ve özellikle Kur’an-ı Kerim’de sabır ve direniş kavramlarının nasıl ele alındığını incelemektedir. Gazze’nin güncel durumu, işgal, abluka ve bombardımanların neden olduğu insani acılar, bu halkın sabrının direnişle birleşen gücünü pekiştiren önemli etmenlerdir. Sabır, İbn Kayyim el-Cevziyye’nin sözünde de belirtildiği gibi hem ölümle şehitlik hem de yaşamla onurlu bir varoluş sunar. Bu anlayış çerçevesinde, Gazze halkının sabrı, direnişleriyle özdeşleşmiştir. Gazze’deki olaylar, bu halkın sabrını ve direnişini derinlemesine anlamamıza olanak sağlar.

Bu çalışmada, Kur’an’daki sabır ve direnişle ilgili ayetlerin, özellikle Bakara Suresi’nin 153-157. ayetleri, Bakara Suresi’nin 190. ayeti ve Âl-i İmran Suresi’nin 200. ayeti, Gazze’nin güncel durumu ile nasıl ilişkilendirildiği ve uygulandığı analiz edilecektir. Bu bağlamda, dinî öğretilerin Gazze halkının ruhsal gücünü ve psikolojik dayanıklılığını nasıl pekiştirdiği tartışılacaktır. Analitik bir yaklaşım benimseyerek, ilgili ayetlerin hem tarihsel hem de güncel bağlamlarda tefsirleri ele alınacak; çağdaş yorumlar üzerinden Gazze halkının bu ayetlerden nasıl ilham aldığı ortaya konacaktır. Çalışma, sabır ve direniş kavramlarının teorik boyuttan pratik yansımalarına uzanan şekilde, Gazze halkının varlığını ve haklarını koruma mücadelesinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gözler önüne serecektir.

KUR’AN’DA SABIR VE DİRENİŞ KAVRAMI

İslam’da sabır, Kur’an-ı Kerim’in teşvik ettiği temel değerlerden biridir. Sabır, sıkıntılar ve zorluklar karşısında dayanıklılık ve sebat gösterme anlamına gelir. Sabır, Allah’a tevekkül etmeyi ve güçlü bir iman gerektiren ruhsal bir ihtiyaçtır. Allah Teala şöyle buyurur: *“Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım isteyin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.”* (el-Bakara 2/153). Bu ayette, Allah, iman edenlere bu hayatta sabır ve namaz ile yardım istemelerini emretmektedir. Diğer taraftan direniş, kendini savunma ve İslam ümmetinin haklarını koruma amacıyla zulme karşı durma anlamına

gelir. Kur'an'da zulme karşı durmayı ve sebat etmeyi teşvik eden birçok ayet bulunmaktadır; bunlardan biri de *"Onlar için gücünüz yettiğince hazırlık yapın."* (el-Enfâl 10/60) ayetidir.

Dil açısından sabır, "hapsetmek" ve "durdurmak" anlamına gelir. Bu bağlamda, *"قتل فلان صبراً"* (falanca sabırla öldürüldü) ifadesi, bir kişinin hapsedildiği veya tutulduğu anlamına gelir. Ayrıca, Allah Teala'nın *"Sen de sabrını onlarla tut."* (el-Kehf 15/28) ayetinde olduğu gibi burada "sabret" ifadesi, kişinin kendini onlarla (Allah'ı zikredenlerle birlikte) tutması anlamına gelir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, c. 1, s. 155). İbn Kayyim (ö. 751/1350), "Medarik es-Salikin" adlı eserinde İmam Ahmed'den naklen sabrın Kur'an'da yaklaşık doksan yerde geçtiğini belirtmektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, c. 2, s. 151).

Sabır, "nefsini isyan ve sızlanmadan alıkoymak, dilini şikâyetten tutmak ve beden uzuvlarını karışıklık çıkarmaktan sakındırmak" şeklinde tanımlanabilir. Sabır meselesi, birkaç sayfada ele alınacak bir konu değildir; zira sabır, Kur'an'da en çok zikredilen erdemlerden biridir. Bir rivayete göre, *"ص ب ر"* kökü, tüm türevleriyle birlikte Kur'an'da yüz kez geçmektedir. Bu, sabrın imanın yarısı olduğuna işaret eder. Ali bin Ebu Talib'den (r.a) rivayet edilen bir hadis ise şöyle der: "Biliniz ki sabır imanın başı gibidir. Baş kesilirse, beden de yok olur." Ardından sesini yükselterek: "Biliniz ki sabrı olmayanın imanı yoktur." (İbn Ebî'd-Dünyâ, 1997, s. 24.) demektedir. Buradan anlaşılıyor ki sabır ile iman arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır; imanın özü sabırdır. Sabır olmadan hiçbir şey elde edilemez; zira sabır, iki ordunun karşısında sebat etmek gibidir.

Gazze halkının sabrı ise sadece bir askere karşı değil, açlık, yoksulluk, savaş, öldürme, terk edilme ve acılar gibi birçok engeli aşarak gösterdikleri bir sabırdır. Bu sebeple sabredip, şükrederek imanın yarısını gerçekleştirdiler ve Allah'ın yardımını elde ettiler. Zira inananlar, peygamberlerden sonra en büyük belalara maruz kalanlardır. Belalar, inananların kalplerindeki saflığı artırmak ve arınmalarını sağlamak için gelmektedir. Allah Teala şöyle buyurur: *"İnsanlardan bazıları, 'Biz Allah'a inandık.' derler. Fakat Allah yolunda eziyete uğradıklarında, insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi görürler. Eğer Rabbinizden bir zafer gelirse, 'Biz sizlerle beraber idik.' derler. Ama Allah, insanların kalplerinde olanı en iyi bilendir."* (el-Ankebut 20/2). Bu ayetteki insanlar, müminlerin kıyafetini giyinip, onların dilinden konuşurlar; ancak onlara bir fitne geldiğinde, gerçek yüzleri ortaya çıkar.

Seyyid Kutub, bu ayet hakkında şöyle der: "Bu tip insanlar, refah döneminde imanı dile getirir, ama başlarına bir sıkıntı geldiğinde insanların

fitnesini Allah'ın azabı gibi görürler ve bu durumu sıkıntıyla karşılarlar. Değerler sarsılır, inançları sarsılır; bu fitneden daha büyük bir azap yokmuş gibi düşünürler.” (Kutub, 1412, c. 3, s. 2640). Sonuç olarak, sıkıntılar karşısında sadece inananlar sebat edebilir. Müslüman insan, başına gelen belaları, sabredenlerin yüksek ödülleri ve derecelerini hatırladığında, bu belaları bile keyifle karşılayabilir.

Direnışin Anlamı

İslam'da direniş kavramı geniş ve derindir; ruhsal alanla başlayıp, savaş alanında orduların birleşmesine ve Allah, din, vatan uğruna kan dökülmesine kadar uzanır. Direniş, güvenliğı sağlamak amacıyla savunma pozisyonunda kalmak, dikkat dağıtacak her şeyden uzak durmak demektir (Muâfâ el-Mehdilî, Erişim tarihi: 10/2024). Kur'an-ı Kerim'de “direnış” kelimesi doğrudan geçmese de direniş, ruhsal ve psikolojik dayanıklılığı içeren geniş bir değer olarak kendini göstermektedir. Bu, müminlerin zulme ve saldırıya karşı sabırla ve inançla direnmelerini sağlar. Direniş, bazen sabır, bazen de düşmanla savaşmayı teşvik eden ayetlerde ortaya çıkar. Örneğın, Allah Teâla şöyle buyurur: “*Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.*” (el-Enfal 10/46). Bu ayet, sabrın direnişin temel unsurlarından biri olduğunu vurgular.

Bir diğeri ayet, “Sakın zayıflamayın ve üzölmeyin; eğer müminler iseniz, en üstün olan sizsiniz.” (Âl-i İmran 4/139) şeklindedir. Bu ayet, müminlere sebat etmeleri ve zorluklar karşısında teslim olmamaları çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca, Allah Teâla, “*Ey iman edenler! Sabredin, sebat edin, mevki tutun ve Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.*” (Âl-i İmran 4/200) buyurarak sabır ve direnişin önemini vurgulamaktadır. Kur'an'da direniş kavramı, düşmanlara karşı adil bir şekilde mücadele etmeyi de kapsar. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “*Allah yolunda sizi öldürenlerle savaşın; ama aşırıya gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.*” (el-Bakara 2/190). Bu ayet, müminlerin kendilerini savunurken adalet çerçevesinde kalmaları gerektiğini belirtir. Ayrıca, “*Onlar için gücünüz yettiğince hazırlık yapın.*” (el-Enfal 10/60) ayeti, direnişin etkili bir parçası olarak hazırlık ve güç önemini vurgular.

Bu şekilde İslam'daki direniş sadece fiziksel bir güç değil, sabır ve inanç üzerine inşa edilmiş bütönsel bir bakış açısıdır. Bu, müminin hayatının farklı yönlerini yönlendiren derin bir ruhsal boyut kazandırır. Çalışmamızda ise direniş ile sabır arasındaki ilişkiyi vurgulamaya çalışıyoruz. Bu iki kavramın birbiriyle tamamlayıcı olduğunu ve birbirinden ayıramayacağını göreceğiz.

Sabır ve Direniş Arasındaki İlişki

Sabırla ilgili bazı ayetlerin indiriliş zamanını bilmek faydalıdır. Seyyid Kutub'un belirttiği gibi "Kur'an, insanlığın geçmişini günümüze, günümüzü de geçmişe bağlar ve bu süreçte geleceğe işaret eder." (Kutub, 1412, c. 1, s. 768). Bu bağlamda, sabır ayetlerinin, İslam toplumunun kâfirler tarafından zulme ve baskıya maruz kaldığı dönemlerde, özellikle Mekke döneminde indiğini görmekteyiz. Sabır, bu zorluklarla yüzleşen müminlerin inançlarını korumalarının temel aracı olmuştur.

Direniş ile ilgili ayetler ise Medine'ye hicretten sonra inmiştir. Bu dönemde Müslümanlar kendilerini savunma yeteneğine sahip olmuş ve saldırılara karşı durabilmişlerdir. Bu ayetlerin tarihsel bağlamı, sabır ve direnişin krizlerle başa çıkmada nasıl birbiriyle tamamlandığını göstermektedir. Direniş, işgale karşı doğal bir tepki olarak kabul edilmektedir ve Filistinliler bu sayede haklarını geri kazanmayı hedeflemektedirler. Direniş, fiili bir eylemle desteklenen sabrın bir biçimidir ve savunma hakkını teşvik eden birçok Kur'anî kavramdan beslenmektedir. Kur'an'da sabır ve direniş arasındaki ilişki, bu iki kavramın birbirini tamamlamasıyla kendini gösterir. Sabır, müminin direnişe yönelmesi için bir temel oluşturur. Sabır, müminin psikolojik zorluklar ve baskılar karşısında ayakta kalmasını sağlarken, direniş, zulme ve saldırıya karşı sabrın pratikteki uygulamasıdır. Dolayısıyla, sabır bireyin ve toplumun direniş kapasitesini artırırken, direniş de sabrın fiziksel ve manevi düzeyde sürekliliğidir.

Sabır kelimesinin özü, direnişle bağlantılıdır; sabreden kişinin hayatta olması, acı çekmesi ve bu acıyı bilmesi gerekmektedir. Bu şartlar, direnişin doğuşunu zorunlu kılar ve kişinin mevcut durumunu değiştirmek için harekete geçmesini sağlar; çünkü bir kişi sonsuza dek sadece sabredemez. Kur'an'da şöyle buyrulur: "Şüphesiz, melekler onları, kendilerine zulmettikleri zaman vefat ettiklerinde, 'Neredeydiniz?' derler. Onlar da 'Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmıştık' derler. Melekler: 'Allah'ın yeri geniş değil miydi ki oraya göç edesiniz?' derler. İşte onların yeri cehennemdir ve o ne kötü bir yerdir!" (el-Nisa 5/97). Bu ayet, zulme sabretmenin erdem değil, bir suç olduğunu ve bunun cezasının ateşle olduğunu gösterir.

Ayrıca, sabır yükümlülüğü her mükellef Müslüman için gereklidir. Bu, Allah'a kulluğu hem kolay hem de zor zamanlarda gerçekleştirmektir. Tarih boyunca zafer ve güçlenmenin sabırla sıkı bir şekilde bağlantılı olduğu gözlemlenmektedir. Sabır, inanan toplulukların güçlenmesine ve desteklenmesine önemli bir etki yapar. Bu, Allah'ın yaratılıştaki koyduğu bir

düzenin bir parçasıdır. Örneğin, Uhud Savaşı'ndaki Müslümanların yaşadığı yenilgi, Bedir'deki büyük zaferin ardından beklenmeyen bir şok olmuştur. Seyyid Kutub şöyle der:

Bedir Savaşı'ndaki zafer, müminler ile müşrikler arasında dengeyi sağlayan bir durum değil, bir mucize niteliğindedir. Öte yandan, Uhud Savaşı'nda hazırlık yapmalarına rağmen zafer, müminlerin tarafında değildi. Allah, Peygamberine, dinine ve yoluna zafer vermek için o an her türlü imkânı sağlayabilirdi. Ama mesele, zafer değil; mümin topluluğun eğitilmesidir. Bu topluluk, insanlığın liderliğini devralmaya hazırlanmakta ve bu, güçlü bir liderlik için yüksek bir hazırlığı gerektirmektedir. Bu hazırlık, ahlaki sağlamlık, hak üzerinde sebat, ıstıraplara sabır ve insan doğasının zayıf ve güçlü yönlerini bilmek gibi unsurları içermektedir. (Kutub, 1412, c. 1, s. 463)

Yukarıdaki ifadeler, konuyu yeterince açıklar. Gazze halkının sabrını ve mücadelesini gördüğümüzde, bu sabrın karşılığında mutlaka ilahi bir destek gelecektir; çünkü onlar bu desteğe en layık olanlardır.

Gazze'deki Sabır ve Direniş Uygulamaları

İnsan, bu bölüme gelmekte tereddüt ederken, Gazze halkının nasıl sabrettiğini ve Kur'an ayetlerini yeniden kalplerimize nasıl canlandırdıklarını merak eder. Gazze'de sabır ve direniş, Filistinlilerin sürekli ambargo ve saldırılara karşı yaşamlarının özünü oluşturuyor. Gazze halkı, sadece maddi acılara değil, uluslararası adaletsizliğe, Arap ve İslam dünyasının sessizliğine ve sürekli ihmeline de sabrediyor. Bu sabırlarını, bu zorluğun Allah tarafından bir imtihan olduğuna dair inançlarıyla besliyorlar. Sabır, onların ayakta kalma yolu, direniş ise bu sabrın pratik yüzüdür. Direnişlerinde, Kur'an'daki prensiplere dayanarak, *"Kim size saldırırsa siz de ona aynı şekilde karşılık verin."* (el-Bakara 2/194) ayetini temel alıyorlar. Bu, onların kendilerini savunmaları ve direniş göstermeleri için bir cesaret kaynağı oluyor.

Gazze'deki sabır ve direniş, geçici bir tepki olmanın ötesinde, köklü bir yaşam biçimidir. Sabır, ambargoya dayanma gücü sağlarken, direniş de onurlarını ve haklarını elde etme eylemi olarak öne çıkıyor. Gazze, benzeri az bulunan bir sabır modeli sunuyor; bu, "toplulu sabır" olarak adlandırabileceğimiz bir durumdur. Bu sabır, bir teslimiyet değil, sürekli bir direniş iradesi ile desteklenmiş bir sabırdır. Geçmiş on yıllar boyunca Gazze, mevcut tüm imkânlarla işgale karşı direnmenin benzersiz bir örneği olmuştur. Bu hem silahlı direnişi hem de sivil direnişi içeriyor. Onların sabrı, zulme karşı pratik bir eyleme dönüştüğünde bu direniş, adalet ve onur için bir sembol haline geliyor.

Kur'an'da sabır, müminlerin harekete geçmelerini sağlayan içsel bir kararlılık durumu olarak tanımlanır; direniş ise bu eylemin somutlaşmasıdır. Sabır olmadan, müminlerin direniş yükünü taşıması mümkün değildir; direniş olmadan ise sabır gerçek hayatta sürdürülemez. Gazze'de, sık sık gazeteci Salih el-Kafravi gibi isimlerin, Bakara Suresi 153.-157. ayetlerini tekrarladıklarını duyuyoruz. Bu ayetler, Müslümanların büyük bir imtihanla karşılaştığı bir dönemde inmiştir ve zorluklar karşısında sabretmeleri için bir çağrıdır. Ayetler; sabrı ve namazı, Allah'tan yardım almak için birer araç olarak önerir. Şehitlerin ruhunun beyaz veya yeşil bir kuş şeklinde cennette uçtuğunu anlatan hadislerle bu ayetler, insanların sınanmasının kaçınılmaz olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, bu ayetlerde Allah, her Müslümanın yaşayacağı büyük imtihanları "bir şey" olarak tanımlamaktadır. *"Andolsun ki, sizi **biraz** korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!"* (el-Bakara 2/155)

Allah'ın, bu büyük sıkıntıları bir "şey" olarak tanımlaması, dünyadaki olayların, sabredenler için cennetteki karşılığının yanında hiçbir şey olmadığını vurgulamaktadır. Bu ayetlerde sabredenlere, Allah'tan rahmet ve destek müjdelenir; bu da onlara Allah'ın takdirine güven ve zorluklar karşısında sebat etme motivasyonu kazandırır. Ayrıca, ilahi yardımın koşullarını belirten önemli bir ayet vardır. Bu ayette, *"Evet, sabrederseniz ve takva sahibi olursanız size hemen Allah'tan beş bin melek gönderilecektir."* (Âl-i İmran 4/125) buyrulmaktadır. Bu ayette dikkat çeken, savaş zamanında Allah'ın mümin kullarına yardım etme şartıdır; bu da sabır ve takvayı gerektirir. Bu durum, sabrın imanın yarısı olduğu konusunu da pekiştirir. Gazze halkının Kur'an'a uzun süre bağlı kalmalarının sonucu olarak, sabır olmadan ilahi yardımın mümkün olmadığına olan inançları, onları güçlü kılar. *"Sabredin. Allah, sabredenlerle beraberdir."* (el-Enfal 10/46) ayeti, Allah'ın sabredenlere verdiği desteklerin en büyük tezahürüdür. Gazze halkının sabrı, direnişi ve sebatı, onlara karşı en acımasız saldırılara karşı Allah'ın yardımını hissettirir.

İlahi yardımın ikinci şartı olan takva, imanın tamamlanmasını sağlar. Saldırıların şokunu sabırla karşılamak ve zafer ile yenilgi arasında kalpte Allah ile bir bağlantı kurmak gerekir. Seyyid Kutub bu ayet hakkında şöyle der:

Zafer, doğrudan Allah'tandır; sebeplerden ve araçların etkisinden bağımsızdır." Kur'an, bu gerçeği İslamî düşüncede kesinleştirmeye çalışmış, görünür nedenleri ve araçları bu etkinlikten uzak tutmuştur.

Böylece, müminin kalbi ile Allah'ın iradesi arasında doğrudan bir bağlantı kalmaktadır. Kur'an'daki bu tekrar eden öğütlerle, bu gerçek Müslümanların kalplerine derin, huzurlu ve aydınlık bir şekilde yerleşmiştir" (Kutub, 1412, c. 2, s. 934).

SONUÇ

Sonuç olarak sabır ve direniş, sadece dini bir zorunluluk değil, aynı zamanda toplumun zorluklara karşı dayanma gücünü artıran psikolojik ve sosyal araçlardır. Bu çalışma, sabır ve direnişin, Müslümanların hayatındaki, özellikle Gazze halkının hayatındaki, iki temel direk olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki kavram, zorluklarla karşılaşma konusunda ruhsal ve pratik güç arasında bir bütünlük yansıtmaktadır. Sabır, içsel bir güç olarak psikolojik dayanıklılığı artırır ve dayanma gücüne olan inancı beslerken; direniş, bu sabrın adaletsizlik ve işgal karşısında meşru savunma eylemine dönüşümünü temsil etmektedir.

Sabır ve direniş arasındaki etkileşimi analiz ederek, bu çalışmada bu değerlerin Kur'an'da modern krizlerle başa çıkmadaki önemine dikkat çekilmektedir; bu bağlamda, İslam toplumunun karşılaştığı zorluklar, özellikle Filistin meselesi öne çıkmaktadır. Seyyid Kutub'un dediği gibi

Allah, müminleri imtihanlarla cezalandırmaz; onları zorlayarak hazırlığa tabi tutar. Bu hazırlık, gerçek bir emanetin yüklenmesi için gereklidir ve bu, pratik zorluklarla ve gerçek arzulara karşı üstün gelinerek gerçekleşir. Şiddetli zorluklar, ruhu arındırır, gizli güçlerini uyandırır ve onu harekete geçirir. (Kutub, 1412, c. 3, s. 2638).

Direniş ve sabır birbiriyle ayrılmaz; direniş, sabır aşamasından sonra gelir ve kişinin kendini, toprağını ve inancını savunmak için aktif bir şekilde harekete geçmesini gerektirir.

- 1) Kur'an'da sabır, yüzden fazla kez geçmektedir; Allah, sabredenleri övmekte ve onlara yardım edeceğini vaat etmektedir; sabrın örneklerini ve karşılığını hatırlatmaktadır.
- 2) Kur'an, insanlığın geçmişi ile günümüzü birbirine bağlamakta ve bu bağlamda geleceğe dair de ipuçları sunmaktadır.
- 3) Sabır ile direniş arasındaki ilişki tamamlayıcıdır; sabır, müminin ruhsal ve psikolojik gücünü inşa ederken, direniş bu gücü somut eylemlere dönüştürmektedir. Mümin, zulümle karşılaştığında ilk tepkisi sabırdır; ancak bu, burada durmaz; eyleme geçerek direnişi temsil eder.

- 4) Kur'an'da "direniş" kelimesi açıkça geçmese de başka ayetlerden çıkarımlar yapılmaktadır. Örneğin, "Ey iman edenler! Sabredin, sebat edin ve hazır olun" (Âl-i İmran 3/200) ayeti, direnişin anlamını açıkça ortaya koymaktadır. Bu ayet; sabır, sebat ve direniş arasındaki bağlantıyı vurgulayarak düşmanlara karşı sabır ve dayanıklılık gösterme önemini pekiştirmektedir.
- 5) Sabır kendinle, sebat düşmanınla, direniş ise dayanıklılık ve hazırlıkta olmaktır. Nasıl ki bir suru korumak için düşmana karşı durmak gerekiyorsa, kalbin savunulması için de şeytana karşı durmak gerekir ki kalbi ele geçirip bozmaması için.

Bu bağlamda sabır ve direniş, sadece bireysel değerler değil, aynı zamanda toplumsal bir varoluşun temel bileşenleridir. Gazze halkının mücadelesi, bu değerlerin somut bir örneğini sunmaktadır.

Bir gün sabra ihtiyaç duyacağımız günlerin geleceği aşikârdır. Bu nedenle bu çalışma Gazze halkının sabır ve direnişinin ardındaki sırrı anlamaya yönelik bir çaba olarak kaleme alınmıştır. Bizlere, kitaplarda okuduğumuz sahabelerini sabrı ve direnişini hatırlatmakta ve kalplerimizdeki Kur'an ayetlerini yeniden canlandırarak, üzerimize bir yükümlülük getirmektedir. Karşılaştığımız sıkıntılarda biraz düşünmeli ve kendimize şu soruları sormalıyız: "Gazze'de yaşayan birinin başına gelenlerle benim başıma gelenler arasında bir eşdeğerlik var mı? Ben de onun kadar sabrettim mi? Uzun bir bekleyiş ve çaba sonunda evlatlarını kaybeden bir annenin dediği gibi "Ya Rabbi, biz razıyız, sen de bizden razı mısın? Ya Rabbi, hoşnut oluncaya kadar kanımızdan al!" diyebildik mi?

Unutmayalım ki yaşanan felaket büyük ve herkesin bu toplumsal tufanda ne yaptığını sorgulaması gerekecektir. Bu sorgulama, yalnızca bireysel sorumluluğumuzu değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve direnişin gücünü anlamamıza yardımcı olacaktır. Gazze halkı, tüm dünyaya sabır ve direnişin anlamını öğretirken, bizlere de bu değerlerin hayatımızdaki yerini hatırlatmaktadır. Bu nedenle, insanlık adına daha adil bir gelecek inşa etmek için sabır, sebat ve direniş gibi değerleri içselleştirip, onları eyleme dökmemiz gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- İbn Ebü'd-Dünyâ. (1986). *Kitâbü's-Şamt ve Âdâbü'l-Lisân*. Nşr. Necm Abdurrahman Halef. Beyrut: y.y.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, M. (1983). *Medâricü's-sâlikîn*. Kahire: Dar el-Kitab el-Arabi.y.y.
- Muafı el-Mehdili, M. (2007). *Mevhum el-Mukavemet fi'l-Islam*. Ma'rib Press. https://marebpress.net/articles.php?id=2914#google_vignette (Erişim Tarihi: 10.10.2024)
- Mu'cem el-Ma'ani el-Cami, el-Mu'cem el-Vasit, Dil el-Arabiyyah el-Mu'aser, El-Ra'id, Lisân el-Arab, el-Kamus el-Muhi't. (t.y.).
- Seyyid Kutub. (1987). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: y.y.
- Yusuf el-Karadavi. (2018). *Kuran'da Sabır*. Çev. Fatih Tok. İstanbul: Nida Yayıncılık.y.y.

ERGENLERDE MANEVİYAT VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Ümit ÇİL¹

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Manevi
Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı,
umit.cil@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-8453-8085

Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI²

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı,
umit.akti@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4301-1813

Özet

Ergenlik dönemi temel olarak çocukluk ile yetişkinlik arasında kapsayan bir dönemdir. Dünya sağlık örgütü ergenin büyüme ve gelişim dönemini, 10-19 yaşları arası olarak kabul eder. Birey çocukluk döneminin sonlarından itibaren yirmili yaşlara kadar hem niceliksel hem de niteliksel olarak gelişim gösterir. Bu değişimler ve gelişimler sürekli, uyumlu ve düzenli olarak devam eder. Ergen bir taraftan türlü uyumsuzluk, kaygı, çatışma, depresyon, stres ve huzursuzluk yaşarken, diğer taraftan pembe hayallerin, ideallerin, tutkuların ve ideolojilerin yeşerdiği bir dönemdir. Ergen “ben kimim”, “nerden geldim”, “niçin yaşıyorum” gibi sorulara cevap ararken diğer taraftan kendini ispatlama, kendine değer verilmesi, kendi sözünü çevresine kabul ettirmesi, birey olarak tek başına bir şeyler yapabilme arzularının da ortaya çıktığı dönemdir. Ergenlik dönemine kadar çevresiyle uyum içerisinde olan birey gitmiş; yerine ani inişler ve çıkışları olan, sinirli ve gergin, zor beğenen, huzursuz ve mutsuz bir birey gelmiştir. Ergenlikle beraber bireyin değer yargılarına değişmeye başlamıştır. Ergenin değer yargılarının oluşmasında etkili olan çevredir. Çevre ergene birçok zararlı alışkanlıklar kazandırabilir. Zararlı alışkanlıkların temeline gidildiğinde en çok ergenlik dönemine rastlanılmıştır. Manevi danışmanlıkta tam da bu süreçte ergeni zararlı alışkanlıklardan korumak ve güçlü bir karakter oluşumu için rehberlik eder. Manevi danışmanlık hizmetinin amacı milli ve manevi değerler ışığında ergene sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmesine yardımcı olmaktır. Bu araştırmada

ergenlerin maneviyat ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin üstünde duracağız. Manevi danışmanlık ergenlerin ruhsal sağlığını korumaya katkı sağlayan bir hizmettir. Milli ve manevi değerleri tanımlama ve anlamlandırma konusunda da maneviyat başlığından yararlanacağız. Ergenlerin değer yargılarını ise yaşam doyumu başlığı altında inceleyeceğiz. Araştırmanın amacı, araştırmamıza konu olan ergenlerin sağlıklı bir ergenlik dönemi geçirebilmeleri için kendini tanımlama ve anlamlandırmalarına manevi danışmanlık yaklaşımlarıyla katkı sağlayabilmektir. Araştırmanın temel problemi ise ergenlerin kendini tanımlama ve anlamlandırma noktasında kişiliğini etkileyen, kişiliğine yön veren konuların tespit edilmesidir. Araştırmamıza konu olan ergenlerin; cinsiyetleri, yaşları, okuduğu okulların özellikleri, ailenin ekonomik durumu, yaşadığı bölgedeki kültürel durumu ve okul türü gibi demografik değişkenlerin maneviyat, yaşam doyumu, ergenlerin ruhsal durumları, ergenlerin hayattan beklentileri gibi öncüller üzerindeki etkilerinin ele alınması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, Manevi Danışmanlık, Maneviyat, Yaşam Doyumu.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşamında birçok farklı gelişim dönemleri vardır. Bu gelişim dönemlerin belki de en önemlisi ergenliktir. Ergenlik dönemi birçok duygu ve gelişim dönemini içinde barındırır. Ergenler bu dönemde biyolojik olarak gelişim gösterirken psikolojik olarak da anlamlandıramadığı bir duygu dönemine girer. Bir taraftan ergenin bedeninde cinsiyet özellikleri belirginleşirken, bir taraftan da ergenin iç âleminde gerçekleşen değişim ve gelişimleri anlamlandırma arayışı başlar. Bu arayışta ergene rehberlik edebilecek değerler; ailesi, çevresi, eğitim gördüğü okulun özellikleri, içinde yaşadığı toplumun özellikleri ve toplumun kültürel normları önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde ergenlik dönemi biyolojik gelişim safhası olarak kabul edilse de bununla birlikte eğitim bilimlerinin, sosyal bilimlerin hatta siyasal ideolojilerin ilgi odağı olmuştur. Ülkelerin yarınlarnı temsil eden ergenler farklı ideolojilerin ve disiplinlerin ortak meselesi hâline gelmiştir. Psikoloji, sosyoloji, felsefe ve ilahiyat gibi alanlar işlenmeye elverişli bir kuşak için çalışmalarında ergenlik dönemine sıklıkla yer vermiştir. İlahiyat ve psikoloji bilimlerinin kesişim noktasında olan manevi danışmanlık; ergenlerin anlam meselelerini din ve maneviyatla ele almıştır.

Günümüzde toplumsal değişimin yoğun olarak yaşandığını ve maneviyat alanındaki değişimlerin ve ruhsal alana ihtiyacın gitgide arttığını ve manevi danışmanlık hizmetine olan ihtiyacın olduğu anlaşılmıştır. Bireyler modern hayatın ortaya çıkardığı bunalımlardan kaçmak istemiş ve kendilerini dinleyebilecekleri manevi alanlara yönelmişlerdir. Ayrıca

maneviyat kavramındaki değişimler ve gelişimlerde yeni manevi oluşumlara zemin hazırlamıştır.

Manevi danışmanlık hizmeti insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar olan hayat serüvenin her döneminde ihtiyaç duyduğu bir alandır; çünkü hayatımızın her döneminin kendine ait bir sorunu vardır. Çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık, evlilik gibi birçok alanın kendine ait bir problemi ve ruhsal bir ihtiyacı vardır. İnsanoğlunun hayatı bir bütün olarak düşünüldüğünde bu gelişim dönemleri hep birbirini etkilemiştir. Özellikle çocukluk ve gençlik döneminde öğrenilmiş bir değer, bireyin karar mekanizması haline gelebilir. Zorluk yaşadığında veya çıkmaza düştüğü anlarda geriye dönük manevi birikimlerden yararlanabilir. Bizim üzerinde durduğumuz ergenlik dönemi de hayati kararların alındığı bir dönemdir. Ergen bu dönemde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok sorunla karşı karşıya kalır. Sorunların çözümünde ise manevi değerler karakter inşası açısından çok önemlidir; çünkü ergenlik dönemi başlı başına büyük sorunların yaşandığı bir süreçtir.

Manevi danışmanlık hizmeti fırtınalı ve çalkantılı bu dönemde, ergenin ruh sağlığını korumayı ve sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmesi için rehberlik eder. Ergenin sağlıklı bir kişilik gelişimi için ailenin, çevrenin ve toplumun manevi değerli çok önemlidir. Manevi danışmanlık hizmeti de ergende eksik olan manevi değerleri özellikle bu dönemde referans alarak sağlıklı bir ruha sahip olmak için ergene rehberlik eder. Çok hızlı değişim ve gelişim döneminde ergen ne kadar manevi değerlerle desteklenirse o kadar sağlıklı bir süreç geçirmesine yardımcı olur. Aksi halde ergen içine kapanabilir veya kişilik gelişimi açısından öngörülemeyen büyük sıkıntılara neden olabilir. Biz bu çalışmamızda ergenin sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmesindeki önemli faktörler üzerinde durmaya çalışacağız.

ERGENLİK DÖNEMİ VE GELİŞİM DÖNEMLERİ

Fiziksel Gelişim

Ergenlikte gelişimin ilk aşamasını fiziksel gelişim yani bedensel gelişim oluşturur. Çocukluk döneminden sonra bedensel gelişimin en hızlı olduğu ikinci dönem ergenlik dönemidir. Bu dönemde insan vücudunda çeşitli değişiklerin meydana geldiği ve özellikle cinsiyet olarak özelleştiği bir dönemdir. Erkeklerde testosteron hormonu, kızlarda ise östrojen hormonu bedensel değişime ve gelişime sebep olur. Böylelikle kızlarda yağ dokusunda artış olurken erkeklerde kas dokusu belirginleşir. Be değişimler erkeklere nazaran kızlarda daha hızlıdır (Kulu, 2019, s. 14)

Zihinsel Gelişim

Ergenlik döneminde bedensel gelişimle birlikte zihinsel gelişim de gözlemlenmektedir. Çocukluk döneminde birey somut düşünürken ergenlikte soyut düşünme becerileri de kazanmaya başlar. Çocukluk döneminde birey daha çok nesnelerle ve sembollerle öğrenir ve keşfederken ergenlikle birlikte birey artık içinde yaşadığı ortamın değer yargılarına yönlenir. Ergenlik döneminde zihinsel gelişimin sağlıklı olmasında ailenin, çevrenin, sosyo-kültürel ortamın ve ekonomik düzeyin ve imkânların etkisi çok büyüktür. Bu dönemde birey ne kadar doğru sosyal ilişkiler kurar ve geliştirirse o kadar zihinsel gelişimi de sağlıklı bir şekilde tamamlanmış olur (Kulu, 2019, s. 15)

Sosyal Gelişim

Ergenlik dönemini sağlıklı bir şekilde anlamak ve yorumlamak için bireyin yaşadığı toplumu ve toplumsal normları çok iyi çözümlemek gerekir; çünkü bireyin içinde yaşadığı sosyal ortam yani toplumun kültürü bireyin kişiliğini oluşturur ve geliştirir. Ergenlik döneminde gençlerin değer yargılarının oluşmasında çevre ve sosyal ortam çok önemli bir noktadır. Birey aileden çok çevrenin değer yargılarını dikkate alır ve önemser; çünkü çevresi tarafından kabul görmek, önemsenmek, düşüncelerine saygı duyulsun ve en önemlisi de kendi sözünün dinlenilmesini ister. Çevresinden yeterli ilgi ve önemi göremeyen ergen ise kendi varlığını çeşitli gruplarda değerlendirmek ister. Günümüzde bu gruplar ise milli ve manevi değerlere bağlı olmadığı için ergenler zararlı alışkanlıklara yönelebiliyor veya kötü yollara düşebiliyor (Kulu, 2019, s. 16)

Ahlak Gelişimi

Ahlak kavramının birçok tanımı vardır. En kabul gören tanımı ise “toplumun kanun ve kurallarına uygunluk, yasaklarından kaçınmak” olarak telif edilmiştir. Bu nedenle ahlak ile ergenin içinde yaşadığı toplumun değer yargıları çoğu zaman birbirini tamamlar. Ahlak gelişimi ile zihinsel gelişim de doğru orantılıdır; çünkü zihinsel gelişimle birlikte soyut düşünme gelişmiş olur. Ergenliğin ilk dönemlerinde ergen benmerkezci düşünceden soyut düşünmeye geçmeye başlar. Ergen artık kendinden çok çevre ve değerlerle ilgilenir. Her gelişim döneminde olduğu gibi bu dönemde de anne baba tutumları, ekonomik imkânlar, sosyal çevre ve kültürel normlar çok önemlidir (Kulu, 2019, s. 18)

YAŞAM DOYUMU VE YAŞAM DOYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Yaşam doyumu bireyden bireye değişen, insan hayatının tüm dönemlerine etki eden bir değer mekanizmasıdır. Bireyden bireye değiştiği gibi bireyin içinde yaşadığı çevrenin, ailenin, toplumun değer yargıları ve manevi değerleri de çok önemlidir. Kısacası bireyin yetiştiği ortamın özellikleri ve bireyin insan yaşamından beklentileri en belirleyici noktadır (Akça, 2024, s. 15).

Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörler

Cinsiyet

Cinsiyetin yaşam doyumu üzerindeki etkisi hem yurtiçinde hem de yurtdışında birçok araştırmaya konu olmuştur; fakat sonuç itibarıyla tutarlı bir bilgi birikimine rastlanmamıştır. Yapılan bu araştırmaların genel özeti; kadınların erkeklere göre yaşam doyumunun daha yüksek olduğu gözlenmiştir fakat dünya genelinde egemen olan toplumsal değerlere göre bu oranlar değişkenlik göstermiştir. Toplumun erkekten ve kadından beklentileri farklı olduğu için sorumluluklar yaşam doyumunu etkilemiştir (Batan, 2016, s. 35).

Yaş

Yapılan ilk araştırmalarda yaşam doyumunun ergenlikten itibaren orta yaşlara doğru azaldığını göstermektedir; fakat son araştırmalara bakıldığında yaşam doyumu ve yaş arasında kararlı ve tutarlı bir oran gözlemlenmemiştir. Bazı araştırmacılar da yaşam doyumu ve yaş arasında olumlu bir artış olduğunu ortaya koymuştur. Ülkemizdeki yapılan araştırmalarda da kendini mutlu hisseden yani yaşam doyumu yüksek olan insanların, kendi mutsuz hisseden ve yaşam doyumu düşük insanlara göre daha çoktur (Batan, 2016, s. 37).

Medeni Durum

Yurtiçinde ve yurtdışında yapılan birçok araştırmada evli olanların, evli olmayanlara göre daha mutlu, kendilerini daha güvende hissettikleri, ruhsal ve fiziksel açıdan yaşam doyumu oranlarının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca evliliğin niteliği de çok önemli bir husustur. Yapılan farklı araştırmalarda da evlilerin, evli olmayanlara göre ruhsal ve fiziksel olarak daha sağlıklı olduğu da gözlenmiştir (Çelik, 2023, s. 74).

Yaşanılan Yer

İnsan doğası ile araştırma yapmış birçok araştırmacı insanın doğası gereği şehir hayatının sıkıcı bunaltıcı ve yorucu olduğu hakkında yorumlar

yapılmıştır. Ayrıca doğa ile iç içe ve doğa ile barışık yaşayan insanın, şehirde ve şehir kültürü ile yaşayan insana göre yaşam doyumu daha yüksek olduğu gözlenmiştir. İnsan yapısı ve yaratılışı itibarıyla özgür bir ruha sahip olduğundan şehirlerde yaşayan insanın bu özelliği fazlası ile bastırılmış ve hâkim olan otoriteye itaat edilmesi gerektiği için bu insanın ruhunu olumsuz yönde etkilemektedir (Batan, 2016, s. 39).

Eğitim Düzeyi

Yapılan birçok araştırmaya göre eğitim seviyesi iyi olan insanın kendini gerçekleştirmesi, değer yargıları, güçlü bir ruha sahip olması gibi etkenler, eğitim seviyesi düşük olan bireylere göre yaşam doyumları daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Kendini tanıyan, kendini gerçekleştiren bireyin evliliği, üretkenliği, iş imkânı, saygınlığı, gelir düzeyi ve sağlık imkânları daha yüksek olacağından yaşam doyumu da yüksek olur denilebilir (Batan, 2016, s. 41).

Din

İnançların bireyleri mutlu ettiği ve inancı sayesinde birey kendini güvende hissettiği ve bireyin mutlu bir hayat sürmesinde önemli bir yere sahiptir. Hayatlarından memnun olan bireylerin güçlü bir kişiliğe, sağlıklı bir psikolojiye sahiptir. Hayata olumlu bakmasına, bireyin kendi iç dünyası ile tutarlı kararlar vermesine, iradeli, vicdanlı ve sabırlı olması noktasında dine bağlı insan ile belirli bir inancın kabullerini benimsemeyen birey arasında farklılık olduğu yapılan araştırmalarda gözlenmiştir (Akça, 2024, s. 18).

ERGENLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Kimlik Bunalımı

Son yıllarda kimlik hakkında birçok tanım yapılmıştır. Dil bilimciler, psikologlar ve sosyologlar kimlik kavramına farklı tanımlar getirmişlerdir. Örneğin psikologlar; “insanın çabalarına, değişmez değer yargılarına ve sonuçta kişinin bu değer yargılarıyla davranışlarının bir ahenkle uymasına dayanır”, sosyologlar;” toplum içinde rol” olarak tanımlamışlardır (Kula, 1986, s. 16).

Kimlik bunalımı özellikle çocukluk ve yetişkinlik arasını kapsayan dönemde yani ergenlik döneminde meydana gelen bir sorundur. Kendine has duyguları, düşünceleri, hedefleri, bilinci ve en önemlisi inanç konusunda bir arayışta olan ergen bu dönemde kimliğini oluşturmak için doğru veya yanlış birçok kararlar alabilir. Ergenin sağlıklı karar alabilmesi için ailesi,

çevresi, okuduğu okulun özellikleri ve toplumun değer yargıları uyumlu olması gerekir. Bu uyumla birlikte ergen kimlik bunalımı veya kendini tanıma noktasında önemli bir yol kat etmiş olur (Kula, 1986, s. 18).

Anlam Arayışı

İnsanoğlunun anlam arayışı insanlık kadar eskiye dayanır. İnsanoğlu kim olduğunu, nerden gelip nereye gideceğini, hayatın anlamı ve hayatı sorgulama noktasında hep bir arayış içindeydi. Özellikle günümüz dünyasında ekranlara bağılılıkların arttığı, doğal yaşamdan uzaklaştığımız, insanın vaktinin çoğunu iş yerlerinde ve doğadan uzak yerlerde geçiriyor olması bu sorunların derinleşmesine sebep olmuştur. “Ben kimim, neden yaşıyorum, benim bu dünyadaki yerim ne?” gibi sorularla karşı karşıya kalan insanoğlu, genellikle kişisel inançları, yaşam deneyimleri ve felsefi görüşleri gibi birikimleri ile sağlıklı kararlar alabilir (Büyük Kuşçu, 2024, s. 4).

İnanç Krizleri

Günümüzde inanç krizlerinin temelinde birçok sebep yatmaktadır. Gelişen ve değişen dünyada sosyal medyanın etkisi, bireylerde aidiyet duygusunun gitgide azalması, toplumsal değerlerin zayıflaması, aile değerlerinin kaybolması, insanın yalnızlaşması ve bağımlılıkların artması krizlerin başlıca sebepleri arasında gösterilebilir (Gürsu, 2022, s. 922).

SONUÇ

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti değişen ve gelişen dünya da ergenlerin sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmelerine destek olur. Modern çağda artan stres, kaygı ve sosyal medya etkisi gibi faktörlerin ergenlerin manevi dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Manevi rehberlik hizmeti de ergenlerin içsel sorunlarına yanıt bulmalarına, hayatın anlamını keşfetmelerine ve stresli yaşam olaylarıyla başa çıkmalarına yardımcı olur. Manevi danışmanlık ergenlerin özellikle kimlik gelişiminde, ahlaki ve etik değerleri keşfetmelerine rehberlik eder. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti, ergenlerin karar verme sürecinde ve manevi değerlerle tanışma sürecinde önemli rol oynar. Aileden, çevreden ve toplumsal normlardan etkilenecek şekilde şekillenen bu değerler, gençlerin kimlik inşasında merkezi bir yere sahiptir. Ayrıca manevi danışmanlık ergene karşılaşılan sorunlarla baş etme ve elde edilecek fırsatları da değerlendirme imkânı sunar. Ergenlerin içsel dengelerini ve huzurunu da sağlamalarında önemli rol oynar ve ergenlere bu gibi manevi konularda rehberlik eder.

KAYNAKÇA

- Akça, H. (2024). *Ortaokul öğrencilerinin Tanrı algısı, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık ilişkisinin incelenmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batan, S. N. (2016). *Yetişkinlerde psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkmanın yaşam doyumuna etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Büyük Kuşcu, A. (2024). *Gençlerde anlam arayışı ve dindarlık ilişkisi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Çelik, Y. (2023). *Sıla-i Rahim, yalnızlık, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kula, M. N. (1986). *Ergenlerde kimlik bunalımı ve din eğitiminin etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Kulu, F. (2019). *Ergenlik döneminde dini başa çıkma ve anlam arayışı*. Malatya: İnönü Üniversitesi.

GÜNÜMÜZ FUTBOLUNDA YAPAY ZEKÂ KULLANIMI: VAR'IN EN FAZLA ETKİLEDİĞİ POZİSYONLARLA İLGİLİ ANALİZ

Rovshan GULMAMMADOV¹

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
rovsangulmemmedov@gmail.com, ORCID: 0009-0008-0032-9056

Özet

Dijital çağda futbolun yeri, bu spor branşında dijital dönüşümü, stratejik gelişmeleri ve yenilikleri ifade etmektedir. Futbolda bu süreç, birçok farklı değişimleri kendinde barındırmaktadır. Futbol endüstrisi, dijital çağa uyum sağlayan başlıca endüstrilerden biri olmuştur. Dijital çağa uyum sağlamak için günümüzde birçok yenilik uygulanmaktadır. Bu yeniliklerden belki de en önemlisi Video Yardımcı Hakem (VAR¹) uygulamasıdır. VAR uygulaması, futbol maçında şüpheli bir pozisyonu yeniden oynatarak mikrofonlu kulaklık vasıtasıyla iletişim kurduğu hakemin verdiği bazı kararları gözden geçiren sistemdir. Çalışmanın problemi, dijitalleşmenin spor sektöründe futbolu nasıl şekillendirdiği, VAR uygulamasının daha çok hangi pozisyonları etkilediğini incelemektir. Araştırma verilerinin toplanmasında, nicel araştırma veri toplama tekniklerinden belge inceleme tekniği kullanılmıştır. Bildiride Azerbaycan Premier Liginin 2022-2023 ve 2023-2024 sezonunun ilk otuz (30) haftasının VAR kayıtları incelenmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında Azerbaycan Profesyonel Futbol Liginin resmî sitesinde bulunan ve ilk otuz haftadan elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 22 programıyla analiz edilip, yorumlanmıştır. Analizler için oluşturulan kategoriler: *Atılan Gollerin Sayısı, Atılan Penaltı Gollerinin Sayısı, Gösterilen Sarı Kart Sayısı, Gösterilen Kırmızı Kart Sayısı, Maçların 1. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı, Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı*. Kategorileri analiz etmek için oluşturulan kodlar²: *0-5 aralığı, 5-10 aralığı, 10-15 aralığı, Daha fazla*. İki sezonu analiz ettiğimizde VAR etkisinin en çok etkide bulunduğu an, maçların birinci ve ikinci yarılarına eklenen dakika sayısı olmuştur. VAR sisteminin ilk kullanıldığı 2022-2023 sezonunda birinci yarı sonuna eklenen dakika sayısı 0-5 (28) aralığında görülmektedir. Sonraki sezonda 5-10 kodlaması (19) kendini göstermiştir. 2022-2023 sezonunda tüm maçların 2. yarısına eklenen dakika sayısındaki artış, “daha fazla” koduyla belirtilmiştir.

Keywords: Futbol, Yapay Zekâ, Video Yardımcı Hakem, Azerbaycan, Premier Lig.

¹ VAR – Video Assistant Referee (Video Yardımcı Hakem)

² **Kodlama tablosu:** 0-5 aralığı, 5-10 aralığı, 10-15 aralığı, “daha fazla”. **Açıklama:** 0-5 aralığı 0'dan 5'e, 5-10 aralığı 5'den 10'a, 10-15 aralığı 10'dan 15'e, “daha fazla” kodu 15'den sonraki rakamları ifade etmektedir.

GİRİŞ

Dünya genelinde futbol, en popüler spor branşlarından biridir. Bir futbol müsabakasının izleyiciye keyif verecek şekilde ya da sinir bozacak şekilde geçmesinde en büyük etken ise hakemdir (Orta, 2000). Dünya Futbol Federasyonu (FIFA), hakem hatalarını azaltmak için Video Yardımcı Hakem Uygulamasını kullanmaktadır. Dijitalleşme, teknoloji ve yapay zekâ kullanımı yaşadığımız çağın olmazsa olmazı haline gelmiştir. Bütün sektörler, yardım kuruluşları, spor dalları ve hatta bütün dünya hızla teknolojiye uyum sağlamaya çalışmaktadır. Dijitalleşme artık hayatımızın önemli bir parçasını kapsamaktadır. Dayanıklılık, hafiflik, esneklik, sağlamlık unsurlarına katkı sağlaması bakımından ayakkabılarda (futbol, basketbol, voleybol, atletizm, kayak, vd.), mayolarda (yüzme, jimnastik, vd.), raketlerde (tenis, badminton, vd.) toplarda (futbol, basketbol, voleybol, tenis, badminton, bowling vd.), sopalarda (beysbol, hokey, golf vd.), kasklarda (Amerikan futbolu, motor sporları, bisiklet, vd.) ve diğer birçok spor malzemesinde nanoteknoloji kullanılmaktadır (Türkmen ve Mutlutürk, 2014). Futbol gibi geleneklerine bağlı sporda bile dijitalleşme, teknoloji kullanımı giderek artmaktadır. Hataları ve tartışmaları artık teknoloji incelese de son kararı yine hakem vermektedir. Çok daha yakın zamanda bu sistemlerin yeni versiyonlarının oluşturulacağı tahmin edilmektedir.

Azerbaycan Premier Ligi, Profesyonel Futbol Ligi'nin en üst seviye futbol şampiyonasıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılında dağılmasından sonra futbol ligi 1992'de kurulmuştur. 1992 yılından 2007 yılına kadar turnuvanın ismi "Yüksek Deste" olarak kalmıştır (Profesyonel Futbol Ligi, <https://www.pfl.az/>).

Lig Yüksek Deste iken 14 olan takım sayısı, 12'ye düşürülmüştür. 2013-14 sezonunda takım sayısı 10'a inmiştir. 2017 yılından beri 8'e kadar düşmüştür. 2022-23 sezonunda takım sayısı tekrar 10'a çıkartılmıştır. Ligi şampiyon bitiren takım UEFA Şampiyonlar Ligi'nde ön eleme oynamaya, ikinci, üçüncü ve dördüncü bitiren takımlar UEFA Avrupa Konferans Ligi birinci ön eleme turunda oynamaya hak kazanır.

Premier Ligin en çok şampiyon olan takımı, 11 kez bunu başaran Karabağ'dır. FK Shamkir, Kapaz PFK üç; FK İnter Bakı (şimdiki ismi: Shamakhi FK), FK Bakı iki; Hazar Lenkeran, Turan Tovuz bir kere altın madalya kazanmıştır (<https://www.transfermarkt.com.tr/>). Neftçi Bakü 1992 yılından itibaren düzenlenen Azerbaycan Premier Ligi'nde 9 şampiyonluk kazanmıştır. Siyah beyazlı ekibin Azerbaycan Kupası'nda 7, Azerbaycan Süper Kupası'nda ise 2 şampiyonluğu bulunmaktadır.

Karabağ FK, 2022-2023 sezonunda Azerbaycan şampiyonu ünvanını kazanmıştır. Azerbaycan'ı Avrupa kupalarında Karabağ, Sabah, Neftçi Bakü ve Gabala olmak üzere 4 takım temsil etmiştir. Shamakhi, sonuncu olduğu için Premier Lig'den 1. Lig'e yuvarlanmıştır. Karabağ FK, 2023-2024 sezonunda da Azerbaycan şampiyonu olmuştur. 2022-2023 sezonunda UEFA Avrupa Konferans Ligi'nde mücadele etme hakkı kazanan Gabala, geçirdiği kötü sezonun ardından 1. Lig'e düşmüştür.

METODOLOJİ VE YÖNTEM

Hakem hatalarını azaltarak futbol sistemine katkı sağlayacağı iddiası ile uygulamaya giren VAR sistemi, kullanıldığı andan tartışmaların odağı haline gelmiştir. Sporseverler, VAR teknolojisinin kullanılmasına karşı farklı görüşler ileri sürmektedir. Dijitalleşme dünya üzerindeki hemen her sektörü etkilediği gibi spor sektörünü de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bildiride, dijitalleşmenin spor sektöründe futbolu nasıl şekillendirdiği incelenmiştir. Çalışmada, henüz yeni olan VAR sisteminin uygulanmasıyla Azerbaycan futbolunda onun iki sezona nasıl katkıda bulunduğu analiz edilmiştir.

VAR uygulamasının kullanım amacı, maç sırasında hakem tarafından verilen kararları, video görüntüleri kullanarak analiz etmektir (FIFA, 2020). Uluslararası Futbol Birliği Kurulu (IFAB) ve Uluslararası Birlik Futbolu Federasyonu (FIFA) kuruluşlarının birlikte aldığı karar doğrultusunda tartışmalı pozisyon analizinde kullanılan VAR uygulaması, kararı yanlış verilen gol, penaltı, kırmızı kart veya yanlış cezalandırılan oyuncunun tespit edilmesinde kullanılmaktadır. Futbolda yeni devri başlatan VAR sisteminin uygulandığı dünya kupası maçları sonrasında olumlu geri dönüşler alınmıştır. Bu doğrultuda Azerbaycan Premier Ligi'nde VAR uygulaması, 2022-2023 sezonundan itibaren kullanılmaya başlandı. Bildiride 2022-2023 ve 2023-2024 sezonunun incelenmesinin amacı, VAR sisteminin hangi durumlarda daha çok etkiye bulunduğunu araştırmaktır.

Araştırmanın evrenine Azerbaycan Profesyonel Futbol Liginin (PFL) resmî sitesi; *örnekleme* Azerbaycan Premier Ligi'nin takımları, *sınırlılığına* 2022-2023 ve 2023-2024 sezonu dahil edilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında nicel araştırma veri toplama tekniklerinden biri olan "belge inceleme" tekniği kullanılmıştır. Belge incelemesi (doküman analizi), mevcut belgeleri gözden geçirdikten sonra veri toplamak için kullanılan bir süreçtir (Wach, 2013). Geçmişten nitelikli veri elde etmek için pratik kaynak olduğundan, veri toplamanın verimli

ve etkili yoludur. Doküman incelemesi, tamamlayıcı araştırma verileri sağlayarak araştırmayı güçlendirmenin ve desteklemenin yanı sıra, nicel araştırma verilerini toplamak için faydalı yöntemlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bildirinin araştırma kısmını yazmak için Azerbaycan Profesyonel Futbol Ligi'nin arşiv bölümünde bulunan verilerden yararlanılmıştır. Verilerin detaylı şekilde analiz edilebilmesi için öncelikle kodlama tablosu oluşturulmuştur. Daha sonra 2022-2023 ve 2023-2024 sezonunda kaydedilen bazı veriler incelenmiştir.

İstatistiksel göstergelerin elde edilmesi için IBM SPSS Statistitics 22 veri analiz programı kullanılmıştır. Veriler, belirtilen program vasıtasıyla çapraz tablolarla analiz edilmiştir (2022-2023 sezonu 150, 2023-2024 sezonu 150 maç; toplam 300 maç).

Bildirinin *hipotezleri*:

- I. VAR uygulaması, ilk kullanıldığı 2022-2023 sezonuna nazaran 2023-2024 sezonunda maçlara değişik kategorilerde daha çok etkiye bulunmuştur.
- II. VAR sistemi, atılan gollerin sayısına çok fazla etkiye bulunmamıştır (penaltı golleri dahil).
- III. Takımın oyun sistemine etkiye bulunan kırmızı kart cezası, VAR değerlendirmesi ile farklı istatistiklerle ortaya çıkmıştır.
- IV. Farklı sebeplerden dolayı oynanmayan süreler eklenen dakika sayıları hem birinci hem de ikinci yarıda eşit değildir.

BULGULAR

Tablo 1. Azerbaycan Premier Ligi'nin 2022-2023 Sezonunda İncelenen VAR Kayıtları

Kategoriler	0-5 aralığı	5-10 aralığı	10-15 aralığı	Daha fazla
Atılan Gollerin Sayısı	0	7 hafta	16 hafta	7 hafta
Atılan Penaltı Gollerinin Sayısı	30 hafta	0	0	0
Gösterilen Sarı Kart Sayısı	0	1 hafta	2 hafta	27 hafta
Gösterilen Kırmızı Kart Sayısı	30 hafta	0	0	0
Maçların 1. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı	28 hafta	2 hafta	0	0
Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı	7 hafta	8 hafta	6 hafta	9 hafta

• İlk 15 haftanın (1-15) 3'üncü, 5'inci, 9'uncu, 14'üncü, 15'inci haftalarında atılan gol sayısı, 5-10 aralığı kodunu; 1'inci, 4'üncü, 8'inci, 10'uncu, 11'inci, 12'nci, 13'üncü haftalarında atılan gol sayısı, 10-15 aralığı kodunu; 2'nci, 6'ncı, 7'nci haftalarında atılan gol sayısı, daha fazla kodunu; ikinci 15 haftanın (16-30) 17'nci, 22'nci haftalarında atılan gol sayısı, 5-10 aralığı kodunu; 16'ncı, 20'nci, 21'inci, 23'üncü, 24'üncü, 25'inci, 26'nci, 28'inci, 30'uncu haftalarında

atılan gol sayısı, 10-15 aralığı kodunu; 18'inci, 19'uncu, 27'inci, 29'uncu haftalarda atılan gol sayısı ise daha fazla kodunu kapsamaktadır. Atılan gol sayısı, daha çok 10-15 aralığı kodunda gözlemlenmiştir. 0-5 aralığında verilere hiç rastlanmamıştır. 5-10 aralığı ve daha fazla kodlarında eşitlik bozulmamıştır.

- 30 haftanın tamamında atılan penaltı gollerinin sayısı, 0-5 aralığı kodunu kapsamaktadır.

- İlk 15 hafta boyunca (1-15) gösterilen sarı kart sayısı, 5-10 aralığı kodunu kapsamamıştır. 3'üncü ve 5'inci haftada gösterilen sarı kart sayısı, 10-15 aralığı kodunu; 1'inci, 2'nci, 4'üncü, 6'ncı, 7'nci, 8'inci, 9'uncu, 10'uncu, 11'inci, 12'nci, 13'üncü, 14'üncü, 15'inci haftada gösterilen sarı kart sayısı, "daha fazla" kodunu kapsamaktadır. İkinci 15 haftada (16-30) gösterilen sarı kart sayısı, 10-15 aralığı kodunu kapsamamıştır. 27'inci haftada gösterilen sarı kart sayısı, 0-5 aralığı kodunu; 16'ncı haftadan 30'uncu haftaya (16'ncı ve 30'uncu hafta dahil, 27'nci hafta hariç) kadar gösterilen sarı kart sayısı, "daha fazla" kodunu kapsamaktadır. IBM SPSS Statistics 22 programıyla ham veriler analiz edildiğinde, hiçbir haftanın 0-5 aralığı koduna dahil edilmediği sonucuna varılmıştır. 30 haftanın 27'si ağırlıklı olarak *daha fazla* kodunda yer almıştır.

- Otuz haftanın tamamında gösterilen kırmızı kart sayısı, 0-5 aralığı kodunu kapsamaktadır.

- İlk 15 haftanın (1-15) hepsinde, ikinci 15 haftanın (16-30) 16'ncı haftasından 30'uncu haftasına (16'ncı ve 30'uncu hafta dahil, 17'nci ve 23'üncü hafta hariç) kadar maçların 1. yarısına eklenen dakika sayısı, 0-5 aralığı kodunu kapsamaktadır. Kaybedilen zamanı doldurmak için maçların birinci yarısına eklenen dakika sayısında 10-15 aralığı ve daha fazla kodunda veriler bulunmamıştır. 30 haftadan 28'i 0-5 aralığı, 2'si ise 5-10 aralığı kodunda tespit edilmiştir.

- Maçların 2. yarısına eklenen dakika sayısı, ilk 15 haftanın (1-15) 3'üncü, 10'uncu, 14'üncü haftalarında 0-5 aralığı; 8'inci, 11'inci, 12'nci haftalarında 5-10 aralığı; 4'üncü, 5'inci, 9'uncu, 13'üncü, 15'inci haftalarında 10-15 aralığı; 1'inci, 2'nci, 6'ncı, 7'nci haftalarında daha fazla kodunu; ikinci 15 haftanın (16-30) 16'ncı, 19'uncu, 21'inci, 27'nci haftalarında 0-5 aralığı; 20'nci, 22'nci, 26'nci, 29'uncu, 30'uncu haftalarında 5-10 aralığı; 17'nci haftada 10-15 aralığı; 18'inci, 23'üncü, 24'üncü, 25'inci, 28'inci haftalarında daha fazla kodunu kapsamaktadır. Araştırmanın sınırlılığına dahil edilen 2022-2023 sezonunda ham verilerin analiz sonucunda ortaya çıkan tabloların tamamında 30 (otuz) haftanın dağılımının, oluşturulan kodların hepsinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Azerbaycan Premier Ligi'nin 2023-2024 Sezonunda İncelenen VAR Kayıtları

Kategoriler	0-5 aralığı	5-10 aralığı	10-15 aralığı	Daha fazla
Atılan Gollerin Sayısı	0	7 hafta	16 hafta	7 hafta
Atılan Penaltı Gollerinin Sayısı	29 hafta	1 hafta	0	0
Gösterilen Sarı Kart Sayısı	0	0	1 hafta	29 hafta
Gösterilen Kırmızı Kart Sayısı	30 hafta	0	0	0
Maçların 1. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı	2 hafta	19 hafta	7 hafta	2 hafta
Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı	0	0	0	30 hafta

• Atılan gollerin sayısı, ilk 15 haftanın (1-15) 2'nci, 7'nci, 9'uncu, 14'üncü haftalarında 5-10 aralığı; 1'inci, 3'üncü, 4'üncü, 5'inci, 6'ncı, 8'inci, 11'inci, 13'üncü, 15'inci haftalarında 10-15 aralığı; 10'uncu, 12'nci haftalarında daha fazla kodunu kapsamaktadır. İkinci 15 haftanın (16-30) ise 17'nci, 18'inci, 19'uncu haftalarında 5-10 aralığı; 20'nci, 21'inci, 22'nci, 23'üncü, 24'üncü, 27'nci, 28'inci haftalarında 10-15 aralığı; 16'ncı, 25'inci, 26'ncı, 29'uncu, 30'uncu haftalarında daha fazla kodunu kapsamaktadır.

Azerbaycan Premier Ligi'nde VAR uygulamasının ilk kullanıldığı 2022-2023 sezonunda olduğu gibi 2023-2024 sezonunda da atılan gol sayısı, daha çok 10-15 aralığı kodunda gözlemlenmiş, 0-5 aralığında verilere hiç rastlanmamıştır. 5-10 aralığı ve daha fazla kodlarında eşitlik bozulmamıştır.

• Atılan penaltı gollerinin sayısı, ilk 15 haftanın (1-15) hepsinde; ikinci 15 haftanın (16-30) 16'ncı haftasından 30'uncu haftasına (16'nci ve 30'uncu hafta dahil, 22'nci hafta hariç) kadar 0-5 aralığı kodunu kapsamaktadır.

• Gösterilen sarı kartların sayısı, ilk 15 haftanın (1-15) yalnız 4'üncü haftasında 10-15 aralığı, diğer haftalar daha fazla kodunu kapsamaktadır. İkinci 15 haftanın (16-30) hiçbirinde 10-15 aralığı kodu tanımlanmadı, hepsi daha fazla kodunu kapsamıştır.

• Gösterilen kırmızı kartların sayısı, tüm haftalarda 0-5 aralığı kodunu kapsamaktadır.

• Maçların 1. yarısına eklenen dakika sayısı, ilk 15 haftanın (1-15) 5'inci, 14'üncü haftalarında 0-5 aralığı; 1'inci, 3'üncü, 4'üncü, 6'ncı, 8'inci, 9'uncu, 11'inci, 12'nci, 13'üncü haftalarında 5-10 aralığı; 2'nci, 10'uncu, 15'inci haftalarında 10-15 aralığı; 7'nci haftada daha fazla kodunu kapsamaktadır. İkinci 15 haftanın 16'ncı, 17'nci, 18'inci, 19'uncu, 20'nci, 21'inci, 24'üncü, 26'ncı, 29'uncu, 30'uncu haftalarında 5-10 aralığı; 22'nci, 23'üncü, 27'nci, 28'inci haftalarında 10-15 aralığı; 25'inci haftada "daha fazla" kodunu kapsamaktadır. İkinci on beş haftanın (16-30) hiçbirinde 0-5 aralığı kodunda verilere rastlanmamıştır. Maçların birinci yarısında oynanmamış süreçleri değerlendirmek için artırılan dakikaların sayı, 30 haftanın 19'da 5-10 aralığı kodunda belirlenmiştir.

• 30 haftanın tamamında maçların 2. yarısına eklenen dakika sayısı, daha fazla kodunda gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada dijitalleşmenin spor sektöründe futbolu nasıl şekillendirdiği ve VAR uygulamasının daha çok hangi pozisyonları etkilediği incelenmiştir. Araştırmanın evrenine Azerbaycan Profesyonel Futbol Liginin resmî sitesi; örnekleme Azerbaycan Premier Ligi'nin (APL) takımları; sınırlılığına 2022-2023 ve 2023-2024 sezonunun ilk 30 (otuz) haftası dahil edilmiştir. Azerbaycan Profesyonel Futbol Liginin resmî sitesinde bulunan ve ilk otuz haftadan elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 22 programıyla analiz edilmiştir. Analizler için Kodlama Tablosu ve 7 kategori oluşturulmuştur: *Atılan Gollerin Sayısı, Atılan Penaltı Gollerinin Sayısı, Gösterilen Sarı Kart Sayısı, Gösterilen Kırmızı Kart Sayısı, Maçların Birinci Yarısına Eklenen Dakika Sayısı, Maçların İkinci Yarısına Eklenen Dakika Sayısı*. Kategorileri analiz etmek için oluşturulan kodlar: *0-5 aralığı, 5-10 aralığı, 10-15 aralığı, Daha fazla*.

VAR teknolojisinin gelişimi diğer teknolojilerden farklı olarak karşımıza daha çok çıkmaktadır. Futbol hakemlerine yardımcı olmak amacıyla ortaya çıkan uygulamanın futbolu kapitalizm çatısı altında kendi değerlerinden uzaklaştırması farklı düşünce ve görüşlere sebebiyet vermiştir. Futbol, müsabaka olsa bile artık skor odaklı mekanizmaya dönüşmüştür. Tartıştığımız yapay zekâ ürünü, Azerbaycan'ın yanı sıra pek çok ülkede olaylara sebebiyet veren sistem olarak bilinmektedir.

Futbolda amatör ve profesyonel düzey fark etmeksizin galibiyet, puan kaybı, üst lige çıkma, kupa kazanma, şampiyon olma amacı yer almaktadır. Hakemlerin şüpheli pozisyonunda VAR incelemesi yaptıkları zaman harcadıkları zamanın önemi takımlar için çok önemlidir. VAR uygulanmaya başladıktan sonra Azerbaycan Premier Ligi'nde maçların 1. yarısına eklenen dakika sayısında 2023-2024 sezonunda kodlara göre dağılım net görülmüştür:

Tablo 3. İki Sezon Arasındaki Farklar – Maçların 1. Yarısına Eklenen Dakikalar

	Maçların 1. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı (2022-2023)	Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı (2023-2024)
0-5 aralığı	28	2
5-10 aralığı	2	19
10-15 aralığı	0	7
Daha fazla	0	2

Yapılan analiz sonucunda karşılaşmaların ikinci yarılarında eklenmiş sürenin kodlara göre dağılımının azaldığını çok önemle belirtmek gerekmektedir.

Tablo 4. İki Sezon Arasındaki Farklar – Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakikalar

	Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı (2022-2023)	Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı (2023-2024)
0-5 aralığı	7	0
5-10 aralığı	8	0
10-15 aralığı	6	0
Daha fazla	9	30

TARTIŞMA

2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarını analiz ettiğimizde VAR (Video Assistant Referee) uygulaması, atılan gollerin sayısına (penaltı vuruşlarından atılan goller dahil) etkide bulunmamıştır. Video Yardımcı Hakem uygulamasının kullanıldığı 2023-2024 sezonunda 2022-2023 sezonuna oranla gösterilen kırmızı kart sayısında iki birim artış gözlemlenmiştir. Her 2 sezonda futbolculara ve kulüp antrenörlerine gösterilen kırmızı kart sayısında eşitlik görülmektedir. VAR uygulamasının ilk kullanıldığı 2022-2023 sezonunda maçların 1. yarılara eklenen dakika sayı, 2023-2024 sezonuna nazaran oldukça çoktur. Elde edilen bulgulara göre 2 sezonu analiz ettiğimizde yapay zekâ ürünü olan Video Yardımcı Hakem uygulaması, maçların 2. yarısına eklenen dakika sayılarında daha etkili olmuştur. Çalışmanın analiz kısmını yazmak için oluşturulan Kodlama Tablosunda en fazla 0-5 aralığı kodu kullanılmıştır. 2 kategoride (Gösterilen Sarı Kart Sayısı ve Maçların 2. Yarısına Eklenen Dakika Sayısı) “daha fazla” kodunda artış belirlenmiştir.

Şu hipotez doğrulanmamıştır: *Takımın oyun sistemine etkide bulunan kırmızı kart, VAR değerlendirmesinde farklı istatistiklerle ortaya çıkmıştır. Diferleri doğrulanmıştır: VAR uygulaması, ilk kullanıldığı 2022-2023 sezonuna nazaran 2023-2024 sezonunda maçlara değişik kategorilerde etkide bulunmuştur; VAR sistemi, atılan gollerin sayısına çok fazla etkide bulunmamıştır (penaltı golleri dâhil); farklı sebeplerden dolayı oynanmayan sürelere eklenen dakika sayısı hem birinci hem de ikinci yarıda eşit değildir.*

ÖNERİLER

VAR sisteminde görev alan hakemler özel olarak yetiştirilebilir. Futbolda kullanılan yapay zekâ destekli uygulamanın tartışmalı pozisyonlarda nasıl kullanıldığına ilişkin futbol yorumcularının görüşlerini içeren programlar yayınlanabilir. Profesyonel ve amatör liglerde erkek ve kadın futbolcuların VAR’la ilgili görüşlerini inceleyen çalışmalar yapılabilir. VAR sistemi ile ilgili teknik direktörlerin, futbolcuların, taraftarın düşüncelerini inceleyen çalışmalarla literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Orta, L. (2000). *Dünya’da ve Türkiye’de futbol hakemliğinin başlangıcı ve gelişimi semineri*. Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale.
- Profesyonel Futbol Ligi. (n.d.). *Profesyonel Futbol Ligi resmî web sitesi*. <https://www.pfl.az/cat2/21>
- Transfermarkt. (n.d.). *Transfermarkt resmî web sitesi*. <https://www.transfermarkt.com.tr/>
- Türkmen, M., & Mutlutürk, N. (2014). Spor malzemelerinde nano-teknoloji kullanımı ve performansa katkısı. *International Journal of Social Science Research*, 3(1). ISSN: 2146-8257.
- Uluslararası Futbol Birliği Kurulu (IFAB). (2024). Türkiye Futbol Federasyonu’nun resmi çevirisi (1 Temmuz 2024’den itibaren geçerlidir). *Video Yardımcı Hakem (VAR) Protokolü*, 142–151.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper In Brief*, 13. Institute of Development Studies.

TOPRAKLARIN BÖLÜNMESİ VE HALKIN PARÇALANMASI: İŞGAL ALTINDAKİ FİLİSTİN'İN GERÇEKLİĞİ

Enas B. F. OBAID¹

Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
eo14022001@gmail.com, ORCID: 0009-0004-1085-4146

Rana SULEİMAN ATA ALMUHİSEN²

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,
rana.almhesn100@gmail.com, ORCID: 0009-0004-6472-7759

Özet

Bu bildiri, 1948'den bu yana İsrail işgali altındaki Filistin'deki coğrafi ve sosyal bölünmeyi ele almakta ve İsrail'in toprakları bölme ve Filistin toplumunu parçalama politikalarının etkilerine odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı, bu politikaların demografik yapıyı nasıl yeniden şekillendirdiğini ve doğal kaynakların kontrol altına alınmasını nasıl sağladığını analiz etmek, bu durumun toplumsal ve ekonomik koşulları karmaşılaştırarak Filistinlilerin karşılaştığı zorlukları artırdığını incelemektir. Bildiri, bölünme sürecinin psikolojik ve sosyal boyutlarına ve bunun ulusal kimlik ve toplumsal bağlar üzerindeki olumsuz etkilerine ışık tutmaktadır. Uygulanan politikaların topluma etkileri incelenerek, bu politikaların Filistin halkının birlik ve beraberliği üzerindeki yansımaları ortaya konulmaktadır. Bildiri, Filistin ulusal birliğinin güçlendirilmesi ve uluslararası iş birliğinin artırılması yoluyla Filistinlilerin haklarının savunulmasını ve barış ile bağımsızlığın sağlanmasını teşvik etmeye yönelik önerilerle sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail İşgali, Toprak Bölünmesi, Filistin Kimliği, Ulusal Birlik, Yerleşim, Ayrım Duvarı.

GİRİŞ

1948 yılından bu yana Filistin, İsrail işgalinin sistematik bir şekilde Filistin topraklarını bölmeye ve halkını dağıtmaya yönelik politikalarından mustarıptır. Bu politikalar, demografik yapıyı yeniden şekillendirmeyi ve doğal kaynakları kontrol altına almayı amaçlayan daha büyük bir planın parçasıydı. Sonuç olarak karmaşık bir coğrafi bölünme ortaya çıkmış ve Filistinlilerin yaşamlarının her alanında zorluklar yaratılmıştır; ancak mesele burada bitmemektedir, çünkü bu işgal devam etmekte ve düşündüğümüzden daha hızlı bir şekilde planlarını uygulamaya çalışmaktadır. Bu bildirinin konusu, hızlı ve tehlikeli gelişmelerle durmaksızın gündemde kalan bir mesele olup, Filistin'in her Müslüman için kutsal topraklar anlamına geldiği gerçeği açıktır. Bununla birlikte, bu toprakların Yahudileştirme tehlikesine karşı korunması gerektiği hususu, günümüzde birçok kişi için önemini yitirmiştir. Filistin, yalnızca Müslümanlar için değil, Hristiyanlar için de büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda toprakların ve halkının birliğinin korunmasının önemi gündeme gelmektedir. Bir toprağın kutsallığı, halkının birlik ve beraberliği olmadan korunamaz. Halk, dinlerini özgürce yaşayabilmeli, dünya işlerini yürütebilmeli, görevlerini yerine getirebilmeli ve haklarına sahip olmalıdır. Filistin topraklarının bölünmesi meselesi, Filistin halkının birliği üzerinde en fazla etkiye sahip konulardan biridir. Yerleşim yerlerinin genişlemesi ve ayırım duvarı, Filistin toplulukları arasındaki uçurumu derinleştirerek sosyal ve ekonomik çözölmeyi hızlandırmaktadır. Bu nedenle, bu konunun sosyal ve siyasi açıdan incelenmesi, Filistinlilerin karşı karşıya olduğı zorlukları derinlemesine anlamamıza katkı sağlamaktadır. Bu bildirinin amacı, Filistin topraklarının bölünmesinin Filistin halkının çözölmüne nasıl etki ettiğini analiz etmek ve işgalin bağımsızlık ve ulusal egemenliği gerçekleştirme sürecini nasıl karmaşıktırdığına odaklanmaktır. Bu politikaların sosyal, siyasi ve ekonomik boyutları incelenecek ve Filistinlilerin hakları ve beklentileri üzerindeki kalıcı etkileri araştırılacaktır.

FİLİSTİN'DEKİ TOPRAK BÖLÜNMESİ

1948 yılından itibaren, Filistinlilerin "Nekbe" olarak adlandırdığı günde, Filistin topraklarının bölünme süreci başladı ve İsrail Devleti'nin tarihi Filistin'in büyük bir kısmında kurulmasıyla bu süreç hızlandı. Bu durum, yüz binlerce Filistinlinin göç etmesine ve mülteci sorunlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Daha sonra kalan topraklar Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasında bölündü. Aşağıdaki tabloda bu durum açıklanmaktadır:

Tablo 1. Filistin Şehirlerinin Durumu ve Alanları, İşgal Öncesi ve Sonrası³

Şehirler	Alan (km ²)	Filistin	Bölüm
Batı Şeria olarak adlandırılan bir bölge yoktur; Filistin 34 şehirden oluşmaktaydı.	27.027 km ² 100%	Kutsal Topraklar Osmanlı İmparatorluğu Yönetiminde	İşgal Öncesi (1947)
16 Şehir: (Kudüs, Tulkerem, Kalkilya, Yunus Cala, Yunus Sahur, Eriha, Salfit, Beytullahim, Cenin, Nablus, Ramallah, El-Bireh, Tubas, El-Halil, Attil, Yatta).	5.660 km ² 21.9%	Batı Şeria	İşgal Sonrası
5 Bölge: Kuzey Gazze, Gazze, Deyr El-Balah, Han Yunus, Refah	Yaklaşık 365 km ² 1.35%	Gazze	
18 Şehir İsrail İşgali Altında	21.002 km ² %77	İşgal Altındaki Topraklar	

Tarihsel Süreç

- **İşgal Öncesi (1947):** Filistin şehirleri, yaklaşık 27.000 km²'lik bir alan üzerinde yayılmıştı ve 34 şehirden oluşmaktaydı.

- **Bugün (2024):**

- **Batı Şeria:** 16 Filistin şehri, 5.860 km²'lik bir alan içerisinde yer alıyor.
- **Gazze Şeridi:** 5 şehir, 365 km²'lik bir alanda bulunuyor.
- **İsrail İşgali Altındaki Şehirler:** Yaklaşık 18 şehir, 1948 sonrası işgal edilen Filistin topraklarının daha büyük bir bölümüne yayılmış durumda.

İşgal planlarına göre bu planlardan birçokları hayata geçirilmiş ve geri kalanlarının gerçekleştirilmesine devam edilmektedir. Bu planlar uyarınca, bölünme burada duramaz; aksine, bu bölünme on yıllar boyunca devam etmiş ve 1967 Savaşı sonrasında daha da karmaşık hale gelmiştir. Bu savaş, İsrail'in Filistin topraklarının tamamını işgal etmesine neden olmuştur. İsrail, toprak üzerindeki kontrolünü güçlendirmek için bir dizi politika benimsemiştir, bunlar arasında:

- **Batı Şeria'daki Yahudi Yerleşimlerinin Kurulması,** Bu yerleşimler, Filistinlilerin zorla evlerinden çıkarılmasının ardından, sürekli olarak Filistin toprakları üzerinde genişlemektedir. İşgalci devletten ev yapımına dair izin alınmadığı gibi gerçek sahibi tarafından inşa edilen bir ev için bahaneler öne sürülmektedir. Bu yerleşimlerin amacı, işgal altındaki bölgelerdeki demografik yapıyı değiştirmek ve işgalin mümkün olan en fazla toprak parçasını ele geçirerek, Nil'den Fırat'a kadar uzanan bir Yahudi Siyonist devleti kurma planlarını tamamlamaktır.

³ Vizyon Merkezi, "Siyasi Gelişim, Dosya ve Konular: Sayılarla: Tarihi Filistin Topraklarından Ne Kaldı?", 2016, <https://vision-pd.org>. (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

• **Ayrım Duvarı**⁴, 2002 yılında Batı Şeria şehirleri ile İsrail'in işgal altındaki şehirleri arasında inşa edilmiştir. İsrail, bunu "terörü önleme duvarı" olarak adlandırırken, Filistin hükümeti "ilhak ve genişleme duvarı" olarak nitelendirmektedir. Bu duvar, daha fazla Filistin topraklarını izole etmek ve Filistinlilerin tarım arazilerine ve hayati kaynaklarına erişimini engellemek amacıyla inşa edilmiştir. Bu, İsrail işgalinin Filistinlilerin yaşamını engelleme çabalarından biridir. Duvarın inşası sırasında insanlar sayısız zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Örneğin, bir kişinin evi duvarın dışındaki bölgede bulunurken, okulu veya işi duvarın içindeki bölgelerde olmaktadır; bu da yaşamı zorlaştırmakta ve hareket etmeyi engellemektedir. Bu, herhangi bir insanın kendi ülkesinde sahip olması gereken en basit haklardan biridir. Ayrıca, Batı Şeria'nın şehirleri arasında Kudüs, yani Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa bulunmaktadır. Bu, Filistinli kardeşlerimizin Mescid-i Aksa'ya ulaşarak namaz kılmaları ve orada kalmaları için bir engel teşkil etmektedir. Bu, İsrail işgalinin rastgele planları değil, aksine, nüfusu azaltmak ve Filistinlileri topraklarından vazgeçmeye zorlamak amacıyla kurgulanmış sinsi planlardır. Öte yandan, son çalışmalar "ilhak ve genişleme duvarının zorunlu göç eğilimleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu; duvar inşa edildikten sonra göç etmeyi düşünenlerin oranının, duvar inşa edilmeden önceye göre yaklaşık %22 oranında arttığını⁵ göstermektedir. Şekil (1) bu duvarın bir açıklamasını içermektedir; duvarın uzunluğu yaklaşık 713 km, genişliği 60 m ile 150 m arasında, yüksekliği ise 8 metredir, bu durum Şekil (2) de belirtilmiştir.

Şekil 1. Ayrım Duvarının Haritadaki Görüntüsü

Şekil 2. Ayrım Duvarının Gerçekteki Görüntüsü

• İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki kontrolünü pekiştirmek için benimsediği politikalar arasında toprakların "A-B-C" bölgeleri olarak

⁴ Al Jazeera Net, "İsrail Ayrım Duvarı: Görünüşte Direniş Eylemlerini Engelleme, Özünde Filistin'in Parçalanması", Ansiklopedisi, tarihsiz.

⁵ Şaban, L., "Kudüs'ün Gerçekliği ve Demografik ve Sosyal Dönüşüm", Makale, Ramallah, tarihsiz, s. 4.

sınıflandırılması ilkesi yer almaktadır. Oslo Anlaşmaları, bu coğrafi ayrımın derinleşmesine katkıda bulunmuş ve Filistin otoritesinin belirli bölgelerde sınırlı yetkilere sahip olmasına neden olmuştur. Filistin otoritesinin durumu, bir tiyatro oyununa benzemektedir; bu, İsrail'in Filistin topraklarını Yahudileştirme ve çalma konusundaki suçlarını örtbas etmek için şekilsel bir düzenek haline gelmiştir. Ayrıca, sözde Filistin otoritesinin varlığı, İsrail'in planlarını insan hakları savunucularından ve uluslararası toplumdan rahatsız olmadan sürdürebilmesi için bir meşruiyet sağlamaktadır. Gerçek hayatta, Filistin otoritesinin yakınında ya da uzakta hiçbir yetkisi yoktur; sınırlı ya da sınırsız yetki gibi bir durum söz konusu değildir; bu, yalnızca şekilsel bir durumdur.

- Filistin'in bölünmesinin ardından Gazze Şeridi, sosyal, ekonomik ve siyasi gerçeklikte köklü bir dönüşüm geçirdi. Bu bölge, köylerinden ve şehirlerinden sürgün edilen mültecilerin merkezi haline geldi ve bu da nüfus yoğunluğunu belirgin şekilde artırdı. 2007'den beri uygulanan ablukaya rağmen, halk milli kimliğini korumayı başardı. İlgili kısıtlamalar sonucunda ekonomik ve sosyal krizler derinleşti, işsizlik ve yoksulluk oranları arttı. Güvenlik durumu dalgalı ve sürekli çatışmalar, bölge halkı üzerinde psikolojik baskıyı artırdı. Bu nedenle Gazze, Filistin halkının karşılaştığı zorla parçalanmanın canlı bir örneği olmanın yanı sıra, işgale karşı direnişin ve dayanıklılığın sembolüdür.

Bu toprakların bölünmesi, Filistin'in coğrafi ve sosyal yapısı üzerinde doğrudan bir etki yarattı. Yerleşim birimleri ve ayrım duvarı, Filistin köylerini ve şehirlerini birbirinden ayırarak birçok aile ve topluluk arasında sosyal iletişimi kopardı. Bu durum, toplum içinde yabancılaşma ve parçalanma ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Ayrıca, bu politikalar tarım arazilerine ve su kaynaklarına erişim fırsatlarını azalttı, bu da yerel ekonomiyi olumsuz etkiledi ve Filistinliler arasındaki sosyal bağları zayıflattı. İşgal, her karış toprağı, her damla suyu ve her nefesi kontrol altına almak için bunların tümünü kullanıyor. Filistin şehirleri arasında seyahat etmek isteyenler, Mescid-i Aksa'da namaz kılmak isteyenler, doktora gitmek ya da eğitim almak isteyenler, özgür bir yaşam sürmek isteyenler, birçok kontrol noktasından ve denetimden geçmek zorunda kalıyor. Günlerini geçirebilmek için ağır vergilerden, keyfi gözaltılardan, sürgün ve tecritten ya da hatta öldürülmekten kaçınmak için bir dizi izin ve ruhsat alması gerekiyor; tüm bunlar, bir İsrail işgal askerinin keyfine bağlı.

Filistin Halkının Dağılması

Filistin halkı, siyasi, coğrafi ve sosyal bölünmeler arasında birliğini korumakta büyük zorluklar yaşamaktadır. Bu dağılma, ulusal kimliklerine yansımakta ve ortak zorluklarla başa çıkma yeteneklerini zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra, Filistinliler, 19. yüzyılın ortalarından bu yana, Filistin kimliğini silme ve parçalama ile yeniden şekillendirme girişimlerine maruz kalmaktadır. Bu süreçler, farklı biçim ve yöntemlerle Batılı sömürgeci sistem tarafından gerçekleştirilmiş olup, Siyonizm bunların en sonuncusunu temsil etmektedir.⁶ Filistin halkının parçalanması, onlarca yıl boyunca birikmiş tarihsel, siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlere dayanan karmaşık bir olgudur. Bu parçalanma yalnızca coğrafi bir ayrılık olarak kalmamış, ulusal kimliğin aşınmasına ve iç zorlukların artmasına yol açmıştır. Filistinliler, Batı Şeria, Gazze Şeridi ve diaspora arasında dağılmış durumda kalmışlardır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Filistin halkı büyük dönüşümler yaşamış ve bu dönüşümlerin toplumsal kimlik ve ulusal birlik üzerinde derin bir etkisi olmuştur.

Filistin parçalanması esasen 1948'deki Nekbe ile başladı. Yaklaşık 750.000 Filistinli, İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından patlak veren askeri çatışmalar sonucu köylerinden ve şehirlerinden zorla çıkarıldı. Bu olay, Filistin halkının tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı; halk, topraklarını ve mülklerini terk etmeye zorlandı ve çeşitli ülkelere dağıldı. Filistinli mülteciler, Ürdün, Lübnan, Suriye gibi komşu ülkelerdeki geçici kamplara yerleştiler, ayrıca Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde de yaşadılar. Nekbe, yalnızca askeri ya da siyasi bir olay değil, aynı zamanda Filistin halkını coğrafi ve sosyal olarak parçalayan büyük bir insani felaketti. Modern tarihte ilk kez, Filistinliler toplu olarak diasporaya ve mülteciliğe maruz kaldılar. Bu durum, Filistinlilerin büyük bir kısmının ulusal ve kültürel kimliklerini kaybetmesine neden oldu; yeni, genellikle istikrarsız veya yeterli desteği olmayan ortamlara uyum sağlamak zorunda kaldılar. Takip eden on yıllar boyunca Filistinliler, siyasi organizasyonlar ve direniş hareketleri aracılığıyla birliğini ve ulusal kimliğini yeniden kazanmaya çalıştılar. Bu hareketlerin ana hedefi, Filistin halkını birleştirmek ve ulusal bağımsızlığı kazanmaktı; ancak bu çabalar hem iç bölünmeler hem de dış baskılar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaştı.

⁶ Naşif, İ., *Filistin Ölüm İmgeleri*, Beyrut: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Haziran 2015, s. 8-9.

Filistin Ulusal Kimliğinin Zorlukları

Filistin halkı, işgale karşı devrim ve intifadalarla direnirken, Filistin ulusal kimliği zirveye ulaşmış ve hem vatan içindeki hem de diasporadaki tüm Filistinlileri bir araya getirmişti. Hatta Filistinliler “Kimliğim Silahımdır”⁷ sloganını benimsemişlerdi. Filistin kimliği, İsrail işgali altında büyük ve karmaşık zorluklarla karşı karşıya. Bu işgal, Filistin halkının coğrafi ve sosyal düzeyde parçalanmasına yol açtı. 1948’deki işgalin başlangıcından bu yana, Filistinliler birliklerini ve ulusal kimliklerini derinden etkileyen zor koşullarla mücadele ettiler. İşgalin etkisi yalnızca toprakların kontrolü ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Filistin kimliğini silme ve içerdeki ve dışardaki Filistinliler arasındaki bağları zayıflatma girişimlerine de uzanmaktadır.⁸

1967 yılında, Filistin halkına daha fazla dağılma ve bölünme getiren Naksa (نكسة) (Arap-İsrail Savaşı) yaşandı⁹. Arap ordularının yenilmesi ve İsrail’in Batı Şeria ile Gazze Şeridi’ni işgal etmesi sonucu, çok sayıda Filistinli mülteci durumuna düştü ve tekrar yeni bölgelere göç etmek zorunda kaldılar. Bu sürekli göç dalgaları, Filistin halkının coğrafi olarak daha fazla dağılmasına yol açtı; Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi ülkeler yanında Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika’daki diasporalara da yayıldılar. Coğrafi bölünme sadece komşu ülkelerde veya denizaşırı bölgelerde yayılmakla sınırlı kalmadı, Filistin içinde de derinleşti. İsrail, Filistin topraklarını, Batı Şeria’daki şehirler ve köylerle Gazze arasındaki iletişimi son derece zor hale getirecek şekilde böldü. İsrail yerleşimlerinin ve ayırım duvarının inşası, Filistin’in coğrafi dokusunu parçaladı ve toplumsal kimliği korumayı daha da zorlaştırdı.

Ayrıca, Filistin’in içindeki başlıca gruplar arasında, özellikle Batı Şeria’daki Filistin Yönetimi’ni yöneten Fetih Hareketi ile Gazze Şeridi’ni kontrol eden Hamas Hareketi arasındaki siyasi bölünmeyi de belirtmek gerekir. Bu siyasi bölünme, 2006’daki Filistin yasama seçimlerinden sonra arttı; Hamas, bu seçimlerde oyların çoğunluğunu kazandı. Kısa bir süre sonra iki taraf arasında askeri çatışmalar patlak verdi ve bunun sonucunda Hamas Gazze’nin kontrolünü ele geçirirken, Fetih Batı Şeria’da yönetimi devraldı. Bu siyasi bölünme, Batı Şeria ile Gazze Şeridi arasında sadece siyasi düzeyde değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik düzeyde de bir kopukluğa neden oldu. Bölünmüş siyasi durum, Filistinlilerin günlük yaşamını etkiledi;

⁷ Al Hamaş, A., “Filistin Hakları ve Kimliği: Devlet Çözümü ile İki Devlet Çözümü Arasında”, *Dönüş Hakkı*, sayı 70 (2018): 18.

⁸ Salih, M. M., *Filistin Meselesi: Tarihsel Arka Planı ve Modern Gelişmeleri*, Yurtdışındaki Filistinli Alimler Derneği, 2016, s. 65.

⁹ Khalidi, W., “Bölünme Kararına Dönüş”, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, cilt 9, sayı 33 (1998): 3.

her bölge, İsrail işgaline karşı farklı stratejiler benimseyip farklı zorluklarla mücadele etmek zorunda kalıyor. Gazze Şeridi sürekli bir abluka altında acı çekerken, Batı Şeria'daki Filistin Yönetimi İsrail ile müzakere yoluna gitmeye çalışıyor, bu da Filistin halkı arasındaki uçurumu daha da derinleştiriyor.

Diğer yandan, ekonomik ve sosyal koşullar da Filistin'deki parçalanmayı derinleştirmede büyük rol oynamıştır. Yoksulluk ve işsizlik, özellikle mülteci kamplarında ve abluka altındaki Gazze Şeridi'nde, Filistin halkının karşılaştığı başlıca sorunlardır. Bazı Filistinliler diaspora ülkelerinde daha iyi ekonomik koşullarda yaşarken, birçok kişi kötüleşen ekonomik durum ve fırsatların yokluğundan muzdarip. Filistin'in içinde ve dışında yaşayan Filistinliler arasındaki bu ekonomik ve sosyal uçurum, toplumsal bağların zayıflamasına ve parçalanmanın artmasına yol açtı. Diasporadaki Filistinliler ise, yaşadıkları toplumlarda entegrasyonla ilgili farklı türde zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Çoğu zaman Filistinliler, kimliklerini ve kültürlerini korumaya çalışırken, bu çabalar yeni topluluklara uyum sağlama ve onlarla kaynaşma çabalarıyla çatışır. Bu zorluklar, dili, adetleri ve gelenekleri koruma çabaları ile vatanla doğrudan bağlantının olmaması arasında çeşitlenmektedir.

Psikolojik Boyutlar ve Ayrışmanın Sonuçları

Filistin halkının parçalanmasının psikolojik boyutları, bireyler ve toplum üzerinde derin etkilerle kendini göstermektedir. Filistinliler, sürekli olarak maruz kaldıkları şiddet ve işgal nedeniyle kaygı ve depresyon hissetmektedirler. Araştırmalar, yetişkin nüfusun %58'inin depresyon belirtileri gösterdiğini, bu oranın Gazze'de %71'e çıktığını ortaya koymaktadır¹⁰. Sürekli çatışma koşullarına maruz kalmanın yıllarca süren etkisi, Filistinlilerin zihinsel sağlığı üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Bu, çatışma yıllarını, hareket ve seyahat kısıtlamalarını, özellikle hava ve kara ablukasına maruz kalan Gazze sakinleri için düşük yaşam koşullarını kapsamaktadır¹¹. İşgal ve iç bölünmelerin yarattığı parçalanma, kimlik kaybı ve yabancılaşma gibi derin psikolojik etkiler bırakmaktadır. Filistinliler hem iç bölgelerde hem de diasporada ulusal kimliklerini korumada zorluklar yaşamaktadırlar; bu durum, politik ve ekonomik istikrarsızlıkla birlikte ailelerin parçalanmasının yarattığı hayal kırıklığı ve kaygıyı artırmakta,

¹⁰ Ağacıyan, A., Fin, A., Mili, G., & Muhammed, N., "Batı Şeria ve Gazze'deki Ekonomik Koşullar, Psikolojik Travmalar ve Zihinsel Sağlık İlişkisi", *Dünya Bankası Blogları*, Arap Sesleri yayınında, 2023.

¹¹ Sınır Tanımayan Doktorlar, "Basın Bülteni: Şiddet, Baskınlar ve Gözaltılar Batı Şeria'daki Filistinlilerin Ruh Sağlığını Etkiliyor", Anna Surinyach/MSF, 2014.

yalnızlık ve izolasyon duygularını pekiştirmektedir. Özellikle çocuklar, sürekli şiddet ve tekrar eden travmalar nedeniyle travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar. Toprak ve vatan kaybı sürekli bir kayıplar hissi yaratırken, bu durum kolektif çaresizlik ve hüznün duygusunu güçlendirmektedir.

Arazi Bölümünün ve Halkın Dağılmasının İlişkisi

Edward Said şöyle der: “Bu, bize yönelik benzersiz bir sömürgeci; bu sömürgecilerin bizden hiçbir çıkarları yoktur. Onlar için en iyi Filistinli, ölü veya gitmiş olan Filistinlidir. Bizi sömürmek istemiyorlar, ne de olsa bizi orada, Cezayir veya Güney Afrika’daki gibi bir alt sınıf olarak tutmak istemiyorlar.”¹² İşte bu, İsrail işgalinin peşinde olduğu hedeftir; Filistin topraklarının bölünmesi, doğrudan Filistin ulusal birliğinin aşınmasına ve halkın dağılmasına yol açmıştır. Bu, toplumun farklı kesimleri arasında her türlü buluşma ve bir araya gelme fırsatını ortadan kaldırma çabasıdır. İşgalin Batı Şeria ile Gazze Şeridi ve diğer Filistin bölgeleri arasındaki coğrafi ayrımı, Filistinliler arasındaki sosyal ve siyasi bağları zayıflatmıştır. Bu ayrım sadece coğrafi bir bölünme değil, aynı zamanda toplumsal yapının da bir bölünmesidir; her bölgenin farklı öncelikleri ve zorlukları olmuştur, bu da ulusal çabaların birleştirilmesini zorlaştırmıştır.

Ayrı duvarın, özellikle Batı Şeria’daki Filistinliler arasındaki iletişim üzerinde derin bir etkisi oldu. Bu, Filistin şehirlerini ve köylerini birbirinden izole ederek topluluklar arasındaki sosyal ve ticari etkileşimi azalttı. Duvar, birçok Filistinliyi tarım arazilerinden ve su kaynaklarından da ayırdı, bu da ekonomik krizlere ve işsizlik oranının artmasına yol açtı. Böylece, duvar yerel topluluklar arasındaki ilişkileri keserek Filistin halkının parçalanmasına katkıda bulundu. Toprakların bölünmesinin sosyal ve politik düzeydeki olumsuz sonuçları da göz ardı edilemez. Sosyal düzeyde aynı bölgelerde yaşayan Filistin aileleri arasındaki bağlar zayıfladı. Politik düzeyde ise bağımsız bir Filistin devleti kurma çabaları daha karmaşık hale geldi; yerleşim politikaları ve coğrafi bölünme, toprakları Filistinli bir yönetim altında birleştirmeyi zorlaştırdı. Tüm bu faktörler, Filistin ulusal kimliğinin zayıflamasına katkıda bulundu ve bağımsızlık elde etmeyi daha da karmaşık hale getirdi.

Şu anda, Filistin, İsrail işgali nedeniyle karmaşık bir coğrafi ve siyasi bölünme durumu yaşıyor. İşgal altındaki Filistin toprakları, Batı Şeria ve

¹² Khalidi, R., *Yüzyıl Süren Filistin Savaşı*, çev. Dr. Amir Şeyhuni, 1. baskı, 2021, s. 295.

Gazze Şeridi dahil, sürekli olarak yerleşim genişlemesine maruz kalıyor; yalnızca Batı Şeria'da 600 binden fazla yerleşimci bulunuyor. Ayrıca, Filistinliler, A, B ve C olarak sınıflandırılan alanları içeren karmaşık bir coğrafi sistemle karşı karşıyalar. İşgal, kırsal bölgelerin çoğu (C bölgesi) üzerinde tam yetkiye sahip olduğu için Filistin gelişimini artıran zorlukları artırıyor ve kaynaklara erişimi engelliyor. Filistinliler, hareket kısıtlamaları, arazi işgali ve evlerin yıkılması gibi işgal politikalarından kaynaklanan bir dizi zorlukla karşılaşılıyor. İsrail, Batı Şeria'yı bölen ayırım duvarını inşa etmeye devam ediyor; bu da Filistinlilerin günlük yaşamını karmaşılaştırıyor ve Filistin toplulukları arasındaki iletişimi sürdürmeyi zorlaştırıyor. Bu zorluklar, yoksulluğun ve işsizliğin artmasına, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin kötüleşmesine yol açarak, gelişim ve bağımsızlık sağlama sürecini daha da zorlaştırıyor.

İbn Haldun der ki: "Devlet ve hükümet, medeni yaşam (yani sosyal yaşam) için, maddeye göre bir şekil gibidir ve varlığını koruyan türüdür. Hikmet bilimlerinde sabit olduğu üzere, biri diğerinden ayrılmaz. Medeniyet olmadan devlet düşünülemez; devlet olmadan da medeniyetin varlığı imkânsızdır."¹³ Bu nedenle İsrail işgali öncelikle halkı parçalamaya, dağıtmaya ve bireyler arasındaki tüm bağları koparmaya çalışmıştır. Ayrıca, doğal yaşamı zorlaştırarak, insanları topraklarını terk etmeye zorlamak amacıyla baskı uygulamıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, Filistin topraklarının 1948'den günümüze kadar süregelen bölünme sürecinin Filistin halkının birliği ve dayanışması üzerinde kalıcı ve yıkıcı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. İsrail'in yerleşim yerleri inşası, ayırım duvarı ve askeri kontrol noktaları gibi politikalar, Filistin toplumunun yalnızca coğrafi olarak değil, sosyal ve kültürel açıdan da derin bir şekilde parçalanmasına neden olmuştur. Bu durum, Filistin halkının sosyal bağlarını zayıflatmış, aile ve toplulukları birbirinden koparmış, böylece ulusal kimlik ve ortak tarih bilincinin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, işgalin avantaj sağladığı Filistin içindeki siyasi bölünmeler, direniş hareketleri ve devlet kurma çabaları önündeki engelleri daha da güçlendirmiştir. Bu bölünmeler, Filistin halkının siyasi ve sosyal olarak bir araya gelmesini zorlaştırarak, bağımsızlık mücadelesini karmaşık ve çok boyutlu bir hale getirmiştir. Filistin halkının kolektif direnişine dair bilincin azalması, bağımsızlık ideallerinin

¹³ İbn Haldun, *İberler ve Araplar ile Beraber Yaşayanların Tarihi Üzerine İlkeler ve Bilgiler*, ed. A. Halil Şahade, rev. Dr. Suhail Zakar, Beyrut: Fikir Yayınevi, 1401 H. - 1981 M., s. 471.

gerçekleştirilmesini zorlaştıran önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan, çalışmada gözlemlenen bu durum, Filistin'deki siyasi liderlik ve uluslararası toplum için önemli sorumluluklar doğurmaktadır. Filistin toplumunun yeniden bir araya gelebilmesi, ortak bir kimlik ve dayanışma bilinci etrafında toplanabilmesi için daha fazla iş birliği ve kapsayıcı yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde İsrail'in işgal politikalarına karşı uluslararası baskının artması ve Filistin halkının toprak bütünlüğüne yönelik desteklerin genişlemesi, gelecekteki barış ve bağımsızlık umutlarını canlı tutmak adına elzemdir.

ÖNERİLER

Allah Teala, *“Allah’a ve Resulüne itaat edin, aranızda çekişmeyin, yoksabaşarısız olursunuz ve rüzgarınız gider. Sabredin. Şüphesiz ki Allah sabredenlerle beraberdir.”* (Enfâl 8/46) buyurmuştur. Bu ayet, Filistinliler arasında birlik ve iş birliğinin önemine dikkat çekmekte, zorlukların ve çatışmaların üstesinden gelmek için sabrın ve ortak hedefleri güçlendiren kolektif çalışmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Mücadelelerin başarıya ulaşması, iç çekişmelerin önlenmesi ve dayanışma içinde hareket edilmesi ile mümkündür. Filistin'de ulusal birliğin güçlendirilmesi, mevcut koşulların gerektirdiği önemli bir adımdır. Filistinli gruplar ve farklı bölgeler arasında birlik sağlanması, işgalin getirdiği zorluklarla ve İsrail'in yerleşim politikalarının etkileriyle başa çıkmanın temel yoludur. Ulusal birliğin sağlanması, toprakların parçalanması ve iç bölünmelerin önüne geçilerek, ortak bir duruşun oluşmasına katkı sağlar ve Filistin halkının haklarını savunmada elzem bir unsurdur.

Uluslararası dayanışma da bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. Uluslararası aktörlerin, Filistin topraklarını parçalayan işgal politikalarına karşı daha güçlü ve kararlı bir duruş sergilemeleri gerekmektedir. İsrail'in yerleşim genişlemesinin durdurulması ve ayırım duvarının yıkılması, uluslararası toplumun baskısıyla mümkün olabilir. Bu baskı, Filistin halkının haklarının korunmasını ve toprak bütünlüğünün sağlanmasını destekleyebilir. Yerel gelişimi desteklemek, Filistin toplumunun direncini artırmada bir başka önemli adımdır. Filistinlilerin ve uluslararası toplumun, iletişimi güçlendiren ve toprak bölünmesinin neden olduğu olumsuz ekonomik etkileri hafifleten kalkınma projelerine odaklanmaları gereklidir. Bu tür projeler, altyapının iyileştirilmesi ve sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin geliştirilmesini içermeli; böylece halkın yaşam standartlarını artırarak, toplumsal dayanışmayı teşvik etmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağacıyan, A., Fin, A., Mili, G., ve Muhammed, N. (2023). Batı Şeria ve Gazze'deki ekonomik koşullar, psikolojik travmalar ve zihinsel sağlık ilişkisi. *Dünya Bankası Blogları*.
- Al Hamaş, A. (2018). Filistin hakları ve kimliği: Devlet çözümü ile iki devlet çözümü arasında. *Dönüş Hakkı*, 70, 18.
- Al Jazeera Net. (t.y.). İsrail ayırım duvarı: Görünüşte direniş eylemlerini engelleme, özünde Filistin'in parçalanması. *Ansiklopedisi*.
- İbn Haldun. (1981). *İlkeler ve bilgiler üzerine İberler ve Araplar ile beraber yaşayanların tarihi* (Ed. A. Halil Şahade; Rev. Dr. Suhail Zakar). Beyrut: Fikir Yayınevi. (İlk eser yayım yılı 1401 H.)
- Khalidi, W. (1998). Bölünme kararına dönüş. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 9(33), 3.
- Khalidi, R. (2021). *Yüzyıl süren Filistin savaşı* (Çev. Dr. Amir Şeyhuni). 1. Baskı, 295. Sayfa.
- Naşif, İ. (2015). *Filistin ölüm imgeleri*. Beyrut: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 8–9.
- Salih, M. M. (t.y.). *Filistin meselesi: Tarihsel arka planı ve modern gelişmeleri* (s. 65).
- Sınır Tanımayan Doktorlar. (2014). Basın bülteni: Şiddet, baskınlar ve gözaltılar Batı Şeria'daki Filistinlilerin ruh sağlığını etkiliyor. *Anna Surinyach/MSF*.
- Vizyon Merkezi. (2016). Siyasi gelişim, dosya ve konular: Sayılarla: Tarihi Filistin topraklarından ne kaldı? <https://vision-pd.org>
- Şaban, L. (t.y.). Kudüs'ün gerçekliği ve demografik ve sosyal dönüşüm (s. 4). Makale, Ramallah.

TÜRKÇEDE BOŞ FİİL VE YARDIMCI FİİL ÜZERİNE

Hagar ISLAM GIBRİL ABDELAZİZ MAHOUB¹

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
hagereslam37@gmail.com, ORCID: 0009-0007-8216-4648

Özet

Boş fiil, Hint-Avrupa dillerinden olan İngilizcede “*delexical verb*” olarak adlandırılan bu terim İngilizcede çok yaygın bir terimdir; ancak Türkiye Türkçesinin gramerinde de boş fiiller olmasına rağmen terim olarak o kadar kullanışlı değildir; hatta neredeyse kullanılmamıştır. İngilizce ve Türkçe farklı dil ailelerinde bulunmalarına rağmen boş fiil konsepti ikisinde de bulunmaktadır. Türk dilbilgisi kitaplarında onun hakkında hiç bahsedilmemiş boş fiil, genellikle yardımcı fiille karıştırılmıştır. İngilizcede boş fiil ve yardımcı fiil arasındaki farklıklar net bir şekilde açıklanmasına rağmen bu terim Türkçede yardımcı fiille hâlâ karıştırılır. Türkçe dil bilgisi kitaplarına göz atıldığında fiillerin anlamlarına göre açıklandığında esas fiiller ve yardımcı fiiller olmak üzere iki fiil kategorisi anlatılıp boş fiile bir yer verilmemiştir. Bu çalışmada, boş fiilin ne olduğu, boş fiil ve yardımcı fiilin arasındaki temel farklılıkların neler olabildiği, cümlelerin anlamına göre değişebilen hem boş fiil hem yardımcı fiil ortaya çıkan fiillerin neler olduğu açıklanmaya amaçlanmaktadır. Çalışmada, boş fiiller konseptinin daha net bir şekilde anlaşılması ve örnekler ile desteklenmesi amacıyla Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) reference olarak kullanılmıştır. Buna benzer çalışmalarda Mustafa Öner’in (2006) “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar” adlı makalesinde hem de Yalçın Kulaç’ın (2024) “Yap- Fiili Yardımcı Fiil mi? (Sözdizimsel bir inceleme)” adlı makalesinde anlamı boşalmış olan fiillere değinilmiştir. Bu çalışmada, anlamı boşalmış fiillerin üzerine odaklanarak onların yardımcı fiilden farklarının açıklanması ve boş fiil olarak değerlendirilmelerinin gerekçelendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boş Fiil, Yardımcı Fiil, Türkçe, Dil Bilgisi.

GİRİŞ

Şekil bilgisinin en önemli öğelerinden olan fiiller, her dilin vazgeçilmez ve önemli bir unsurudur. Dil bilgisinin önemli kollarından biri olan fiillerin sınıflandırması konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Türkçe literatürde bulunan fiillerin sınıflandırmasına bakıldığında; yapı, içerik ve anlam bakımından sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu çalışmada daha çok anlam bakımından sınıflandırılmış fiillere odaklanacaktır.

Türkçe literatürde fiiller, anlamları bakımından esas fiiller ve yardımcı fiiller olmak üzere iki alt başlıkta sınıflandırılmaktadır. Tek başına anlamı taşıyan fiillerin esas fiil, tek başına anlamı taşımayan fiillerin ise yardımcı fiil olduğu belirtilmiştir (Korkmaz, 2009, s. 533). Yabancı literatür incelendiğinde, bunlara ek olarak boş fiilin de sınıflandırmada yer aldığı görülmektedir; ancak Türkçede boş fiiller yardımcı fiilin alt kolu olarak incelenerek “anlamı boşalmış fiil” adı altında sınıflandırılmıştır. İngilizcede “*delexical verb*”, “*light verb*” ya da “*empty verb*” olarak adlandırılan boş fiiller üzerine İngilizce literatürde birçok çalışma yapılmıştır (Shihab ve Daham, 2013, s. 5-6); fakat boş fiil terimi, Türkçede henüz yeni bir kavramdır. Boş fiil terimini ve aynı zamanda boş fiil ile yardımcı fiil arasındaki farklılıkları anlamak amacıyla İngilizce literatürde bulunan yardımcı fiil ve boş fiil kavramlarının üzerinde durulması gerekecektir. Bu çalışmada Türkçedeki boş fiilin yardımcı fiil ile karıştırıldığı noktalar gösterilerek, Türkçede boş fiil olarak kullanılan fiillerin neler olduğu belirlenecektir. Boş fiil meselesi ve yardımcı fiille karşılaştırılması geniş bir konu olduğu için, tek bir bildiride bitirilemeyeceğinden dolayı bu çalışmada bu konunun en önemli noktaları ele alınarak ona bir temel oluşturulacaktır.

BOŞ FİİL

Boş fiil teriminin anlamına göz atıldığında, boş fiilin bir ad ile bir fiilin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiillerde yer aldığı ve bu terimin anlam yükünün ad üzerinde bulunduğu açıklanmıştır (Juknevičienė, 2008, s. 120). Vrbinc’e (2004, s. 62) göre *give*, *have*, *make*, *take* and *do* gibi fiiller adla birlikte kullanıldığı zaman bu fiiller esas anlamından çıkarak boş fiil olarak nitelendirilebilmektedir. Allan (1998, s. 1-2) ise bu terimin, fiil olarak da kullanılabilen bir isim (*deverbal noun*) ile bir araya gelen sınırlı sayıda fiili ifade ettiği kanaatindedir. Aynı zamanda Allan, basit bir fiil kullanıldığı zaman odağın, o fiilin üzerinde bulunduğunu; boş fiil kalıbı kullanıldığında ise odağın, o fiille birlikte kullanılan adın üzerinde bulunduğunu vurgulamıştır.

Bu nedenlerden dolayı bazı araştırmacılar bu tür fiillere ‘anlamından boşalmış fiil’ ya da ‘anlamından arındırılmış fiil’ adını vermişlerdir.

Boş fiillerin genellikle nesneleri belirten adlarla birlikte kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca bu fiillerin kendi esas anlamlarını kaybederek sadece bir eylemin gerçekleştirildiğini göstermek amacıyla kullanıldığı da vurgulanmıştır (Fan, 1991, s. 166). Boş fiiller kavramını daha iyi açıklamak için aşağıdaki şu örneklerden faydalanılabilir:

➤ Have a look at this.

➤ Bu cümlede “have” boş bir fiildir, “look” ise “have a look” yapısındaki anlam yükünü taşıyan bir isimdir. “Look” sözcüğü yalnızca bir isim değil, aynı zamanda kendi başına bir fiil olarak da kullanılabilir. Yani, “Look at this” de denilebilir. “Look” fiili tek başına kullanıldığında odak fiile yönelirken, “have a look” yapısında yalnızca bir olay adlandırılır, bu olay sınırlandırılır ve odak isme yönelir (Choi, 2019: 280). Konuşur “have a look” terkinini kullanmayı tercih ettiğinde, bakma işleminin daha kısa bir sürede gerçekleşmesini istediğine işaret eder.

She asked me to make a guess about her favorite color.

Bu cümlede “make a guess” ifadesinde, “make” bir boş fiil, “guess” ise terkinin anlam yükünü taşıyan bir isimdir. Burada, “she asked me to guess her favorite color” da denilebilirdi. Demek ki “guess” sözcüğü, tek başına bir fiil olarak da kullanılabilir.

YARDIMCI FİİL

Boş fiil ile yardımcı fiil arasındaki farklılıkları öğrenmek amacıyla, önce İngilizce literatürdeki yardımcı fiil (*auxiliary verb*) tanımına, ardından Türkçe literatürdeki yardımcı fiil tanımına göz atmamız faydalı olacaktır. İngilizcede yardımcı fiil, cümlemin esas fiilinin yanında yer alarak onunla birleşik bir fiil oluşturan yani cümlemin esas fiilini destekleyen fiillerdir. Yardımcı fiil, cümlemin esas fiiliyle bir araya gelip birleşik bir fiil oluşturmak ve cümleye bir anlam katmaktan ziyade dilbilgisel bir işlev de taşımaktadır (Alagbe, 2009, s. 56-58). Huddleton ve Pullum (2016, s. 102) da yardımcı fiillerin zaman, kip, görünüş ve ses gibi dilbilgisel bilgileri ilettiğini açıklamışlardır. Ayrıca, yardımcı fiillerin en önemli özelliği, boş fiilin aksine bir anlam yükü taşımalarıdır. İngilizcedeki yardımcı fiil kavramını daha net anlamak ve Türkçe ile karşılaştırmak için aşağıdaki örneklerden yararlanabiliriz:

➤ She can speak French. (Huddleton ve Pullum, 2016: 102)

Bu cümle, “O, Fransızca konuşabilir” anlamına gelmektedir. Burada, “konuş-” anlamındaki “speak” cümlemin esas fiili olup, “can” ise yeterlilik anlamı katan bir yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

She **is studying**.

Bu cümle, “O, ders çalışıyor” anlamına gelmektedir. Burada “is” yardımcı fiili, cümlenin esas fiili olan “study” ile birleşerek bir zaman anlamı katmaktadır.

➤ I **may delete** this later.

“Bunu daha sonra silebilirim.” anlamına gelen bu cümlede, “may” yardımcı fiili, “delete” esas fiili ile bir araya gelerek cümleye bir olasılık anlamı katmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi yardımcı fiil cümlenin esas fiiliyle birleşerek cümleye bir zaman ifadesi veya başka bir anlam katmaktadır.

Türkçede ise yardımcı fiil, ad soylu sözcüklerle bir araya gelerek birleşik fiiller oluşturan *ol-*, *et-*, *eyle-* ve *kıl-* gibi fiillerdir (Hengirmen, 2006, s. 266). Korkmaz (2009, s. 534) da yardımcı fiillerin yalnızca birleşik fiillerde görülebileceği fikrindedir.

Birleşik fiillerin sınıflandırması incelendiğinde; *eyle-*, *et-*, *ol-*, *kıl-* ve *bulun-* fiilleri bir adla, bir sıfat-fiille ya da bir zarf-fiille bir araya gelerek birleşik bir fiil oluşturulabileceğinden söz edilmiştir. Bu konuda, ad soylu bir sözcükle birleşen *eyle-*, *et-*, *ol-*, *kıl-* ve *bulun-* gibi yardımcı fiillerin asıl işlevinin, adı fiilleştirmek olduğu belirtilerek birleşik fiilin anlamının ad üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür (Korkmaz, 2009, s. 792). Öner (2006, s. 62), *ol-*, *kıl-*, *eyle-* ve *yap-* gibi fiillere “ismi fiilleştiren yardımcı fiiller” adını vermiştir. Kulaç (2024, s. 665) da bu görüşleri destekleyerek, yardımcı fiilin bir adla birleştiğinde anlamını kaybedip isimden fiil yapma ekinin işlevini üstlendiğini açıklamıştır.

“-mİş *ol-*”, “-İr *ol-*”, “-AcAk *ol-*” gibi kalıplarda, sıfat-fiil ekleri aracılığıyla birleşmiş olan fiillerde kullanılan “*ol-*” yardımcı fiili, zaman ve tarz ile ilgili özellikleri ortaya çıkarır. Bu yöntemle kurulan birleşik fiillerde bulunan yardımcı fiil, esas fiilin anlamının yanı sıra, sıfat-fiil değişikçe cümleye farklı anlamlar katmaktadır (Korkmaz, 2009, s. 801-803). Örneğin: ‘unutmuş oldu’, ‘ayrılmaz oldu’, ‘düşünecek oldu’.

İki fiilin zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı durumlarda, birinci fiil birleşik fiilin esas anlamını taşımaktadır. Tasviri fiil olarak adlandırılan ikinci fiil ise asıl anlamından çıkarak esas fiile bazı anlam incelikleri katmaktadır. Yeterlilik, tezlik ve süreklilik gibi tasviri fiiller, bir fiille birlikte kullanıldığında yardımcı fiil durumuna geçmektedir (Korkmaz, 2009, s. 811). Örneğin: ‘gidebilir’, ‘yürüyüverdi’, ‘bakakaldı’, ‘ağlayayazdı’.

Görüldüğü gibi Türkçe dil bilimcileri bir adla birleşen *ol-*, *et-*, *kıl-*, *eyle-*, *yap-*, *bulun-* fiillerinin çoğu zaman anlamını kaybederek birleşik fiilin anlamının addan kaynaklandığını açıkladıktan sonra anlamı boşalmış olan

fiile “yardımcı fiil” adını vermişlerdir; ancak yabancı literatürde bulunan boş fiil ve yardımcı fiil kavramları araştırıldığında, burada kastedilen anlamı boşalmış fiilin yardımcı fiil olmadığı, boş fiil olduğu anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmemiz gerekiyor ki adlarla birlikte gelen bütün fiillere boş fiil diyemeyiz. Birleşik fiilin anlam yükünü taşıyan, eklerle çekimlenerek fiil haline getirilebilen ya da tek başına fiilin anlamını sızdıran adlar ile birleşen *ol-, et-, kıl-, eyle-, yap-* ve *bulun-* fiilleri, boş fiil olarak nitelendirilebilir. Kısacası bir sıfat-fiil ya da zarf-fiil aracılığıyla oluşturulan birleşik fiillerde bulunan ikinci fiil bir yardımcı fiil olarak sayılabildiği hâlde bir ad ile birleşen bütün fiiller ise yardımcı fiil olarak değerlendirilemez.

TÜRKÇEDE BOŞ FİİL ÖRNEKLERİ

Boş fiil ile yardımcı fiilin arasındaki farklılıklar anlaşıldıktan sonra, Türkçede *eyle-, et-, ol-, yap-, bulun- ve kıl-* fiilleri boş fiil olarak da kullanılabilir. Bu fiillerin çeşitli cümlelerdeki anlamlarını incelemek için Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) referans olarak kullanılmıştır. TUD’dan alınan bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir.

❖ Eyle-

- “Efendim, kabul eyle ümmetliğe!”
- “Hüseyin Paşa yaralı olarak Sivas’a kaçtı ve orada vefat eyledi.”
- “Ne diyelim efendim; Allah rahmet eylesin,”

Bu örneklerde, “*kabul eyle-*”, “*vefat eyle-*” ve “*rahmet eyle-*” birleşik fiillerde anlam yükü “*eyle-*” fiilinden önce gelen isimde bulunmaktadır. Dolayısıyla “*eyle-*” fiili boş bir fiil olarak nitelendirilebilir. Bu örneklerdeki “*eyle-*” fiili, kendisinden önceki adları fiilleştirmek için kullanılmıştır.

Et-

- “Bana öğrettiğiniz her şey için size binlerce kez teşekkür ediyorum.”
- “Şimdi mahkemede Güneş, kendisine yapılanları ispat etmeye çalışacak.”
- “Aman efendim rica ederim.”
- “Sorunun cevabının bir kısmını idrak etmişti.”

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde, “*et-*” fiili, kendisinden önce gelen “*teşekkür*”, “*ispat*”, “*rica*” ve “*idrak*” sözcükleriyle fiil haline getirmek için kullanılarak birleşik fiil oluşturmuştur. Burada da esas anlam, adların üzerinde bulunduğu için bu örneklerde “*et-*” fiili boş fiil olarak değerlendirilebilir.

❖ Yap-

- “Tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi de olumlu etki yapabilir.”

➤ “Lütfen yorum yapma!”

Bu örneklerde de “*yap-*” fiili, “*etki*” ve “*yorum*” sözcükleri fiilleştirmek için kullanılmıştır ve boş fiil kavramının işlevini ortaya çıkarmıştır.

Bulun-

➤ “1948 programı öncesinde Türkiye’de ilkokullarda iki tip program uygulamada bulunuyordu.”

“*Bulun-*” fiili, bazı adlarla özellikle mastarlarla birleşmesiyle asıl anlamını kaybederek boş bir fiil olarak nitelenebilmektedir. Burada esas anlam, adın üzerinde bulunmaktadır. Bu fiil, bulunma hâli eki vasıtasıyla adla birleşince bu terkibe profesyonellik katmaktadır.

Kıl-

➤ “Bu durum karşısında yönetim düşündü, taşındı ve bizde karar kıldı.”

Burada “*karar*” sözcüğünün anlam yükünü taşıdığı için “*kıl-*” fiili de boş fiil olarak nitelendirilebilir.

Eyle-, et-, ol-, yap-, bulun- ve kıl- fiillerin birleşik fiil olarak kullanıldığı örnekleri incelediğimizde, Türkçeye Arapçadan ve Farsçadan geçen, isim türünden olan ve kendi asıl dillerinde mastar olarak kullanılabilen sözcüklerin çoğunun bu fiillerle birlikte geldiği zaman, fiillerin boş olduğunun ve birleşik fiilin anlamının ad soylu sözcüklerden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

SONUÇ

Boş fiil terimi, Türkçede yaygın olarak kullanılmamasına rağmen dilde sıkça görülen bir fiil türüdür. Boş fiil ile yardımcı fiilin kavramlarının her ikisi, Türkçede yardımcı fiilin başlığı altında açıklanmış ve aralarındaki farklılıklar belirgin olmasına rağmen vurgulanmamıştır. Bu çalışmada boş fiil ile yardımcı fiil arasındaki farklılıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Boş fiil, bir isimle bir araya gelerek birleşik fiilin anlamının isimden kaynaklandığı şartıyla birleşik bir fiil oluşturan bir fiildir. Bu ismin genellikle eklerle çekimlenerek fiil haline dönüşebilen ya da asıl dilinde mastar olarak kullanılan ve çekimlenerek kolayca bir fiil haline getirilebilen alıntı bir sözcük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu şartları karşılamayan bir adla birleşen fiiller ise yardımcı fiil olarak değerlendirilebilmektedir; çünkü anlam yükü genellikle yalnızca adın üzerinde bulunmamaktadır. Sıfat-fiil ve zarf-fiil aracılığıyla oluşturulan birleşik fiillerde kullanılan ikinci fiil ise yardımcı fiil olarak sınıflandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alagbe, A. A. (2009). The English primary auxiliary verbs: A linguistic theoretical exercises. *African Research Review*, 3(2), 56–65.
- Allan, Q. (1998). Delexical verbs and degrees of desemanticization. *WORD*, 49(1), 1–17.
- Choi, W. (2019). A corpus-based study on “delexical verb + noun” collocations made by Korean learners of English. *Journal of Asia TEFL*, 16(1), 279–293.
- Fan, M. Y. (1991). *A study of the company kept by a selection of English delexical verbs and the implications for the teaching of English in Hong Kong*. Durham Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe temel dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Huddleston, R., ve Pullum, G. K. (2016). *The Cambridge grammar of the English language*. Birleşik Krallık: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Juknevičienė, R. (2008). Collocations with high-frequency verbs in learner English: Lithuanian learners vs native learners. *Vilnius Üniversitesi*, 59(3), 119–127.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kulaç, Y. (2024). Yap- fiili yardımcı fiil mi? (Sözdizimsel bir inceleme). *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 661–669.
- Öner, M. (2006). Türkçede isimden fiil yapımı üzerine notlar. *Modern Türkler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60–76.
- Shihab, O. A., ve Daham, Z. A. (2013). The confused nature of delexical verbs in English: An error analytic study. *Tikrit University Journal for Humanities*, 20(2), 1–25.
- Türkçe Ulusal Derlemi (TUD). (t.y.). <https://v3.tnc.org.tr/> (Erişim Tarihi: 01.07.2024).
- Vrbín, M. (2004). Delexical structures contrastively: A common trap for non-native speakers. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, 1(1–2), 61–78.